

Sociaal-cultureel volwassenenwerk en initiatieven in het kader van het Participatiedecreet.

Een landschapstekening anno 2016

1 maart 2016
Marc Jans en Fred Dhont (Socius)

INHOUD

Inleiding.....	4
1. Actueel beleidskader.....	5
1.1 Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk.....	5
1.2 Participatiedecreet.....	6
2. Kaart van erkende en gesubsidieerde sociaal-culturele praktijken en participatie-initiatieven	8
2.1 Onderdeel van een groter werkveld: het sociaal-cultureel werk.....	8
2.2 SCvW: feiten en cijfers	10
2.2.1 Algemeen.....	10
2.2.2 Vrijwilligers, freelancers en beroepskrachten.....	12
2.2.3 Deelnemers.....	13
2.2.4 Financiële stromen	16
2.2.5 Instroom en uitstroom in de sector	18
2.3 Participatiedecreet: feiten en cijfers.....	19
2.3.1 Maatregelen.....	19
2.3.2 Participatie aan cultuur en sport.....	21
3. Veelvormige dynamieken in de praktijk	24
3.1. Historisch gegroeide dynamieken in het SCvW.....	24
3.1.1 Verenigingen	24
3.1.2 Vormingsinstellingen.....	25
3.1.3 Bewegingen.....	26
3.2 Het gemeengoed van al die praktijken	27
3.2.1 Sociaal-culturele praktijken pakken maatschappelijke kwesties op.....	28
3.2.2 Gemeenschappelijk streven: democratische, duurzame en solidaire samenleving.....	28
3.2.3 Sociaal-culturele participatie.....	29
3.2.4 Multifunctioneel.....	29
3.3 Actuele kwesties en ontwikkelingen in het veld	30
3.3.1 Zoeken naar gedeelde identiteit en legitimering voor een divers en beweeglijk werkveld	30
3.3.2 Opereren op snijvlakken en grenzen oversteken.....	31
3.3.3 Veelbelovende praktijken en bestaande beleidskaders	32
3.3.4 (Her)positionering binnen het maatschappelijke veld.....	33
3.3.5 Het gevecht met en in de vrije tijd.....	35

3.3.6	<i>Pendelen tussen individuele ontplooiing en structurele verandering</i>	35
3.3.7	<i>Gericht op interne organisatie en externe omgeving</i>	36
3.3.8	<i>Professionalisering</i>	37
3.3.9	<i>Nieuwe vormen van verenigen en gemeenschap vormen</i>	37
3.3.10	<i>Maatschappelijke uitdagingen</i>	38
3.3.11	<i>Financiering</i>	39
3.3.12	<i>Internationale werking</i>	40
4.	Maatschappelijke waarde en betekenis van sociaal-culturele praktijken	42
4.1	Evidence based	42
4.1.1	<i>Een uitdaging</i>	42
4.1.2	<i>Kwantitatieve benadering</i>	43
4.1.3	<i>Kwalitatieve benadering</i>	44
4.2	Theoretische en interpretatieve benaderingen	45
4.2.1	<i>Op de naad van leefwereld en systeem</i>	45
4.2.2	<i>Maat en onmaat</i>	46
4.3	Rollen en functies	47
4.3.1	<i>Integratierol, kritische rol en laboratoriumrol</i>	47
4.3.2	<i>Functies</i>	48
5.	Maatschappelijke ontwikkelingen en transitie dagen uit	50
5.1	Vier megaontwikkelingen	50
5.1.1	<i>Demografische ontwikkelingen</i>	50
5.1.2	<i>Technologische vooruitgang</i>	51
5.1.3	<i>Welvaartsstaat onder druk</i>	51
5.1.4	<i>Ecologisch systeem onder druk</i>	52
5.2	Zes transitiegebieden bepalen sociaal-cultureel werk	52
5.2.1	<i>Verenigen</i>	52
5.2.2	<i>Leren</i>	53
5.2.3	<i>Ruimte</i>	53
5.2.4	<i>De verhouding tussen middenveld, overheid, markt en burger</i>	54
5.2.5	<i>Vrije tijd</i>	54
5.2.6	<i>Samen-leven</i>	55
6.	Een evoluerend overheidsbeleid	56
6.1	De totstandkoming en ontwikkeling van een Vlaams cultuurbeleid	56
6.1.1	<i>Van de 19de eeuw tot 1970: groeiende beleidsaandacht voor cultuur in een unitaire staat</i>	56
6.1.2	<i>Van 1970 tot 2003: culturele autonomie, een cultuurpact en een zich ontwikkelend sectoraal en categoriaal Vlaams beleid</i>	57
6.1.3	<i>Vanaf 2003: een herstructurering van het sociaal-cultureel volwassenenwerk, groeiende aandacht voor participatie</i>	59
6.2	Ontstaan en evolutie van lokaal en provinciaal cultuurbeleid in relatie tot het Vlaamse cultuurbeleid	62
6.3	Fundamenten en kwesties in cultuurbeleid	64
6.3.1	<i>Het participatievraagstuk</i>	65
6.3.2	<i>De rol van de overheid</i>	66
6.3.3	<i>Het vraagstuk van de autonomie</i>	66
7.	Beleidsuitdagingen en kwesties	69
7.1	Uitdagingen op de beleidsagenda van deze regering	69
7.1.1	<i>Regeerakkoord Vlaamse Regering 2014-2019</i>	69
7.1.2	<i>Beleidsnota 2014-2019</i>	70
7.1.3	<i>Interne staatsvorming – binnenlands bestuur</i>	70
7.1.4	<i>Het Regeerakkoord 2014-2019 van de Vlaamse Regering</i>	71

7.1.5 Kerntakenplan Cultuur, Jeugd, Sport en Media.....	71
7.2 Beleidskwesties en ambities van minister Sven Gatz	73
8. Kwesties, uitdagingen en vragen voor toekomstig beleid, een overzicht	75
8.1 Inspelen op veranderende samenleving.....	75
8.2 Positie van het werkveld bepalen.....	76
8.3 Buitengrenzen bepalen	76
8.4 Binnengrenzen bepalen	77
8.5 In- en uitstroom regelen	78
8.6 Bevoegdheden op en tussen verschillende schalen regelen	78
8.7 Financiering regelen.....	79
8.8 Evaluatie- en beoordelingskader bepalen.....	79
8.9 Rol en positie vrijwilligers bepalen.....	80
8.10 Participatie en evenredige deelname bevorderen.....	80
8.11 Bovenbouw en omkadering organiseren.....	81
8.12 Professionele ontwikkeling ondersteunen	81

Inleiding

De Vlaamse Regering wenst de sociaal-culturele sector te ondersteunen zodat die zijn voortrekkersrol kan blijven spelen, ook al wijzigt de wijze waarop de Vlamingen zich vandaag maatschappelijk engageren¹. Daartoe ontwikkelt de Vlaamse Regering voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk (SCvW) en initiatieven in het kader van het Participatiedecreet een toekomstgericht kader. Een kader dat uitdrukkelijk rekening houdt met de veranderende samenleving². In die lijn kondigt Sven Gatz, minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel in zijn beleidsbrief 2015-2016 aan het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk en het Participatiedecreet te actualiseren en te vernieuwen³.

Deze landschapstekening schetst het actueel beleidskader en werkveld. We blikken doorheen de tekening met regelmaat terug in de tijd om de ontwikkelingen van dit kader en deze praktijken beter te begrijpen. En we richten onze aandacht evengoed naar de toekomst en verkennen hoe dit beleidskader en deze praktijken vandaag en morgen uitgedaagd worden door een snel veranderende samenleving.

De landschapstekening start met een overzicht van de motieven en de ambities van het actuele Vlaamse beleid inzake participatie en sociaal-cultureel volwassenenwerk. Aansluitend tonen we hoe verscheiden de erkende en gesubsidieerde praktijken zijn. Vervolgens kijken we naar de praktijk vanuit een veel bredere invalshoek en staan we stil bij dynamieken die vandaag aanleiding geven tot het opzetten en verder ontwikkelen van sociaal-culturele praktijken. Dat geeft ook een beeld van praktijken die vandaag geen erkenning of subsidiëring binnen het huidige Vlaamse beleidskader krijgen of zoeken.

Na dit overzicht van beleid en praktijk vragen we ons af wat nu precies de maatschappelijke waarde en betekenis is van sociaal-culturele praktijken. Waarom loont het de moeite om die praktijken beleidsmatig te ondersteunen? En we verkennen in welke maatschappelijke context we die waardevolle praktijken vandaag, maar ook morgen kunnen situeren. De snel veranderende samenleving vormt immers een directe aanleiding voor het actualiseren van het beoogde beleidskader.

Ten slotte keren we terug naar een beleidsperspectief. Ook het beleid en de rol en houding van de overheid inzake sociaal-cultureel werk en participatie evolueren doorheen de tijd. Tot op vandaag beantwoordt het beleid kwesties, uitdagingen en vraagstukken. Doorheen de schets van samenleving, beleid, sociaal-culturele praktijk en participatie zullen die gaandeweg in kaders opduiken. Die actuele kwesties, uitdagingen en vraagstukken vormen de aanleiding of zijn mogelijke aandachtspunten voor het ontwikkelen van een nieuw beleidskader. Op het einde van deze landschapstekening brengen we al die elementen samen in een overzicht.

¹ Vertrouwen, verbinden, vooruitgaan. Regeerakkoord Vlaamse Regering 2014 – 2019.

² Gatz, S. Beleidsnota cultuur 2014 – 2019.

³ Gatz, S. Beleidsbrief cultuur 2015 – 2016.

1. Actueel beleidskader

Na een intensief en lang overleg met bestaande sociaal-culturele organisaties, adviesraden, cultuurcommissie en het Vlaams Parlement en op voorstel van de toenmalige minister-president van de Vlaamse Regering Patrick Dewael en Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden, Cultuur, Jeugd en Ambtenarenzaken Paul Van Grembergen keurde de Vlaamse Regering op 4 april van 2003 het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk goed. Enige tijd later, in januari van 2008, volgde de goedkeuring van het Participatiedecreet, voluit het Decreet houdende flankerende maatregelen ter bevordering van de participatie in cultuur, jeugdwerk en sport. Het Participatiedecreet viel toen binnen de bevoegdheid van de toenmalige Vlaams minister van Cultuur, Jeugd, Sport en Brussel, Bert Anciaux met Kris Peeters als minister-president.

Beide decreten vormen tot op vandaag het beleidskader voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk en diverse participatie-initiatieven en vertolken specifieke ambities en beleidsmotieven.

1.1 Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk

Tijdens de legislatuur van 1999-2003 (regering Dewael) beschouwde de Vlaamse Regering cultuur als een centraal gegeven voor de ontwikkeling van individu en samenleving⁴. Met haar cultuurbeleid schiep ze voorwaarden die *“het individu in staat moeten stellen op vanzelfsprekende wijze te komen tot persoonlijke ontplooiing en creativiteit en tot participatie aan de vorming van een rijke, democratische en gediversifieerde gemeenschap in Vlaanderen”*. In die lijn regelde de Vlaamse overheid met het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk van 4 april 2003 haar specifieke verhouding tot sociaal-culturele verenigingen, vormingsinstellingen en bewegingen. Allemaal initiatieven die in voorafgaande regelgeving nog als ‘volksontwikkelingswerk’ werden benoemd.

Het decreet positioneert het SCvW als een actor in het middenveld. Dit samen met onder meer de amateurkunsten en het lokaal cultuurbeleid onder de noemer sociaal-cultureel werk. Het sociaal-cultureel werk is een deel van de *“civiele maatschappij”*, in de zin dat het een socialiserende (*“deelname stimuleren aan het maatschappelijk leven”*) en een coördinerende (*“kwaliteit van de intermenselijke relaties verbeteren”*) functie toebedeeld krijgt.

De toenmalige beleidsvoerders stelden niettemin vast dat de macht van het sociaal-cultureel werk in de loop van de voorbije decennia was afgenomen. Volgende motieven vormden de aanleiding voor het decreet:

- sociaal-cultureel volwassenenwerk gelijkstellen met wat voorheen onder volksontwikkelingswerk werd begrepen;
- de noodzakelijke geachte herwaardering en legitimering van het sociaal-cultureel volwassenenwerk bewerken;
- de vier functies van het sociaal-cultureel volwassenenwerk actualiseren;
- de rol van de vrijwilligers versterken op alle niveaus;
- het sociaal-cultureel middenveld versterken en vernieuwen;

⁴ Ontwerp van decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Stuk 1501 (2002-2003) – Nr.1. Brussel: Vlaams Parlement.

- streven naar een evenwicht tussen de lokale en de landelijke impulsen van beleid;
- organisaties vertrouwen geven;
- visievorming binnen landelijke organisaties stimuleren;
- de laboratoriumfunctie van het sociaal-cultureel volwassenenwerk reactiveren.

Met dit decreet wilde de Vlaamse Regering het sociaal-cultureel volwassenenwerk terugbrengen naar zijn wortels:

- werken aan zingeving en emancipatie van mensen door het organiseren van vormingsprocessen die mensen in staat stellen zelfstandig inhoud en vorm te geven aan hun maatschappelijke en culturele situatie;
- stimuleren van grote groepen van de bevolking om actief deel te nemen aan de democratische discussie omtrent de toekomst van de samenleving en om mee richting te geven aan de beslissingen die worden genomen op diverse beleidsniveaus.

1.2 Participatiedecreet

De regering Peeters I (2007-2009) maakte van participatie een centrale doelstelling in het Vlaamse cultuur-, jeugdwerk- en sportbeleid. Met het Participatiedecreet beoogde ze de ondersteuning, verrijking en versterking van de participatie in deze beleidsdomeinen⁵.

Daartoe definieerde de regering participatie als twee dimensies van een continuüm:

- participatie als “deelnemen”: participanten zijn hier de gebruikers, de aanwezigen, de toeschouwers, de meedoeners. Deelnemers komen, maken gebruik of genieten van het aanbod, en gaan terug weg;
- participatie als “deelhebben”: de participant is sterk bij het voorbereiden of het uitvoeren van het aanbod geëngageerd. De participant is in deze betekenis veeleer een symbolische of reële mede-eigenaar van het aanbod. Dit kan onder meer als vrijwilliger in diverse functies.

Met het Participatiedecreet wilde de regering participatie zowel verbreden als verdiepen en vernieuwen:

- verbreden van de participatie via hefboomen voor meer gemeenschapsvorming en voor meer kansen voor het brede publiek om van cultuur, jeugdwerk en sport te kunnen proeven;
- verdiepen en vernieuwen van de participatie beoogt meer intensiteit, meer kwaliteit van het deelnemen en deelhebben en het aanspreken van nieuwe doelgroepen.

Daartoe vertrekt het Participatiedecreet van de volgende uitgangspunten:

- participatie, in zijn verschillende dimensies, steeds als eerste en belangrijkste aandachtspunt stellen;
- aanvullend en ondersteunend werken voor de sectoraal georganiseerde decreten en beleidsvoering in de domeinen cultuur, jeugd en sport;
- sectoroverschrijdend werken en zich niet beperken tot ofwel het cultuur-, ofwel het jeugd-, ofwel het sportbeleid;
- structurele aandacht voor een aantal specifieke doelgroepen (personen in armoede, gedetineerden, personen met een handicap, mensen van etnisch-cultureel diverse afkomst, gezinnen met jonge kinderen) invoeren;
- enkele specifieke en sectoroverschrijdende participatie-instellingen verankeren;
- een subsidiekader voor vernieuwing rond participatie introduceren.

⁵ Ontwerp van decreet houdende de bevordering van de participatie in cultuur, jeugdwerk en sport. Stuk 1439 (2007-2008) – Nr.6. Brussel: Vlaams Parlement.

Het Participatiedecreet is een flankerend en stimulerend decreet. In tegenstelling tot de meeste andere decreten regelt het Participatiedecreet niet een specifieke sector (zoals het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk) noch een gerichte en afgebakende vorm van ondersteuning (zoals het Decreet op het lokaal cultuurbeleid). Het Participatiedecreet moet ontwikkelingen in de verschillende sectoren versterken en verbeteren en nieuwe methodes en verrassende samenwerkingen mogelijk maken. Ondertussen kent en ontwikkelt elk domein, elke sector, elk decreet binnen cultuur, jeugdwerk en sport ook eigen participatiedoelstellingen en -initiatieven.

2. Kaart van erkende en gesubsidieerde sociaal-culturele praktijken en participatie-initiatieven

Binnen het zojuist geschetste beleidskader ondernemen erkende en gesubsidieerde organisaties, projecten en samenwerkingsverbanden allerlei initiatieven. Die initiatieven brengen we in dit hoofdstuk in kaart aan de hand van enkele foto's. Niet vanzelfsprekend, omdat zowel beleid als praktijk voortdurend evolueren. Foto's leveren ons statische beelden op vanuit een specifiek standpunt, het zijn momentopnames. Op het moment dat je als lezer het beeld bekijkt, kan dat beeld op een aantal vlakken al achterhaald zijn. Zo ziet bijvoorbeeld het beeld van erkende en gesubsidieerde organisaties uit de sector van het SCvW er sinds 1 januari 2016 anders uit dan een dag eerder omwille van subsidiebesluiten van minister Gatz voor de beleidsperiode 2016 tot en met 2020⁶.

2.1 Onderdeel van een groter werkveld: het sociaal-cultureel werk

De sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk en de initiatieven van het Participatiedecreet vallen onder het Vlaamse beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media. Ze maken er deel uit van een ruimer cultuurbeleid waartoe ook het erfgoedbeleid en het kunstenbeleid behoren.

De afdeling sociaal-cultureel werk voert het beleid met betrekking tot sociaal-cultureel werk met volwassenen uit. Dat beleid omvat volgende onderdelen:

- sociaal-cultureel volwassenenwerk
- amateurkunstenbeleid
- lokaal cultuurbeleid
- participatiebeleid
- circusbeleid
- beleid Vlaamse Gebarentaal

Het sociaal-cultureel werk voor jeugd valt onder de afdeling jeugd en omvat:

- Vlaams jeugd- en kinderrechtenbeleid
- lokaal jeugdbeleid

⁶ Beslissingen van minister Sven Gatz over de subsidie-enveloppes van de sociaal-culturele organisaties voor de beleidsperiode 2016-2020:
http://sociaalcultureel.be/doc/Doc_SCVW/2015/20151008%20Persbericht%20Sven%20Gatz%20blaast%20nieuwe%20wind%20in%20sociaal-culturele%20sector.pdf

Bekijken we dit beleid anno 2016 vanuit een perspectief van sectoren, werksoorten en actoren, dan krijgen we volgend beeld⁷:

Sociaal-cultureel werk met volwassenen	Sociaal-cultureel volwassenenwerk	Sociaal-culturele verenigingen
		Landelijke vormingsinstellingen
		Regionale volkshogescholen
		Sociaal-culturele bewegingen
	Amateurkunsten	Landelijke amateurkunstenorganisaties
	Lokaal Cultuurbeleid ⁸	Gemeentelijk cultuurbeleid
		Openbare bibliotheken
		Cultuurcentra
		Intergemeentelijke samenwerking
	Participatiebeleid	Verenigingen met een specifieke opdracht
		Verenigingen gedetineerden
		Bibliotheekwerking gedetineerden
		Lokale netwerken armoede
		Laagdrempelige educatie kansengroepen
Hobbyverenigingen		
Participatie-instellingen		
Participatieprojecten		
Aanbod kansengroepen gemeenschapscentra		
Circus in Vlaanderen	Vlaams Centrum voor Circuskunsten	
Vlaamse Gebarentaal	Vlaams Gebarentaalcentrum	
Sociaal-cultureel werk met jeugd	Vlaams jeugd- en kinderrechtenbeleid	Landelijke georganiseerde jeugdverenigingen
		Cultuureducatieve verenigingen
		Verenigingen informatie en participatie
		Politieke jongerenbewegingen
	Jeugdverblijfcentra	Hostels, jeugdverblijfcentra, ondersteuningsstructuren en vzw ADJ
Lokaal jeugdbeleid ⁹	Ondersteuning lokaal jeugdbeleid	

Organisaties voor sportieve vrijetijdsbesteding vallen onder de bevoegdheid van Philippe Muyters, Vlaams minister van Werk, Economie, Innovatie en Sport. Het Decreet van 13 juli 2001 houdende de regeling van de erkenning en subsidiëring van de Vlaamse sportfederaties, de koepelorganisatie en de organisaties voor de sportieve vrijetijdsbesteding regelt hun erkenning en subsidiëring.

Het brede sociaal-culturele werkveld heeft een werkingsgebied dat zich uitstrekt over verschillende niveaus. In de praktijk onderscheiden we een gerichtheid op het niveau van de straat of wijk, de gemeente of deelgemeente, de regio, de provincie, de Vlaamse Gemeenschap, de Belgische Staat en internationale verbanden.

De door de Vlaamse overheid erkende en gesubsidieerde “bovenbouw” in het sociaal-cultureel werkveld bestaat uit vijf autonome sectorale steunpunten¹⁰, twee gesubsidieerde transversale participatie-instellingen, één projectorganisatie van de Vlaamse

⁷ Gebaseerd op de belangrijkste decreten met abstractie van projectfinanciering, aanbodfinanciering, eventfinanciering, enzovoort.

⁸ Het nieuwe decreet van 6 juli 2012 vervangt vanaf 1 januari 2014 het vorige decreet van 13 juli 2001 houdende het stimuleren van een kwalitatief en integraal lokaal cultuurbeleid en behoudt de krachtlijnen van de vorige regelgeving, maar geeft nog meer autonomie aan de gemeenten om een cultuurbeleid op maat te voeren. Aan de hand van Vlaamse beleidsprioriteiten ondersteunt de Vlaamse Gemeenschap de steden en gemeenten bij de uitbouw van hun lokaal cultuurbeleid.

⁹ Het nieuwe decreet lokaal jeugdbeleid van 6 juli 2012 geeft de lokale besturen sinds 1 januari 2014 nog meer verantwoordelijkheid en vrijheid om een jeugdbeleid op maat te voeren. Lokale besturen kunnen op de Vlaamse beleidsprioriteiten intekenen en er subsidies voor krijgen.

¹⁰ Sommige van deze organisaties combineren een ondersteunings- en belangenbehartigingsfunctie.

Gemeenschap, één expertisecentrum en één coördinatieorgaan voor internationale jongerenwerking:

- Socius: steunpunt voor sociaal-cultureel volwassenenwerk.
- Locus: steunpunt voor bibliotheken, cultuur- en gemeenschapscentra en lokaal cultuurbeleid.
- Bibnet: projectorganisatie van de Vlaamse Gemeenschap voor de positionering van de Vlaamse openbare bibliotheken in de digitale wereld.¹¹
- Forum voor Amateurkunsten: overlegcentrum en aanspreekpunt voor en over de amateurkunstensector in Vlaanderen.
- Circuscentrum: ondersteuning, bevordering en promotie van circus.
- De Ambrassade: organisatie voor jeugd, jeugdwerk, jeugdinformatie en jeugdbeleid.
- CultuurNet Vlaanderen: participatie-instelling met als doel de participatie te stimuleren en te faciliteren via communicatie, marketing en informatiediensten (actieradius kunsten, erfgoed, sociaal-cultureel werk, jeugd en sport).
- Demos: participatie-instelling/kenniscentrum voor participatie en democratie (actieradius cultuur, jeugd, sport).
- VGTC: expertisecentrum Vlaamse Gebarentaal.
- Jint: coördinatieorgaan voor internationale jongerenwerking.

Vier organisaties behartigen de belangen in het sociaal-cultureel werk:

- FOV: Federatie sociaal-cultureel werk
- VVC: Vereniging Vlaamse Cultuur- en gemeenschapscentra
- VVBAD: Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie
- VVJ: Vereniging Vlaamse Jeugdconsulenten

2.2 SCvW: feiten en cijfers

2.2.1 Algemeen

Op 1 januari 2016 bestaat het door de Vlaamse Gemeenschap erkende sociaal-cultureel volwassenenwerk officieel uit 3 werksoorten (verenigingen, bewegingen en vormingsinstellingen). In de praktijk spreekt men over 4 werksoorten. Binnen de werksoort vormingsinstellingen maakt men een onderscheid tussen landelijke vormingsinstellingen en volkshogescholen. Sinds 1 januari 2016 tellen we op basis van het onderscheid in vier werksoorten 128 erkende organisaties en federaties.

Overzicht organisaties en federaties SCvW (gegevens 2016)

Landelijke vormingsinstellingen	Gespecialiseerde vormingsinstellingen	18
	Federaties van vormingsinstellingen voor personen met een handicap	3
	Federatie van vormingsdiensten voor personen met een handicap	1
	Syndicale vormingsinstellingen	3
Verenigingen		55
Volkshogescholen		13
Bewegingen		35
Totaal		128

¹¹ Het steunpunt voor lokaal cultuurbeleid vzw Locus en de projectorganisatie voor de digitale bibliotheek Vlaanderen vzw Bibnet, leggen momenteel een toekomstgericht eenmakingsproject af.

Kenmerkend voor al deze organisaties is het gebruik van de sociaal-culturele methodiek: *“een wijze van denken en handelen die gesteund is op reflectie, ervaringsdeskundigheid en wetenschappelijke inzichten; die methodiek wordt door diverse organisaties en hun vrijwillige en professionele medewerkers gebruikt om individuen en groepen aan te spreken en te activeren in één of meerdere bestaansdimensies en in hun diverse leefsituaties; deze bestaansdimensies kenmerken de mens als zin- en waardenzoeker, als kennisverwerker, als vaardige actor of creatieve explorer, als cultuurschepper en sociaal wezen; als doelstellingen staan het ontwikkelen van een eigen identiteit, het bevorderen van sociale integratie en maatschappelijke participatie en de opbouw van een democratische, duurzame en inclusieve samenleving voorop; daartoe worden op bewuste en doordachte wijze open kansen geschapen die uitnodigen tot ontmoeting en informeel leren; er worden processen van kritische bewustwording, reflexieve verantwoording en persoonlijke bekwaming gestimuleerd; er wordt aangezet tot de ontwikkeling van sociale, culturele en communicatieve competenties en de vorming van sociale netwerken en culturele symbolen; in het scheppen en benutten van deze kansen zijn de betrokken personen en groepen actieve ‘deelnemers’ met wie de medewerkers in dialoog treden over de concrete doelen en de aanpak.”*¹²

Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk legt het gebruik van de sociaal-culturele methodiek op en ziet daarin de specifieke eigenheid van de sector van het SCvW.

Verder nemen de verschillende werksoorten een specifieke combinatie van de vier functies die het beleid toewijst aan de sector waar. De verenigingen nemen alle vier de decretaal bepaalde functies op in hun werking: gemeenschapsvormende functie, culturele functie, maatschappelijke activeringsfunctie en educatieve functie. De volkshogescholen en de landelijke vormingsinstellingen moeten de gemeenschapsvormende, de culturele en de educatieve functies waarmaken. Bewegingen zetten prioritair in op de educatieve en de maatschappelijke activeringsfunctie.

Onder die 128 organisaties en federaties tellen we sinds 1 januari 2016 acht nieuwe organisaties. Minister Gatz¹³ erkende voor de beleidsperiode 2015 - 2020 vijf nieuwe bewegingen, twee nieuwe vormingsinstellingen en één nieuwe vereniging. Beschikbare cijfers op organisatieniveau dateren van voor 1 januari 2016. Gegevens van deze acht nieuwe organisaties zijn nog niet opgenomen. Daarin zijn wel gegevens gevat van vijf organisaties die sinds 1 januari 2016 niet langer erkend zijn (één beweging, drie verenigingen, waaronder twee etnisch-culturele federaties en één fusie van twee landelijke vormingsinstellingen).

Op basis van zelfregistratie¹⁴ krijgen we het volgende beeld over de organisaties erkend en gesubsidieerd tijdens de beleidsperiode 2011 – 2015.

¹² Decreet van 4 april 2003 betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk

¹³ Beslissingen van minister Sven Gatz over de subsidie-enveloppes van de sociaal-culturele organisaties voor de beleidsperiode 2016-2020:

http://sociaalcultureel.be/doc/Doc_SCVW/2015/20151008%20Persbericht%20Sven%20Gatz%20blaast%20nieuwe%20wind%20in%20sociaal-culturele%20sector.pdf

¹⁴ FOV (2015). *Boekstaven 2015*. Brussel: FOV.

Kerncijfers werking verenigingen, landelijke vormingsinstellingen en volkshogescholen (gegevens voor 2014)

Werksoort	Kerncijfers
Verenigingen	<ul style="list-style-type: none">• 14.004 lokale afdelingen• 2,14 miljoen leden• 270.840 activiteiten• 8,8 miljoen deelnames
Landelijke vormingsinstellingen	<ul style="list-style-type: none">• 112.200 vormingsuren• 12.575 activiteiten• 251.913 deelnames
Volkshogescholen	<ul style="list-style-type: none">• 36.773 uren vorming (naast de projecten en samenwerkingen)• 5.787 activiteiten• 110.927 deelnames

Als werksoort zijn de sociaal-culturele bewegingen moeilijker in cijfers over activiteiten, uren en deelnames te vatten. In 2014 konden zij rekenen op de inzet van 5.321 vrijwilligers voor hun inspanningen op het vlak van sensibilisering, vorming en sociale actie¹⁵. De meeste, zo niet alle bewegingen, werken aan en op basis van onderzoek: zelf onderzoek opzetten en bestellen, onderzoek door derden stimuleren, samen met derden opzetten of zelf actief onderzoeksresultaten verspreiden. En dat om argumenten op te bouwen, aanbevelingen te formuleren en publiek te overtuigen rond hun maatschappelijk thema.

2.2.2 Vrijwilligers, freelancers en beroepskrachten

Sociaal-cultureel werk en vrijwilligerswerk zijn al sinds jaar en dag onlosmakelijk met elkaar verbonden. Vrijwilligers zorgden en zorgen nog steeds voor ontstaan, groei en bloei van sociaal-culturele praktijken. In heel wat gevallen zijn zij de dragers van sociaal-cultureel werk. Dat blijkt eens te meer uit een recente studie van de Koning Boudewijnstichting. Onderzoekers van de universiteiten van Luik en Gent maakten in opdracht van de stichting een kwantitatieve analyse die een beeld geeft van het vrijwilligerswerk in ons land¹⁶. Naar schatting doen meer dan 1.800.000 personen vrijwilligerswerk in de brede zin van het woord, in organisaties of direct ten bate van derden. Ongeveer 1.166.000 personen, ofwel 12,5% van de bevolking van 15 jaar en ouder, levert gratis prestaties binnen organisaties: wettelijk gezien gaat het om vrijwilligers. Eén op vijf daarvan (19,9%) zet zich in voor cultuur en sociaal-culturele verenigingen en 6,2% in het kader van de verdediging van rechten en belangen. Cultuur behoort tot één van de vier dominante sectoren voor vrijwillige inzet. Niet te verwonderen dat de federatie sociaal-cultureel werk (FOV) in 2014 200.000 vrijwilligers telde die actief waren in het SCvW¹⁷. De rol van die vrijwilligers is heel verscheiden. Afhankelijk van de aard, de omvang en het organisatieniveau kan men rekenen op de inzet van praktijkvrijwilligers, bestuursvrijwilligers¹⁸ en beleidsvrijwilligers. De komst van beroepskrachten in de vorige eeuw - in aantal eerder beperkt - wijzigde hier weinig aan.

Daarnaast doet het SCvW een beroep op een betaald professioneel kader deels in dienst van organisaties uit de sector en deels op freelancebasis. Binnen de groep van sociaalagogische beroepskrachten vind je verschillende beroepsprofielen terug:

¹⁵ FOV (2015). *Boekstaven 2015*. Brussel: FOV.

¹⁶ Hustinx, L., Marée, M., De Keyser, L., Verhaeghe, L. & Xhauflair, V. (2015). *Het vrijwilligerswerk in België. Kerncijfers*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

¹⁷ FOV (2015). *Boekstaven 2015*. Brussel: FOV.

¹⁸ Bestuursvrijwilliger nemen een verantwoordelijkheid op als bestuurder.

gemeenschapswerkers, cultuur- en educatieprogrammatoren en -bemiddelaars, campagnewerkers, begeleiders van sociaal-culturele activiteiten en belangenbehartigers¹⁹. In veel gevallen maken naast deze sociaalagogische beroepskrachten ook andere professionals deel uit van multidisciplinair samengestelde teams waaronder communicatiespecialisten en ondersteunende medewerkers. Aan het hoofd van de organisaties vind je leidinggevende functies terug.

En ten slotte ondersteunen beleidsmakers en -uitvoerders op diverse overheidsniveaus organisaties en praktijken uit het SCvW, waaronder schepenen van cultuur, cultuurambtenaren, cultuurbeleidscoördinatoren, leden van de commissie cultuur, de Vlaamse administratie cultuur, minister en kabinet.

Aantal werkkrachten (gegevens voor 2014)²⁰

Werksoort	Personeelsleden	Vrijwilligers	Freelancers
Verenigingen	1.192	184.841	2.355
Landelijke vormingsinstellingen	445	6.773	1.115
Volkshogescholen	182	492	1.835
Bewegingen	325	5.321	96
Totaal	2.144	197.427	5.401

Personeelsleden per werksoort²¹

- Verenigingen:
 - 844 VTE
 - gemiddeld werken er 21 medewerkers per organisatie. De helft van de verenigingen heeft minder dan 11 mensen in dienst.
 - 67% inhoudelijke medewerkers / 33% ondersteunende medewerkers
 - 71% van de medewerkers is vrouw
- Landelijke vormingsinstellingen:
 - 325 VTE
 - gemiddeld aantal medewerkers per organisatie is 13. 38% van de instellingen heeft minder dan 10 mensen in dienst, 63% minder dan 20.
 - 73% inhoudelijke medewerkers / 27% ondersteunende medewerkers
 - 69% van de medewerkers is vrouw
- Volkshogescholen:
 - 147 VTE
 - het gemiddeld aantal medewerkers per organisatie is 14. De helft van de centra heeft minder dan 12 personeelsleden in dienst.
 - 67% inhoudelijke medewerkers / 33% ondersteunende medewerkers
 - 75% van de medewerkers is vrouw
- Bewegingen:
 - 252 VTE
 - Gemiddeld werken er 10 medewerkers per organisatie. De helft van de bewegingen heeft minder dan 6 mensen in dienst.
 - 70% inhoudelijke medewerkers / 30% ondersteunende medewerkers
 - 69% van de medewerkers is vrouw

2.2.3 Deelnemers

De sector van het SCvW zet een zeer verscheiden palet aan sociaal-culturele praktijken op met zeer verschillende vormen van 'deelnemen' en 'deelhebben'. Het ligt niet voor de hand om over de participanten aan het gesubsidieerde sociaal-cultureel volwassenenwerk

¹⁹ (2014). *Beroepenstructuur sociaal-cultureel werk*. (interne nota van Socius, de Ambrassade, Locus en Faro met medewerking van de Vlaamse Jeugdraad en FOV).

²⁰ FOV (2015). *Boekstaven 2015*. Brussel: FOV

²¹ FOV (2014). *Boekstaven. Grafische editie*. Brussel: FOV. (cijfers 2013)

objectieve en eenduidige gegevens op sectorniveau te ontsluiten. Daarom gaf Socius in 2009 de opdracht aan het HIVA (Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving van de KULeuven) om een kwantitatief onderzoek uit te voeren naar het deelnemers- en participatieprofiel van participanten aan sociaal-cultureel volwassenenwerk²². Het onderzoek werd mee gefinancierd door de Vlaamse overheid (Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media).

Een overzicht van de vaststellingen:

- Er zijn veel vrouwelijke, senioren en midden- of hooggeschoolde participanten:
 - Vooral vrouwen nemen deel aan sociaal-cultureel volwassenenwerk. Dat geldt voor alle organisatietypes, maar vooral voor de Vormingplus-centra (de volkshogescholen).
 - Participanten aan sociaal-culturele (publieks)activiteiten zijn veelal ouder dan 50 jaar. De activiteiten van de landelijke vormingsinstellingen kunnen rekenen op een gemiddeld iets jonger publiek. De deelnemersleeftijd is het hoogst bij de verenigingen.
 - Vooral midden- en hooggeschoolde volwassenen participeren aan sociaal-cultureel volwassenenwerk. Er is een ondervertegenwoordiging van laaggeschoolden in vergelijking met de diplomaverdeling onder de totale bevolking.
 - Aan het sociaal-cultureel volwassenenwerk participeren veel mensen die niet economisch actief zijn. Vooral de groep bruggepensioneerden en gepensioneerden is groot.
 - Ongeveer de helft van de deelnemers heeft een netto-inkomen van maximaal 1.599 euro. Niet meer dan één op zes heeft een netto-inkomen van 2.200 euro of meer.
- De gemiddelde participant is gelovig, geïnteresseerd in politiek en tevreden.
- Naast sociaal-cultureel volwassenenwerk participeren de deelnemers ook vaak aan sportverenigingen, sportclubs of recreatieve verenigingen. Ze gaan ook meer frequent dan de gemiddelde Vlaming naar een voorstelling, een bioscoop of een monument, museum, kunstgalerij.
- Meer dan de helft van de deelnemers zegt voor hun 18de sterk betrokken te zijn geweest bij een jeugdorganisatie.
- De deelname aan sociaal-cultureel volwassenenwerk is een sociaal gebeuren. Het valt relatief weinig voor dat deelnemers op de sociaal-culturele activiteiten waaraan ze participeren geen andere deelnemers kennen.
- De afstand die deelnemers afleggen om van de woonplaats tot op de activiteit te geraken, is voor ruim de helft van de sociaal-culturele participanten niet meer dan 20 kilometer.
- De frequentie van deelname bij eenzelfde sociaal-culturele organisatie is het hoogst bij de participanten aan verenigingsactiviteiten. Meer dan de helft zegt zeker 1 keer per maand aan een activiteit van dezelfde vereniging deel te nemen. Bij de andere organisatietypes is die frequentie veel lager.
- Per jaar participeren deelnemers bij gemiddeld 2 tot 4 verschillende sociaal-culturele organisaties.
- Zo goed als alle deelnemers zijn tevreden tot zeer tevreden over de gevolgde sociaal-culturele activiteiten. Ze overwegen ook bijna allemaal om in de toekomst nog meer te participeren aan activiteiten van dezelfde organisatie.
- Ongeveer vier à vijf op de tien deelnemers geeft te kennen in de toekomst meer te willen deelnemen aan sociaal-cultureel volwassenenwerk.

²² Vermeersch, L. & Vandenbroucke, A. (2010). *Het deelnemers en participatieprofiel van participanten aan sociaal-cultureel volwassenenwerk*. Brussel: Socius.

Ook op basis van de participatiesurvey 2014²³ kunnen we een beeld vormen van lidmaatschap en deelname aan sociaal-cultureel werk. Deze survey hanteert een ruime definitie van sociaal-cultureel werk en omvat ook instellingen, verenigingen en bewegingen die niet erkend noch gesubsidieerd worden binnen het kader van het SCvW.

Een overzicht van de vaststellingen:

- Wanneer Vlamingen deelnemen aan cursussen, lessen of workshops doen ze dat in belangrijke mate bij Vormingplus-centra, vormingsinstellingen of volkshogescholen voor volgende thema's:
 - filosofie en zingeving (19,7% van de respondenten)
 - opvoeding (18,7%)
 - samenleving en actualiteit (16%)
 - persoonlijke ontwikkeling en relaties (12,9%)
 - opleiding van vrijwilligers (10,3%)
- Maar ook voor leren over kunst (13,6%), talen (11,8%) en technische vaardigheden (10,8%) komen Vlamingen naar Vormingplus-centra, vormingsinstellingen of volkshogescholen. Voor leren over kunst richten deelnemers zich in grotere getale naar het deeltijds kunstonderwijs (DKO) of een kunstacademie en voor talen en technische vaardigheden naar een centra voor volwasseneneducatie (CVO), de VDAB of een andere beroepsopleiding.
- Specifieke verenigingen voor ouderen, gepensioneerden en senioren en verenigingen of actiegroepen die personen met een handicap, bejaarden, kansarmen of zieken helpen tellen relatief veel actieve leden (respectievelijk 4%, 4,4% en 4,3%).
- Verenigingen of actiegroepen rond milieu en natuur, dierenrechten, duurzame voeding en bewust consumeren en produceren tellen relatief veel passieve leden (respectievelijk 5,5% en 6,2%).
- Verenigingen of actiegroepen die personen met een handicap, bejaarden, kansarmen of zieken helpen tellen relatief veel deelnemers die geen lid zijn (3,1%).
- Verder kunnen we voor leden en deelnemers van verenigingen en bewegingen uit en verwant met het sociaal-cultureel volwassenenwerk volgende trends ontwaren:
 - een oververtegenwoordiging van vrouwen, vooral op rekening van doelgroepspecifiek verenigingen;
 - een oververtegenwoordiging van 55 plussers, vooral op rekening van doelgroepspecifiek verenigingen;
 - relatief veel 55 plussers zijn organiserend lid;
 - jongeren zijn relatief vaker deelnemer zonder lid te zijn;
 - een oververtegenwoordiging van hoger opgeleiden vooral in verenigingen met een sociaal doel (waaronder derde wereld, vrede, verdraagzaamheid, mensenrechten, antiracisme, helpen van personen met een handicap, bejaarden, zieken of armen, milieu, natuur, duurzame voeding en bewust consumeren) en in de cultuurfondsen.
- Vergelijken we op basis van verschillende metingen van de participatiesurvey de gegevens over lidmaatschap aan verenigingen in de tijd, dan merken we tussen 2004 en 2014 een algemene daling van lidmaatschap. Die daling toont zich globaal ook in volgende soorten sociaal-culturele verenigingen:
 - verenigingen die personen met een handicap, armen en zieken helpen
 - verenigingen voor ouderen
 - verenigingen voor vrouwen
 - natuur- en dierenrechtenverenigingen

²³ Lievens, J., Siongers, J. & Waege, H. (2015). *Participatie in Vlaanderen 1. Basisgegevens van de participatiesurvey 2014*. Leuven: Acco.

- derdewereldorganisaties en mensenrechtenverenigingen
- cultuurfondsen.

2.2.4 Financiële stromen

Personeelskosten en kosten voor de dagelijkse werking zijn veruit de grootste uitgavenposten in de sector. De personeelskosten overstijgen de subsidies uit het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Naast subsidies uit het decreet van 2003 werven organisaties ook via andere kanalen aanvullende subsidies en inkomsten. Die aanvullende subsidies en inkomsten vormden in 2014 ruim de helft (51%) van de totale inkomsten in de sector²⁴. De verenigingen en de landelijke vormingsinstellingen genereren in verhouding het grootste deel aanvullende subsidies en inkomsten.

In onderstaande tabel vind je de evolutie van de subsidies voor de periode 2009-2016 op basis van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk en vanaf 2014 ook naar aanleiding van de interne staatshervorming. Concreet voor de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk betekent dit dat de provincies zich terug trokken uit de structurele ondersteuning van landelijke organisaties van het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Middelen worden daarbij overgedragen naar Vlaanderen.

*Subsidies organisaties SCvW 2009 – 2016*²⁵

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Reguliere subsidies								
Verenigingen	24.125.123,48	24.028.497,65	24.051.151,97	24.557.000,00	25.105.000,00	25.098.185,96	23.990.884,46	23.113.615,51
Volkshogescholen	10.692.714,44	10.639.314,70	9.254.187,18	9.135.579,55	9.263.959,46	9.288.565,46	8.871.334,72	8.931.891,18
Landelijke vormingsinstellingen	10.242.954,89	9.851.185,43	10.128.831,97	10.349.590,89	10.495.030,99	10.522.906,82	9.871.834,76	10.059.086,66
Bewegingen	3.828.756,93	3.782.013,93	3.773.350,81	3.851.996,15	3.922.997,12	3.930.790,07	3.935.792,96	4.921.146,47
FOV	298.000,00	293.000,00	289.000,00	292.000,00	298.000,00	299.000,00	240.000,00	240.000,00
Socius	1.576.000,00	1.559.000,00	1.406.000,00	1.392.000,00	1.417.000,00	1.419.000,00	1.338.000,00	1.338.000,00
Subsidies Interne Staatshervorming								
Verenigingen						2.694.814,00	2.564.115,54	2.472.506,20
Volkshogescholen						94.848,73	90.258,04	90.258,04
Landelijke vormingsinstellingen						280.129,30	266.571,03	263.043,53
Bewegingen						36.206,77	36.206,77	36.206,77

Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk bepaalt de wijze waarop deze middelen binnen de werksoorten verdeeld worden over de verschillende organisaties. De subsidies worden in de vorm van een jaarlijkse enveloppe toegekend, eerst voor een beleidsperiode van twee jaar (2004–2005), daarna telkens voor een periode van vijf jaar.

De bewegingen startten in 2005 als nieuwe werkvorm en kregen sinds 1 januari 2005 subsidies, een eerste beleidsperiode uitzonderlijk voor zes jaar (2005-2010), daarna voor beleidsperiodes van vijf jaar.

²⁴ FOV (2015). *Boekstaven 2015*. Brussel: FOV.

²⁵ Bron: Departement Jeugd, Cultuur, Sport en Media, Afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

De individuele subsidie-enveloppe voor een vereniging wordt vastgesteld door de Vlaamse Regering. Voor de verenigingen die voor het nieuwe decreet van 2003 al een erkenning en subsidie kregen, werd bij de invoering van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk rekening gehouden met het aantal afdelingen of groepen. Het aantal aanvaarde actieve afdelingen of groepen voor het werkjaar 2000, bepaalt het subsidiebedrag dat ze ontvangen:

- 2.230 euro voor elk van de eerste 100 afdelingen;
- 1.735 euro voor afdelingen 101 tot en met 200;
- 990 euro voor alle afdelingen boven de 200.

Voor nieuwe verenigingen werd het aantal afdelingen of groepen vastgelegd op 50 werkende afdelingen of groepen, het minimaal aantal werkende afdelingen of groepen vereist voor erkenning. Zij ontvangen 2.230 euro per afdeling, in totaal 115.500 euro aan subsidies.

De op die manier toegekende bedragen vormden en vormen de basis voor het toekennen van de jaarlijkse subsidie-enveloppen voor de volgende beleidsperiodes. Een negatieve eindevaluatie van de tweede beleidsperiode (2006-2010) leidde vanaf de derde beleidsperiode (2011-2015) tot een verlaging van de subsidies met 10%. Dat kan in de vierde beleidsperiode (2016 – 2020) oplopen tot 20% naar aanleiding van een tweede opeenvolgende negatieve eindevaluatie van de beleidsperiode 2011-2015. Per beleidsperiode kunnen maximum vier startende verenigingen eenmalig en tot het einde van de beleidsperiode een startsubsidie van maximaal 50.000 euro aanvragen op basis van minstens 25 actieve afdelingen of groepen.

Het totale budget voor de subsidiëring van bewegingen bedroeg bij aanvang van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk 3.700.000 euro. Bewegingen konden jaarlijks aanspraak maken op een enveloppe tussen 75.000 euro en 200.000 euro. De Vlaamse Regering stelt de individuele enveloppe vast. Voor de beleidsperiode 2016-2020 bedraagt de basissubsidie-enveloppe van bewegingen minimaal 111.500 euro en maximaal 200.000 euro. Bij een positieve eindevaluatie behoudt de beweging voor de daaropvolgende beleidsperiode minimaal deze subsidiëring. Een positief geëvalueerde beweging kan per beleidsperiode een aanvraag indienen voor verhoging van de jaarlijkse subsidie-enveloppe op basis van een financieel behoefteplan. Maar ook voor de bewegingen leidt een negatieve eindevaluatie op het einde van de beleidsperiode 2011 – 2015 tot een vermindering met 10 %. Een tweede opeenvolgende negatieve eindevaluatie op het einde van de beleidsperiode 2016-2020 leidt tot het stopzetten van de subsidie en intrekking van de erkenning.

De volkshogescholen krijgen een subsidie op basis van het aantal inwoners in hun regio. Bij aanvang van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk was dat 1,5 euro per inwoner. Dit werd in de beleidsperiode 2011 – 2015 verlaagd naar 1,20 euro per inwoner samen met een bijsturing van de opdrachten.

De landelijke vormingsinstellingen krijgen een jaarlijkse subsidie-enveloppe op basis van het aantal uren programma's. Voor de eerste beleidsperiode bedroeg de subsidie-enveloppe 116 euro per uur. Nieuwe vormingsinstellingen die eerder geen subsidies verwierven in het kader van het Decreet van 19 april 1995 houdende een subsidieregeling voor instellingen voor volksontwikkelingswerk, krijgen maximaal 116.000 euro op jaarbasis. De op die manier toegekende bedragen vormen de basis voor de toekenning van subsidiebedragen in de volgende beleidsperiodes. Ook voor de vormingsinstellingen leidt een negatieve beoordeling tot een vermindering van 10 % vanaf de beleidsperiode 2011-2015 en een tweede negatieve beoordeling tot een vermindering van 20% in de beleidsperiode 2016-2020.

De federaties van vormingsinstellingen voor personen met een handicap verwierven bij hun inschakeling in het decreet van 4 april 2003 een jaarlijkse subsidie-enveloppe die gelijk was aan de som van de voorafgaande subsidiebedragen verworven voor het werkjaar 2001 van alle organisaties uit de federatie vermeerderd met een forfaitair bedrag

van 75.000 euro. Voor de federatie van vormingsdiensten voor personen met een handicap geldt hetzelfde, maar zij verwierv de forfaitaire bijdrage van 75.000 euro met ingang van 1 januari 2008. Er wordt een gemiddelde kostprijs van 150 euro voor één uur gerekend.

De syndicale vormingsinstellingen verwierven bij hun inschakeling in het decreet van 2003 een jaarlijkse subsidie-enveloppe gelijk aan de som van de voorafgaande subsidiebedragen die de vormingsinstellingen voor het werkjaar 2001 ontvingen. Net zoals voor de gespecialiseerde vormingsinstellingen wordt een gemiddelde kostprijs van 116 euro voor één uur gerekend.

De voorbije jaren (2009-2013) werd het sociaal-cultureel volwassenenwerk getroffen door lineaire en specifieke besparingen. Ook werden een aantal beleidsmaatregelen niet uitgevoerd.

In 2010 leverden de sociaal-culturele organisaties 1,4% in.

In 2011 werden de subsidies van de volkshogescholen (de Vormingpluscentra) teruggebracht van €1,5 per inwoner (voor het grondgebied waar ze operationeel zijn) naar € 1,2 per inwoner. In ruil daarvoor werden ze vrijgesteld van hun decretale coördinatie-opdracht.

Voor de beleidsperiode 2011-2015 werd aan veertien bewegingen een lagere subsidie-enveloppe dan het decretaal bepaalde minimumbedrag van €111 500 euro toegekend. Zeven bewegingen (waarvan 5 nieuwe bewegingen) kregen een basissubsidie-enveloppe van €81 000 en zeven een basisenveloppe van €101 500 euro. Ook Socius kreeg 10% minder op haar subsidie-enveloppe.

In 2015 volgde er een nieuwe besparingsronde. Alle subsidie-enveloppes van 2014 werden gededuceerd en de verenigingen en de vormingsinstellingen leverden 5% in. Socius moest 6% besparen en de enveloppe van het FOV kromp met 20%.

Bij de toekenning van subsidies voor de beleidsperiode 2016-2020 werd beslist om de basisenveloppes van alle bewegingen op te trekken tot minstens het decretaal bepaalde minimum van 111.500 euro en de uitvoeringscoëfficiënt te verhogen.

Het decreet voorziet de mogelijkheid om in het begin van elke beleidsperiode beleidsprioriteiten te formuleren waar (positief geëvalueerde) verenigingen en de gespecialiseerde vormingsinstellingen kunnen op intekenen. De daar aan gekoppelde subsidie wordt toegevoegd aan de subsidie-enveloppe. Voor de beleidsperiodes 2011-2015 en 2016-2020 werd voor deze maatregel geen middelen vrijgemaakt.

2.2.5 Instroom en uitstroom in de sector

Sinds de invoering van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk zien we binnen de werksoorten tot op vandaag een evolutie.

De verenigingen begonnen in 2003 met 42 organisaties. Zij verwierven hun erkenning op basis van het vorige decreet (Decreet van 1995 houdende een subsidieregeling voor verenigingen voor volksontwikkelingswerk). De migrantenverenigingen kregen een ingroeipad, dat éénmaal verlengd werd, om te voldoen aan de eisen voor een erkenning en subsidiëring als vereniging.

In 2003 dienden 52 organisaties, waarvan 35 die voorheen als dienst gesubsidieerd werden en 2 als vormingsinstelling, een aanvraag in om als beweging gesubsidieerd te worden. 29 aanvragen werden goedgekeurd.

Bij de start van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk dienden 31 vormingsinstellingen een subsidieaanvraag in. 27 van deze organisaties ontvingen voorheen subsidies via het Decreet houdende een subsidieregeling voor instellingen voor volksontwikkelingswerk van 1995. 16 vormingsinstellingen werden aanvaard als

gespecialiseerde vormingsinstelling, naast de 3 syndicale vormingsinstellingen en de 4 federaties voor personen met een handicap.

Sinds de invoering van het decreet van 2003 stroomden 34 nieuwe organisaties in en 15 organisaties uit deze drie werksoorten.

De 13 volkshogescholen werken elk voor een specifieke regio. Omdat het decreet hun regionale inplanting regelt, zijn er sinds hun oprichting geen bijgekomen of weggefallen.

Evolutie in- en uitstroom van organisaties binnen drie werksoorten (2003 – 2016)

	IN	UIT
Verenigingen	15 - 2010: 13 (migrantenverenigingen) - 2012: 1 - 2016: 1	4 - 2014: 1 (migrantenvereniging) - 2016: 3 (waarvan 2 migrantenverenigingen)
Bewegingen	13 - 2006: 3 - 2010: 5 - 2016: 5	7 - 2008: 1 - 2010: 5 - 2016: 1
Landelijke vormingsinstellingen	6 - 2006: 3 - 2011: 1 - 2016: 2	4 - 2010: 3 - 2015: 1
TOTAAL	34	15

2.3 Participatiedecreet: feiten en cijfers

2.3.1 Maatregelen

Het Participatiedecreet beoogt de ondersteuning, verrijking en versterking van de participatie in het cultuur-, jeugd- en sportbeleid. Het Participatiedecreet moet ontwikkelingen in de verschillende sectoren versterken en verbeteren en nieuwe methodes en verrassende samenwerkingen mogelijk maken. Sinds 1 juli 2014 trad de decreetswijziging van 21 maart 2014 in werking samen met een aangepast uitvoeringsbesluit. Met onderstaande maatregelen wordt het Participatiedecreet sindsdien uitgevoerd:

a. Participatie-instellingen

De Vlaamse Regering subsidieert twee transversale participatie-instellingen (CultuurNet en Demos).

- CultuurNet verhoogt en verbreedt de participatie
- Demos (m.i.v. het Fonds Vrijtijdsparticipatie) vernieuwt en verdiept de participatie van kansengroepen.

b. Verenigingen

- Verenigingen met een specifieke opdracht
De Vlaamse overheid kan verenigingen subsidiëren om hun expertise toegankelijk te maken en te ontsluiten voor de sectoren cultuur, jeugdwerk en sport. Hiermee wil de Vlaamse overheid een bredere participatie bewerkstelligen. Volgende organisaties ontvangen in het kader van deze regeling een subsidie van de Vlaamse overheid:

- ✓ Forum van Etnisch-Culturele Minderheden
- ✓ Samen (de Verenigde Verenigingen)
- ✓ Vzw Intro (lid van de Katholieke Vereniging Gehandicapten)
- ✓ Vlaams Steunpunt voor Vrijwilligerswerk
- ✓ Netwerk tegen Armoede
- Vereniging gedetineerden
Het Participatiedecreet bepaalt dat één vereniging voor gedetineerden (met transversale werking) kan gesubsidieerd worden. Voor de periode 2012 – 2016 is een overeenkomst gesloten met de vzw De Rode Antraciet. De Rode Antraciet kende tot voor de invoering van het Participatiedecreet een erkenning binnen het SCvW als gespecialiseerde landelijke vormingsinstelling.
- Hobbyverenigingen
Om de gemeenschapsvormende waarde en de kwaliteit van lokale hobbyclubs te stimuleren, subsidieert de Vlaamse overheid in 2016 acht hobbyverenigingen met minimaal 30 afdelingen.
- Laagdrempelige educatie voor kansengroepen
De Vlaamse overheid ondersteunt laagdrempelige korte praktijkgerichte opleidingsinitiatieven als eerste aanzet tot de deelname aan andere culturele en sportieve activiteiten. Vijf organisaties kregen hiervoor een subsidie in 2015:
 - ✓ De Praktische School (Femma)
 - ✓ Landelijk Praktijkatelier (KVLV)
 - ✓ Sociaal Cultureel Werk voor Blinden en Slechtzienden
 - ✓ Vebes vzw
 - ✓ To Walk Again vzw

c. Lokaal

- Lokale netwerken personen in armoede
De Vlaamse overheid moedigt gemeenten aan om op lokaal vlak een dynamisch beleid uit te bouwen voor de kansengroep personen in armoede. Op het terrein zelf ervaart men doorgaans zeer sterk de nood om meer samen te werken en te overleggen. Daarom zet de Vlaamse overheid in op lokale netwerken met als opdracht de participatiedrempels voor personen in armoede op het vlak van cultuur-, jeugdwerk- en sport weg te werken. In 2015 was dat de inzet van 85 lokale netwerken en van 1 lokaal netwerk verbonden aan de Vlaamse Gemeenschapscommissie in Brussel. In 2016 krijgen 105 lokale netwerken middelen om participatiedrempels weg te werken, waaronder ook het lokaal netwerk verbonden aan de Vlaamse Gemeenschapscommissie.
- Bibliotheekwerking gedetineerden
Om de reguliere bibliotheekwerking uit te breiden tot de gevangenen kan de Vlaamse Regering een convenant sluiten met gemeenten die beschikken over een bibliotheek gesubsidieerd in het kader van het Decreet van 6 juli 2012 betreffende het Lokaal Cultuurbeleid. Op die manier kregen in 2013 11 steden en gemeenten een subsidie. Voor de beleidsperiode 2014-2019 is Beveren toegetreden als nieuwe gemeente.

d. Projecten

- Participatieprojecten kansengroepen
De Vlaamse Regering subsidieert jaarlijks participatieve projecten die kansengroepen op weg helpen naar het cultuur-, jeugdwerk- of sportaanbod of valoriseert initiatieven die uitgaan van kansengroepen. Op die manier wil de Vlaamse Regering een diverse, duurzame en actieve participatie van kansengroepen bevorderen. Projecten kunnen maximaal drie jaar lopen.
- Aanbod kansengroepen in gemeenschapcentra

Om de participatie van kansengroepen te bevorderen, subsidieert de Vlaamse overheid projecten van gemeenschapscentra met het oog op een aanbod voor volgende kansengroepen: personen met een etnisch-culturele diverse achtergrond, personen met een handicap, personen in armoede, ouderen en kinderen. Voor het werkjaar 2015 – 2016 ontvangen 31 gemeenten projectsubsidies.

e. Bijzonder aanbod – Podium

Podium bevordert cultuurspreiding via een selectiebank van programma's van diverse gezelschappen en artiesten. Erkende organisatoren kunnen een aanvraag indienen voor een financiële tussenkomst bij het boeken van een programma uit het aanbod van Podium. Naast het stimuleren van organisatoren geeft Podium ook (nieuwe) gezelschappen en artiesten een duwtje in de rug. In 2016 is er geen budget voorzien. Bijgevolg behandelt de Vlaamse overheid voor 2016 geen subsidieaanvragen bijzonder culturaanbod (Podium) van organisatoren. Ook voor gezelschappen en artiesten die wensen opgenomen te worden in het bijzonder culturaanbod wordt er voorlopig geen nieuwe aanvraagronde voorzien.

Overzicht subsidiebedragen Participatiedecreet 2014 en 2015

	Subsidiebedrag 2014 in euro	Subsidiebedrag 2015 in euro
Participatie-instellingen	3.115.000,00	3.004.000,00
Verenigingen met een specifieke opdracht	308.032,25	303.747,30
Verenigingen gedetineerden	1.159.550,03	1.152.838,66
Hobbyverenigingen	88.000,00	78.000,00
Laagdrempelige educatie kansengroepen	1.448.474,23	932.928,83
Lokale netwerken armoede	1.087.444,00	1.116.214,00
Bibliotheekwerking gedetineerden	351.382,32	367.080,00
Participatieprojecten kansengroepen	895.653,33	899.815,17
Aanbod kansengroepen in gemeenschapscentra	499.380,00	250.000,00
Bijzonder aanbod – Podium	367.232,51	134.569,98

Voor de invoering van het wijzigingsdecreet van 21 maart 2014 omvatte het Participatiedecreet nog een aantal andere maatregelen:

- Projecten leesbevordering
Sinds juli 2014 een opdracht voor het Vlaams Fonds der Letteren
- Proeftuinen
Initiatieven die met het oog op methodische of inhoudelijke vernieuwing, en op projectmatige wijze, inspelen op nieuwe ontwikkelingen en behoeften in de cultuursector, de jeugdsector of de sportsector. Subsidies aan proeftuinen werden voor het laatst in 2012 toegekend. De proeftuinen worden waar zinvol in de sectorale wetgeving ingebed.
- Grootschalige cultuur-, jeugd- en sportevenementen
De Vlaamse overheid kon jaarlijks een of meer topevenementen ondersteunen waarin de participatie van een breed publiek in cultuur, jeugdwerk of sport centraal staat.
- Cultuur- en sportgemeente Vlaanderen
De Vlaamse overheid kon een gemeente aanwijzen die gedurende een jaar de titel van Cultuurgemeente van Vlaanderen of Sportgemeente van Vlaanderen draagt.

2.3.2 Participatie aan cultuur en sport

Met bovenstaande maatregelen ondersteunt, verrijkt en versterkt de Vlaamse overheid participatie in het cultuur-, jeugd- en sportbeleid. De participatiesurvey²⁶ volgt in opdracht van de Vlaamse overheid op hoe het met de participatie aan onder meer cultuur en sport is gesteld.

Uit opeenvolgende metingen van die survey (2004, 2009 en 2014 voor cultuur, 2009 en 2014 voor sport) komen volgende trends aan het licht:

- kunst- en cultuurparticipatie blijft grosso modo stabiel;
- bibliotheekbezoek neemt globaal licht af;
- sinds 2009 is sportparticipatie stabiel gebleven. 63% van de Vlamingen doet aan sport. Een meerderheid doet dat op recreatief niveau, 25% van de Vlaamse bevolking in clubverband.

Voor de beleidsdomeinen cultuur en sport tonen de gegevens van de participatiesurvey een sociale kloof die onverminderd groot blijft. Lager opgeleiden blijven achter in het cultuur- en sportaanbod dat binnen het meetbereik van de participatiesurvey valt. Verder stellen de onderzoekers vast dat naast leeftijdsverschillen ook generatieverschillen (los van leeftijd) een rol spelen bij de besteding van de vrije tijd. Sommige activiteiten (zoals deelnemen aan klassieke concerten en podiumkunsten, kunstmusea bezoeken en bioscoopbezoek) hangen samen met het maatschappelijk kader waarin iemand is opgegroeid.

Uit analyses op data van de participatiesurvey komen zes clusters of participatietypes²⁷ naar voren:

- groep mensen die vrij actief is in het sociaal-culturele verenigingsleven en in het vrijwilligerswerk (8,9%)
- groep mensen die vooral op een ongebonden manier hun vrije tijd invullen (flexibele en lichte vrijetijdsactiviteiten) (17,4%)
- groep mensen met een zwakke organisatiegraad en vrijwilligersparticipatie maar relatief hoge cultuurparticipatie (kunst & light sport) (9,6%)
- groep mensen met een diverse vrijetijdsbesteding (kunst, sport en verenigingen) (21%)
- groep sportievelingen die zich iets minder richten op het sociale en culturele aanbod (clubsport & film) (17,2%)
- groep thuisblijvers of non-participanten, die maar weinig deelnemen aan het verenigingsleven, sport en cultuur (25,9%)

Sociale kenmerken en socialisatiemechanismen spelen een belangrijke rol in het structureren van die clusters. Respondenten die opgegroeid zijn met ouders die niet aan kunstparticipatie deden tijdens de middelbare schooltijd van de respondent en geen lid waren van een sociale of culturele vereniging zijn oververtegenwoordigd in de cluster non-participanten, net als respondenten die tijdens hun jeugd geen lid waren van een sport- of sociaal-culturele vereniging.

De participatiepatronen die in 2014 naar voren komen lijken sterk op die welke in 2009 al werden blootgelegd. Dit wijst op een belangrijke mate van persistentie in de wijze waarop individuen hun vrije tijd invullen.

De meeste mensen combineren in de invulling van hun vrijetijdsagenda veelvuldig activiteiten uit diverse domeinen (cultuur, sport en media). Daartegenover staat een aanbod dat sectoraal is opgedeeld en beleidsmatig wordt aangestuurd vanuit

²⁶ Lievens, J., Siongers, J. & Waeye, H. (2015). *Participatie in Vlaanderen 1. Basisgegevens van de participatiesurvey 2014*. Leuven: Acco.

Lievens, J., Siongers, J. & Waeye, H. (2015). *Participatie in Vlaanderen 2. Eerste analyses van de participatiesurvey 2014*. Leuven: Acco.

²⁷ Smits, W., Lievens, J. & Scheerder, J. (2015). De vrijetijdsagenda van 2014. Het combineren van activiteiten uit diverse domeinen. In: Lievens, J., Siongers, J. & Waeye, H. *Participatie in Vlaanderen 2. Eerste analyses van de participatiesurvey 2014*. Leuven: Acco.

beleidskaders voor specifieke subsectoren. Hoewel mogelijk efficiënt, staat dit in contrast met de manier waarop, vanuit het standpunt van de participant, aan het brede vrijetijdsaanbod wordt deelgenomen.

Kwesties, uitdagingen en vragen voor toekomstig beleid

Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk en de praktijk delen de sector van het SCvW elk op een eigen manier op in werksoorten. Hoe kan een toekomstig beleidskader zich tot verschillen in vorm en inhoud van sociaal-culturele praktijken en organisaties verhouden?

Praktijken uit het brede sociaal-cultureel werk situeren zich op verschillende geografische niveaus: van lokaal over regionaal tot Vlaams en internationaal. Voor een aantal initiatieven werd de bevoegdheid onlangs overgeheveld van een Vlaams naar een lokaal beleidsniveau. Welke bevoegdheden situeren zich in een toekomstig beleidskader op het Vlaamse niveau? Welke relatie kan de Vlaamse overheid aangaan met de andere beleidsniveaus voor een optimale beleidsondersteuning?

De bovenbouw van het sociaal-cultureel werk telt diverse ondersteunings- en belangenbehartigingsinitiatieven. Hoe wordt de bovenbouw het best georganiseerd in een toekomstig beleidskader?

Differentiëring in beroepsprofielen en verfreelancing typeren de actuele professionele inzet in sociaal-culturele organisaties. Moet een toekomstig beleidskader daarop inspelen?

Sociaal-culturele praktijken steunen in belangrijke mate op vrijwillige inzet. Welke plaats moeten vrijwilligers krijgen in een toekomstig beleidskader?

De deelnemers aan activiteiten van het sociaal-cultureel volwassenenwerk weerspiegelen de huidige bevolkingssamenstelling niet. Hoe kan een meer evenredige deelname van alle bevolkingsgroepen gestimuleerd worden?

In- en uitstroom uit de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk wordt bepaald door de budgettaire ruimte en de geldende regels voor erkenning, subsidiëring en evaluatie binnen het kader van beleidsperiodes van vijf jaar. Hoe moet die in- en uitstroom georganiseerd worden met het oog op continuering en vernieuwing?

Financiering van sommige organisaties uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk is ten dele gebaseerd op prestaties en kenmerken van die organisaties uit het verleden. Hoe kan men rekening houden met actuele ontwikkelingen binnen bestaande en nieuwe organisaties en die actuele dynamiek binnen organisaties waarderen?

Hoe kunnen de middelen binnen een decreet billijk verdeeld worden over verschillende soorten en groepen organisaties?

3. Veelvormige dynamieken in de praktijk

Tot nog toe belichtten we eerder statisch de formele (erkende en gesubsidieerde) initiatieven uit de sector van het SCvW en diverse subsidiekanalen van het Participatiedecreet zoals die zich vandaag manifesteren binnen het actuele Vlaamse beleidskader.

Maar de praktijk gaat ruimer dan deze foto. We beginnen met een historisch overzicht. Dat levert een nog meer verscheiden palet aan sociaal-culturele praktijken en dynamieken op dan in bovenstaande foto.

Zo verscheiden dat de vraag rijst wat dan wel gemeenschappelijk is voor al die verschillende praktijken. We verlaten ook stilletjes aan de focus op de sector van het SCvW en begeven ons meer en meer op het sociaal-cultureel werkveld. Het werkveld, een logisch samenhangend geheel van sectoren en praktijken, is breder dan de sector van het SCvW. We nemen je mee op zoek naar het gemeen van het sociaal-cultureel werkveld.

Binnen dat gemeenschappelijk kader weten specifieke praktijken en organisaties zich elk in min of meerdere mate uitgedaagd door actuele kwesties die aan de orde zijn in het werkveld.

3.1. Historisch gegroeide dynamieken in het SCvW

Het Vlaamse sociaal-cultureel volwassenenwerk is een gebouw met veel kamers, ingewikkelde gangen en zichtbare sporen van opeenvolgende verbouwingen. Sinds de start van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk stroomden 15 organisaties uit en 34 organisaties in (cf. paragraaf 2.2.5, p.18). Wanneer we nog verder terug gaan in de tijd, ontwaren we verschillende dynamieken die mee verantwoordelijk zijn voor de grote verscheidenheid binnen de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Die dynamieken en verscheidenheid belichten we binnen de kaders van de vier huidige en door de praktijk gehanteerde werksoorten. Een kort overzicht.

3.1.1 Verenigingen

Sociaal-culturele verenigingen zijn netwerken van plaatselijke afdelingen of groepen. Vrijwilligers zorgen er voor de goede gang van zaken. Zij programmeren en organiseren activiteiten voor leden en andere geïnteresseerden. Afhankelijk van de vereniging zijn deze activiteiten algemeen van opzet of toegespitst op een bepaalde doelgroep (senioren, gezinnen, ...) of een bepaald thema (leefmilieu, cultuurbeleving...). De 55 sociaal-culturele verenigingen die Vlaanderen rijk is, bestaan in alle maten en gewichten.

Niet alleen naar grootte onderscheiden deze 55 verenigingen zich van elkaar, ook naar oorsprong. Sinds de tweede helft van de 19de eeuw vinden we minstens vier dynamieken die aanleiding gaven tot het oprichten van verenigingen.

Een eerste dynamiek dateert van de tweede helft van de 19de eeuw met de oprichting van het eerste cultuurfonds. Onder de noemer "volksverheffing" leerden de cultuurfondsen

hun leden lezen, kijken en praten. Ideologische verschillen leidden tot de oprichting van verschillende fondsen. Ze koppelden cultureel engagement aan basiswerkingen met een sterk emancipatorisch karakter. Ze getuigden van de verantwoordelijkheid die elitegroepen voelden voor de ontwikkeling en bevrijding van het Vlaamse volk. Lang voor steden en gemeenten verplicht werden tot het inrichten van een openbare bibliotheek, waren de cultuurfondsen al bezig met het organiseren van lees kabinetten en reizende bibliotheken. Tot op vandaag zijn nog steeds vijf cultuurfondsen actief als sociaal-culturele vereniging.

Een tweede dynamiek die aanleiding gaf tot het oprichten van verenigingen, vinden we bij de zogenaamde oude sociale bewegingen. Naast volksverheffing droegen zij ook volksoontwikkeling hoog in hun vaandel. Zij bemiddelden tussen achterban en politiek en droegen zo bij tot de 'binding' tussen de nieuwe – voorheen stemloze – burgers, samenleving en staat. Deze verenigingen onderscheidden zich van elkaar door hun levensbeschouwelijke opstelling en de specifieke doelgroep waar ze zich op richtten (stand, leeftijd, geslacht). Ook vandaag nog zijn tal van sociaal-culturele verenigingen met wortels in deze oude sociale beweging actief. Ondertussen vonden en zoeken die verenigingen net als de cultuurfondsen, elk op een eigen wijze, aansluiting met de thema's en de agendazetting van een derde dynamiek, de nieuwe sociale bewegingen.

Nieuwe sociale bewegingen ontstaan in de jaren zestig van de vorige eeuw, een periode gekenmerkt door vooruitgangsoptimisme. In die tijdsgeschiedenis ontstonden organisaties met de focus op een bepaalde maatschappelijke kwestie. Ze richtten zich op een veelheid van doelgroepen. Daarin onderscheidden ze zich van de oude sociale bewegingen zoals de arbeidersbeweging, die zich richt op één doelgroep en rond veel thema's werkt. Zo kwam onder meer de derde wereldproblematiek, de emancipatie van vrouwen, de bedreiging van ons milieu, ontwikkelingssamenwerking en vrede in de aandacht. In die slijpstream kennen we vandaag nog tal van actieve verenigingen.

Een laatste dynamiek is recenter en gaat samen met de toenemende culturele diversiteit in onze samenleving. Ondertussen kennen we 10 erkende etnisch-culturele federaties binnen het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Zij verzetten zich tegen maatschappelijke uitsluiting van nieuwkomers, vrouwen en laaggeschoolden, bouwen bruggen tussen culturen en gaan voor sociale verandering. Daartoe vervullen ze heel wat opdrachten naast, bovenop en middenin hun core business: het sociaal-cultureel werk. Ze zijn van alle markten thuis: onderwijs, arbeid, integratie, welzijn en noem maar op²⁸.

Het gros van de verenigingen die we vandaag kennen, vindt zijn roots in één van die vier dynamieken. Gedurende hun ontwikkeling zochten ze elk op hun eigen wijze aansluiting met recentere dynamieken in het middenveld. Tot op vandaag zien we hoe verenigingen zich blijven transformeren en zoeken naar een actuele en hedendaagse invulling van hun missie, visie en aanpak. Ook die vele zoektochten leiden tot een grote verscheidenheid aan thema's, doelgroepen en vormen binnen deze werksoort.

3.1.2 Vormingsinstellingen

In de naoorlogse periode (WO II) zagen tal van vormingsorganisaties het licht waaronder de eerste zogenaamde 'volkshogescholen', Stichting Lodewijk De Raet en Ryckvelde. Ze hadden intensief cursuswerk voor ogen, gericht op de actualiteit en de vorming van burgers. Hun inspiratie kwam uit Denemarken (Grundtvig) en Duitsland (o.a. Rosenstock). Maar hun inslag en directe context was heel Vlaams.

Een tweede bloeiperiode van het volkshogeschoolwerk is geworteld in de alternatieve opvattingen begin jaren 70 en mondde uit in de Elcker-Ik beweging.

²⁸ www.vanallemarktenthuis.be

Vormingsinstellingen besteden aandacht aan zowel persoonsgerichte als maatschappijkritische vorming. Ook vandaag nog bieden de landelijke vormingsinstellingen een ruim educatief aanbod voor volwassenen. Hun terrein strekt zich uit over heel Vlaanderen. De vormingsinstellingen onderscheiden zich door hun expertise en specialisatie in een bepaald thema (natuur en milieu, zingeving, zorg, persoonlijkheid en relaties, ...) of een bepaalde doelgroep (personen met een handicap, gesyndiceerden). Je kan er vandaag terecht voor eerder laagdrempelige of diepgravende vorming.

De syndicale vormingsinstellingen (Vorming & Actie, Comé en Ateliers voor werknemersvorming) behoren tot de doelgroepgerichte instellingen. Ook de drie federaties van vormingsinstellingen voor personen met een handicap (Op-Stap, Pasform en Vonx) en de federatie van vormingsdiensten voor personen met een handicap (Vijftact) richten zich tot een specifieke doelgroep.

Daarnaast zijn er ook vormingsinstellingen die zich op een specifiek thema focussen:

- kunst en cultuureducatie: Amarant, Davidsfonds Academie, Wisper, Halewynstichting en Uitstraling Permanente Vorming (UPV)
- natuur- en milieueducatie: Natuurpunt CVN
- eerste hulp: Het Vlaamse Kruis en Rode Kruis Vlaanderen
- zorg, welzijn en welbevinden: ZorgSaam, Vormingscentrum Opvoeding en Kinderopvang (VCOK), Timotheus Intuïtie, PRH-Persoonlijkheid en Relaties Vlaanderen
- levensbeschouwing: Motief en Centrum Christelijk Vormingswerk (CCV)
- maatschappelijke participatie: Kwadraet/Stichting Lodewijk de Raet

Verder onderscheiden deze instellingen zich in de mate waarin ze met freelancers en met vrijwilligers werken.

De vormingsinstellingen zoeken vandaag de dag naar een actuele benadering van het leren van volwassenen. Sommigen zoeken aansluiting bij informeel leren of bij processen van sociaal leren. Anderen ontwikkelen educatieve programma's die meer aansluiten bij formele vormen van leren.

Ook de dertien volkshogescholen, verspreid over Vlaanderen en Brussel, zijn schatplichtig aan de ontstaansdynamiek van de 'Volkshogescholen'. Vandaag organiseren ze een waaier aan activiteiten die volwassenen persoonlijke, sociale en culturele competenties bijbrengen en hun deelname aan de samenleving stimuleren. Hoewel het decreet van 2003 de term volkshogescholen gebruikt, zijn ze zichzelf al snel Vormingplus-centra gaan noemen.

De Vormingplus-centra²⁹ willen de kans om blijvend bij te leren binnen het bereik van iedere inwoner uit hun regio brengen, met bijzondere aandacht voor groepen die moeilijker hun weg naar vorming vinden.

Daartoe gebruiken ze een breed gamma aan werkvormen. Ze doen dat in samenspraak en samenwerking met tal van sociale en culturele sleutelfiguren, organisaties en sectoren. Naast specifieke invulling van deze gemeenschappelijke missie van de Vormingplus-centra zorgt de specificiteit van de regio waarin ze werkzaam zijn voor eigen accenten, benaderingen en initiatieven.

3.1.3 Bewegingen

Met een duidelijke plaats voor de sociaal-culturele bewegingen in het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk, introduceerde de toenmalige regering een relatief

²⁹ Vanaf hier spreken we over de 13 **Vomingplus-centra** en niet langer over de 13 volkshogescholen. De term 'Vomingplus-centra' sluit beter aan bij de actuele dynamiek in het werkveld.

nieuwe werksoort binnen het sociaal-cultureel veld. Een aantal organisaties die voordien een plaats kregen binnen het Decreet houdende een subsidieregeling voor diensten voor sociaal-cultureel werk voor volwassenen van 1995 vonden er een nieuwe omkadering. Sommigen onder hen ontstonden uit de dynamiek van de nieuwe sociale bewegingen. Anderen spelen meer recent in op nieuwe noden en thema's zoals bio-ethiek, duurzaam omgaan met geld, interculturaliteit, gendergelijkheid en digitale geletterdheid.

Sociaal-culturele bewegingen profileren zich als landelijke organisaties die actief zijn rond een specifiek thema. Zij willen mensen 'in beweging' brengen en organiseren daarom activiteiten die sensibiliseren, inzicht en vorming bieden en aanzetten tot sociale actie. Dat alles met het oog op maatschappelijke verandering.

Een overzicht naar thematische clusters (anno 2016):

- duurzaamheid en transitie: Waerbeke, Fairfin, Climaxi, EVA, Mobiel 21, Netwerk Bewust Verbruiken, Samenhuizen, Voedselteams, Lets Vlaanderen, Autodelen.net en Wervel.
- democratie en burgerschap: Linc, De Wakkere Burger, Kif Kif, Liga voor Mensenrechten, GetBasic, Rijckvelde en Hand in Hand.
- vrede en geweldloosheid: Vrede, Vredesactie, Pax Christi en Zijn
- migratie en asiel: Orbit en Vluchtelingenwerk Vlaanderen
- inclusie en gelijke kansen: Welzijnszorg, Merhaba, Bond Zonder Naam, Koerdisch Instituut, Zicht op Cultuur, zij-kant, MIEX en Onafhankelijk Leven
- medische en biotechnologische ontwikkelingen: De Maakbare Mens
- bewustwording inzake verkeersveiligheid: Ouders van Verongelukte Kinderen
- van onderuit beweging maken met innovatieve technieken: labo vzw

Ook binnen de werksoort bewegingen gaan de verschillen tussen organisaties vandaag verder dan hun focus op een eigen afgebakend thema. Sommige bewegingen werken intensief met vrijwilligers, andere dan weer veel minder. Sommige bewegingen hebben een lokale verankering en lijken zelfs op een vereniging, anderen helemaal niet.

Een heel recente golf van bewegingswerk vormen de fluïde bewegingen waaronder antiglobalisten, Indignados en de Occupybeweging³⁰. Zo'n fluïde beweging is internationaal zeer sterk. Via nieuwe sociale media slaagt ze erin heel wat mensen te verenigen en de aandacht voor maatschappelijke thema's in de media spectaculair te doen stijgen. Fluïde bewegingen zijn protestbewegingen die (voorlopig) niet direct krachtige alternatieven formuleren. Tot nog toe boeken ze relatief weinig 'tastbare' successen. Ze weigeren zich te organiseren en zoeken momenteel ook geen aansluiting bij beleidskaders zoals dat van het sociaal-cultureel volwassenenwerk.

3.2 Het gemeengoed van al die praktijken

Wat hebben al die verschillende sociaal-culturele praktijken, al dan niet verankerd in die vier werksoorten en elk met hun eigen wortels en ontwikkelingspad, nu gemeen? Verschillende auteurs waagden zich aan omschrijvingen en legden elk, afhankelijk van het tijdsbeeld en de context, eigen klemtonen binnen hun zoektocht naar de gemene deler van het sociaal-cultureel werkveld. Een actuele lezing van feiten, dynamieken en discoursen in dat werkveld, levert vier elementen op die vandaag het gemeengoed van sociaal-culturele praktijken uitmaken:

- sociaal-culturele praktijken pakken maatschappelijke kwesties op;

³⁰ <http://www.socius.be/article1838-Internationaal-bewegingswerk-leer-uit-het-verleden?highlight=Dirk%20Barrez>

- sociaal-culturele praktijken zijn normatief gericht op de ontwikkeling van een democratische, duurzame en solidaire samenleving;
- sociaal-culturele praktijken zijn gebaseerd op de actieve inbreng van deelnemers die vorm, inhoud en doelen actief mee bepalen;
- sociaal-culturele praktijken zijn multifunctioneel.

Die vier elementen typeren sociaal-culturele praktijken op een niveau van het discours. Daarmee geven we tegelijk aan dat in de praktijk niet alle sociaal-culturele praktijken in dezelfde mate beantwoorden aan elk van die vier kenmerken.

3.2.1 Sociaal-culturele praktijken pakken maatschappelijke kwesties op

Veel sociaal-culturele praktijken ontstaan informeel op lokaal niveau en op initiatief van burgers. Die burgers worden geraakt door wat veraf of dichtbij gebeurt en zetten zichzelf aan om anderen op te zoeken om samen initiatief te nemen. Soms gaat het om maatschappelijke kwesties, thema's en problemen waar ze zelf direct bij betrokken zijn. Andere keren vertrekken praktijken uit solidariteit voor thema's en problemen die anderen aanbelangen. Ook uit een specifieke lotsverbondenheid zoals levensbeschouwing, etnische herkomst, culturele achtergrond, seksuele voorkeur, sociale groep, fysieke of verstandelijke beperking, ontstaat bewogenheid tussen mensen. Zo verbinden concrete aanleidingen of uitdagingen uit de omgeving sociaal-culturele praktijken al van bij hun ontstaan onlosmakelijk met maatschappelijke kwesties.

Meer gevestigde sociaal-culturele organisaties ondernemen initiatieven op het middenveld. Van daaruit dragen zij bij tot maatschappelijke ontwikkelingen. Soms door deelnemers te integreren in de samenleving (integratierol), een andere keer door spelregels in die samenleving ter discussie te stellen (kritische rol) of alternatieven te ontwikkelen (laboratoriumrol). Daarbij gaan ze voortdurend de interactie aan tussen de individuele leefwereld van hun deelnemers en het maatschappelijke systeem. Dat systeem valt voor een groot deel buiten de directe invloedssfeer van individuele burgers, ook al bepaalt het hun leven ondermeer via wetten, regels, gebruiken, gewoontes, instituties en media. Op de naad van leefwereld en systeem blijven sociaal-culturele praktijken en organisaties ook na hun ontstaan nauw verbonden met maatschappelijke kwesties.

En net op die naad begeven sociaal-culturele praktijken zich in de publieke ruimte. Die ruimte wordt gekenmerkt door haar openheid. Ieder die deel uitmaakt van onze maatschappij kan er in en uit lopen, en in principe naar eigen keuze deelnemen aan wat er zich afspeelt. Het is de ruimte buiten de privésfeer waar confrontatie plaatsvindt met de "ander" of het "andere". Daartegenover staan de private ruimtes, gekenmerkt door hun geslotenheid. Alleen degenen die er thuis horen, hebben er toegang en zeggenschap. Sommige sociaal-culturele praktijken maken van private kwesties een publieke zaak. Andere spelen zich van meet af aan af in de publieke ruimte, daar waar we publieke discussies voeren over de uitdagingen voor en de toekomst van onze samenleving. Ook in die publieke ruimte zijn sociaal-culturele praktijken onlosmakelijk verbonden met maatschappelijke kwesties.

3.2.2 Gemeenschappelijk streven: democratische, duurzame en solidaire samenleving

Sociaal-culturele praktijken bewegen tussen leefwereld en systemen. Systemen zijn normatief en krijgen in een democratische samenleving vorm in de publieke ruimte. Heersende opvattingen over solidariteit en gemeenschap, over individuele verantwoordelijkheid, over gelijkwaardigheid, over bestuur en democratie, over wat belangrijk is en het leven de moeite waard maakt, bepalen die systemen. Sociaal-culturele praktijken verhouden zich op hun beurt onvermijdelijk ook op een normatieve wijze tot het

bestaande maatschappelijk systeem en haar deelsystemen. Ze doen dat zelfs zeer expliciet op basis van een missie. Sociaal-culturele praktijken zijn missiegedreven.

In het sociaal-cultureel werkveld vind je heel veel uiteenlopende missies terug. Sommige praktijken focussen op één specifiek deelsysteem zoals arbeid, onderwijs, zorg, markt, politiek, kunst of andere systemen. Ze kunnen ook focussen op een specifieke combinatie van deelsystemen of meer globaal op het overkoepelende maatschappelijke systeem. De doeloriëntering van de vele missies in het werkveld kan bovendien vele concrete kanten uitgaan. Maar op een meer abstract niveau zijn al die verschillende missies terug te brengen tot één gedeeld ultiem doel: bijdragen aan een democratische, duurzame en solidaire samenleving.³¹

3.2.3 Sociaal-culturele participatie

Algemeen gesteld staat participatie voor het deelnemen of deelhebben aan en in de samenleving in brede zin of aan specifieke maatschappelijke domeinen. “Sociaal-culturele participatie” kan je als koepelbegrip gelijkstellen aan het deelnemen of deelhebben aan en in informele netwerken (sociale participatie), formele maatschappijgeoriënteerde organisaties (maatschappelijke participatie), kunst en cultuur (culturele participatie) en politiek en beleid (politieke & beleidsparticipatie). Sociaal-culturele participatie richt zich op de ontwikkeling en vernieuwing van individu en maatschappij. Sociaal-culturele actoren beogen zo de uitbouw van een democratische, duurzame en solidaire samenleving.

Sociaal-culturele participatie als onderdeel van het gemeengoed van het sociaal-cultureel werkveld omvat twee aspecten.

Als eerste participatie in de betekenis van “deelhebben”. Sociaal-culturele praktijken hanteren een open doeloriëntering. De uitkomsten en de processen van sociaal-culturele praktijken liggen nooit helemaal op voorhand vast. Ook al is er veel verschil in openheid tussen sociaal-culturele praktijken, er blijft altijd ruimte voor de deelnemers om zowel de doelen als de aanpak mee vorm te geven en bij te sturen. Dat is mogelijk omdat sociaal-culturele praktijken, meer dan in pakweg formele educatieve contexten, aansluiting zoeken bij informele leerprocessen van deelnemers en groepen. En omdat sociaal-culturele praktijken in grote mate steunen op de inzet van vrijwilligers.

Die praktijken laten zich niet alleen mee sturen door de deelnemers, ze ondersteunen deelnemers ook om te participeren aan het sociale, maatschappelijke, culturele en politieke leven. Ook in die tweede betekenis is participatie een wezenskenmerk van sociaal-culturele praktijken. Ze ondersteunen deelnemers en groepen bij het ontwikkelen van een eigen identiteit en bevorderen sociale integratie³². En ze ondersteunen deelnemers als actoren in een samenleving, als belanghebbenden die actief bijdragen tot het uitbouwen van een democratische, duurzame en solidaire samenleving.

3.2.4 Multifunctioneel

Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk wijst vier functies toe aan de sector. Sociaal-culturele praktijken opdelen tot initiatieven die netjes behoren tot één van deze functies zou de sector en het werkveld onrecht aandoen. In hun aanpak om hun ambities effectief te realiseren, combineren sociaal-culturele praktijken verschillende functies. Net die verstrengeling van verschillende functies is een specifiek kenmerk van

³¹ Baert, H. & Ketelslegers, B. (2002). *Sociaal-culturele methodiek: concept en methodiekontwikkeling*. Leuven: KULeuven, Centrum voor Sociale en Beroepsagogiek.

³² idem

het sociaal-cultureel werkveld.³³ Zo onderscheidt dit werkveld zich van andere werkvelden waarvoor eerder één uitgesproken hoofdfunctie typerend is. Ook al worden er aan die andere werkvelden soms nog afgeleide functies toegewezen. Denk maar aan de educatieve functie in het onderwijs, de recreatieve functie in de recreatieve sportbeoefening, maatschappelijke activering in het syndicaal werk en de zorgfunctie in het welzijnswerk.

In zo'n multifunctionele benadering komen overigens ook nog andere dan de vier decretaal bepaalde functies aan bod in sociaal-culturele praktijken. Zo wijzen verschillende studies en onderzoeken³⁴ op het belang van ontspanning en ontmoeting. Twee functies die de andere functies van het sociaal-cultureel werk schragen.

3.3 Actuele kwesties en ontwikkelingen in het veld

Binnen het gemeenschappelijk kader van sociaal-culturele praktijken weten specifieke sociaal-culturele professionals en hun organisaties zich uitgedaagd door tal van kwesties die vandaag op de agenda staan in hun praktijk en werkveld. Ze gaan daarover met elkaar in interactie en zoeken in diverse fora en settings naar antwoorden, inzichten en handelingsprincipes. Op basis van participatieve observaties in die praktijkgemeenschap ontwaren we minstens twaalf actuele en centrale kwesties. Die kwesties en de manier waarop het werkveld ermee omgaat zijn niet exact af te lijnen, noch te onderbouwen met systematische verzamelde empirische data. En niet alle professionals en organisaties uit het werkveld zijn in dezelfde mate en op dezelfde wijze op elk van die kwesties betrokken. Wel bepalen ze mee de actuele praktijk en geven ze aanleiding tot verschillende dynamieken in het werkveld. Daarom kunnen ze niet ontbreken in deze landschapstekening.

3.3.1 Zoeken naar gedeelde identiteit en legitimering voor een divers en beweeglijk werkveld

Een diverse verzameling van sociaal-culturele praktijken en actoren vormen samen het sociaal-cultureel veld. Wat typeert vandaag dat veld?

De grote verscheidenheid aan thema's, vormen en doelgroepen binnen het sociaal-cultureel veld in elk geval niet. Ze maken de praktijkgemeenschap van sociaal-cultureel werkers eerder divers en diffuus. Dat veld is overigens ook ruimer dan de specifieke sector van het SCvW. De grenzen van dat veld zijn veel minder scherp af te lijnen dan die van de sector. Het veld staat voor een losse gemeenschap met veel niches en met veel verbanden met andere domeinen en werkvelden.

Binnen dat veld identificeren sommige organisaties en professionals zich in hoofdzaak met het sociaal-cultureel werkveld en de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Andere halen hun identiteit vooral uit hun positionering in andere domeinen en sectoren zoals de milieubeweging, de ontwikkelingssamenwerking, de zorgsector, de kunsteducatie, de wetenschap, ... en verbinden zich met de sector van het SCvW omwille van de specifieke ondersteuning die ze daar vinden.

Heel wat organisaties uit het werkveld zoeken bovendien naar hun specifieke positie in een veranderende samenleving. Ze herdefiniëren en herpositioneren zichzelf,

³³ Wildemeersch, D. (1993). Sociaal-cultureel werk op de naad van leefwereld en systeem. In J. Boey (red.). *Gids sociaal-cultureel en educatief werk (4)*, 1-25.

Cockx, F. & Bastiaensen, H. (2010). *De betekenis van sociaal-culturele praktijken. Resultaten van een belevingsonderzoek bij participanten aan het sociaal-cultureel volwassenenwerk*. Brussel: Socius.

³⁴ Vermeersch, L. & Vandenbroucke, A. (2010). *Het deelnemers- en participatieprofiel: van participanten aan sociaal-cultureel volwassenenwerk*. Brussel: Socius.

Cockx, F. & Bastiaensen, H. (2010). *De betekenis van sociaal-culturele praktijken. Resultaten van een belevingsonderzoek bij participanten aan het sociaal-cultureel volwassenenwerk*. Brussel: Socius.

actualiseren hun missie en visie en zoeken in het verlengde daarvan naar een aangepaste naam, logo en bottom line.

Dat alles maakt van het werkveld en de sector een divers en beweeglijk veld, waarvan geen statisch beeld te maken is. Hooguit een momentopname of een typering aan de hand van actuele kwesties, uitdagingen en trends.

Verscheidenheid in, verschillende mate van betrokkenheid met en beweeglijkheid van het werkveld maken het moeilijk om een gedeelde identiteit met bijhorende legitimering scherp te stellen.

Daarom is dit veld al van oudsher en nog steeds op zoek naar een identiteit en legitimering. In tijden van 'volksverheffing' en 'volksontwikkeling' zocht men die identiteit en legitimering in de finaliteit van het werkveld. Recenter verschoof de focus meer naar de vorm. Vanaf 1995 vormen begrippen als 'verenigingen', 'vormingsinstellingen' en 'diensten' de begrippen om het werkveld beleidsmatig af te bakken. Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk gaat nog verder door op die trend. De noemer SCvW werd geïntroduceerd en de focus voor het identificeren van het werkveld komt te liggen op verschillende werksoorten, de functies en de sociaal-culturele methodiek. De sociaal-culturele methodiek is het resultaat van een onderzoeksopdracht³⁵ op zoek naar een legitimering voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk in aanloop van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Het onderzoek moest de nodige kennisbasis leveren voor een methodiek die tegelijk het unieke, het onderscheidende en gemeenschappelijke element van het werkveld zou worden. Die methodiek situeert zich op een meer abstract niveau waardoor een grote diversiteit aan inhoud en werkvormen kan gehanteerd worden. Naarmate de legitimeringsdruk ten tijde van de opmaak van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk wat afnam, kreeg de methodiek meer en meer betekenis als handelingskader. Sociaal-cultureel werkers worden er door uitgedaagd hun visie op mens en samenleving te ontwikkelen, hun doeloriëntaties scherp te stellen en hun interventiestrategieën logisch te construeren. Binnen dit abstract referentiekader zijn veel concrete invullingen mogelijk. Dat maakt het lastig om zowel de methodiek als de identiteit van een sector voorop te stellen. Praktijken uit andere sectoren en werkvelden kunnen zich bovendien even goed van die methodiek bedienen. In het zoekproces van de praktijkgemeenschap van sociaal-cultureel werkers zien we vandaag veel meer de drie rollen (integratierol, kritische rol en laboratoriumrol) en de functies (sociaal-cultureel volwassenenwerk is multifunctioneel) op de voorgrond treden als alternatieven om de sector te identificeren en te legitimeren.

3.3.2 Opereren op snijvlakken en grenzen oversteken

Het sociaal-cultureel werkveld is een breed vertakt werkveld dat op het snijvlak met vele andere maatschappelijke domeinen (werk, zorg, onderwijs, politiek, milieu, economie, kunst, mobiliteit, enz.) opereert. Op deze diverse snijpunten ontstonden en ontstaan nieuwe praktijken, organisaties, samenwerkingsverbanden en fusies. Sommige organisaties stromen naar aanleiding van die dynamiek uit de sector (bv. samenlevingsopbouw, basiseducatie, milieu- en natuureducatie, enz.). Anderen vinden daardoor net hun weg naar de sector. Voor sommige organisaties uit de sector leiden veelvuldige verbanden met andere domeinen in de samenleving tot overbevraging. Denk maar aan de etnisch-culturele federaties die van alle markten thuis zijn³⁶.

Maar ook binnen de grenzen van de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk zoeken heel wat professionals en organisaties naar zinvolle samenwerkingsverbanden. Zo tellen we tal van samenwerkingsverbanden tussen de Vormingplus-centra en de

³⁵ Baert, H. & Ketelslegers, B. (2002). *Sociaal-culturele methodiek: concept en methodiekontwikkeling*. Leuven: KULeuven, Centrum voor Sociale en Beroepsagogiek.

³⁶ www.vanallemarktenthuis.be

landelijke vormingsinstellingen, tussen de verenigingen en de etnisch culturele federaties, tussen bewegingen en verenigingen, enzovoort. Die dynamiek leidt al eens tot fusies van organisaties uit de sector en tot de ontwikkeling van nieuwe federaties, zoals onlangs nog bij de federaties voor personen met een handicap. Sommige organisaties bouwen hun actieradius uit door binnen het geldende beleidskader nieuwe initiatieven te ontwikkelen en naast een bestaande erkenning in een bepaalde werksoort voor bijkomende initiatieven een extra erkenning te zoeken in een andere werksoort.

Om maximaal te kunnen inzetten op hun missie, of aspecten daarvan, zoeken praktijken en organisaties ook naar bijkomende ondersteuning uit andere beleidskaders. Ze dienen dossiers in voor subsidiëring van experimenten en projecten of zelfs voor meer structurele flankerende praktijken en dit bij andere overheden zoals de lokale besturen en de provincies of bij andere beleidsdomeinen. Sommige organisaties uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk zetten tot voor kort experimenten op met middelen uit het Participatiedecreet. Maar ook voor meer structurele initiatieven zoals laagdrempelige educatie voor kansengroepen krijgen sommige organisaties uit de sector middelen uit het Participatiedecreet.

3.3.3 Veelbelovende praktijken en bestaande beleidskaders

In het werkveld en aan de rand ervan ontstaan voortdurend nieuwe sociaal-culturele praktijken. De ene keer leiden combinaties van elementen vanuit verschillende invalshoeken, tradities en sectoren tot 'nieuwe' praktijken. Dan weer zoeken bestaande praktijken van buiten het veld aansluiting met de dynamiek en ondersteuningsmogelijkheden binnen het werkveld. En binnen het werkveld passen praktijken zich aan aan veranderende omstandigheden waardoor ze vervellen, van vorm en van oriëntering veranderen. Die processen voltrekken zich op verschillende plaatsen en in verschillende vormen binnen en over de grenzen van het sociaal-cultureel werkveld.

Het sociaal-cultureel werkveld is actief op diverse niveaus – van lokaal tot internationaal. Binnen die spanwijdte ontstaat meer dan eens een dynamiek van transfer en verbreden van veelbelovende praktijken die op een bepaalde plaats en schaal ontwikkeld werden. In zo'n dynamiek gaan sociaal-culturele praktijken en organisaties specifieke allianties, reorganisaties en samenwerkingsverbanden aan om hun impact uit te breiden naar andere plaatsen of naar een grotere schaal. Dat stelt het omkaderende beleid voor de uitdaging om over de grenzen van lokale, regionale, landelijke en internationale grenzen te opereren, willen ze dergelijke praktijken ondersteunen.

Het jeugdwerk en het sociaal- cultureel werk met volwassenen ontwikkelden zich tot op vandaag als onderscheiden sectoren. Binnen levensbeschouwelijke zuilen was de overgang van jeugdwerk naar sociaal-cultureel werk voor volwassenen een vanzelfsprekende transitie in de levensloop van veel burgers. Vandaag spelen die zuilen niet meer zo'n bepalende rol in de levensloop. De overgang van betrokkenheid met en engagement in het jeugdwerk naar een betrokkenheid met en engagement in het sociaal-cultureel volwassenenwerk loopt ook lang niet meer over voorspelbare paden. Tegelijkertijd zien we dat meer en meer jeugdwerkpraktijken en sociaal-culturele praktijken zelf geen strikte scheiding meer handhaven op basis van leeftijd. Zo ontstaan vandaag nieuwe praktijken die strikt genomen niet meer thuishoren bij het jeugdwerk of bij het sociaal-cultureel volwassenenwerk.

Nieuwe praktijken presenteren zich meer dan eens als veelbelovende praktijken, maar vinden niet onmiddellijk een gepaste omkadering. Ze passen niet altijd en niet vanzelfsprekend binnen het frame van het sociaal-cultureel werkveld. Ze kunnen ook niet direct aan andere werkvelden, sectoren of beleidsdomeinen gekoppeld worden. En net

daarom dagen ze het geldende beleidskader uit. Keren we terug in de tijd dan zien we tal van praktijken die als nieuwe veelbelovende praktijken pas na een zoekproces van praktijk en beleid een gepast kader vonden waarbinnen ze overheidssteuning kregen. Denk maar aan samenlevingsopbouw, basiseducatie en meer recent de sociaalartistieke praktijken, elk met wortels binnen het sociaal-cultureel werkveld. Zij krijgen nu respectievelijk in de domeinen welzijn, onderwijs en kunsten een omkadering. Andere, nieuwe en al dan niet veelbelovende praktijken vinden geen inbedding en omkadering en blijven informeel actief onder de radar van het beleid of verdwijnen uit het werkveld.

Tot op vandaag lopen nieuwe praktijken voorop op het beleid en bepalen ze mee de ontwikkelingen in onze samenleving.

3.3.4 (Her)positionering binnen het maatschappelijke veld

In het maatschappelijke veld onderscheiden we vier verschillende posities: burgers, middenveld, markt en beleid. Verschillende actoren zetten zich vanuit die onderscheiden posities in voor de ontwikkeling van onze samenleving. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk opereert van oudsher als partner op het middenveld. Vandaag zien we dat de posities in en de verhoudingen op dat maatschappelijk veld veranderen. Onvermijdelijk leidt dat tot positionerings- en herpositioneringsvraagstukken, ook in de praktijkgemeenschap van sociaal-cultureel werkers en hun organisaties.

- **Burgers en vrijwilligers**

Maatschappelijke uitdagingen en gedeelde interesses bewegen burgers om op vrijwillige basis samen te werken aan wat hen bezighoudt. Zo ontstaan tal van informele sociaal-culturele praktijken. Bewoners werken aan de leefbaarheid van hun buurt, enkele vrijgezellen zetten een vereniging op om hun belangen te verdedigen, vrienden bouwen een traditionele bakoven waarrond ze gemeenschapsvormende activiteiten organiseren, enzovoort.

Veel van die nieuwe praktijken spelen zich af binnen de directe invloedssfeer van burgers. Zo vernieuwen zij het samenleven van onderuit. Vandaag zien we tal van burgerinitiatieven en zelforganisaties opduiken. Sociaal-cultureel werkers en hun organisaties zoeken daar aansluiting bij, vragen zich af welke bijdrage ze kunnen bieden en welke rol ze kunnen opnemen.

Tegelijkertijd werken tal van vrijwilligers zelf ook mee aan de praktijken van organisaties uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Erkende sociaal-culturele organisaties kunnen rekenen op zo'n 200.000 vrijwilligers. Maar die organisaties mengen zich steeds meer in een sectoroverstijgende strijd om vrijwillig engagement. De vraag naar vrijwilligers en naar gekwalificeerde vrijwilligers neemt ook buiten de sector van het SCvW toe. Ook de aard van vrijwillige inzet verandert. Waar vrijwilligers zich vroeger vaak een leven lang engageerden voor levensbeschouwelijke initiatieven waarbinnen ze opgroeiden, zien we nu veel meer diverse beweegredenen en patronen van vrijwillige inzet. Eigen noden, motivatie, interesses, competenties en de combineerbaarheid met onze eigen agenda, familie, werk, hobby's en vrienden bepalen vandaag de mate, de aard en het ritme van vrijwillige inzet en wisselende engagementen. Het sociaal-cultureel veld is op zoek naar een nieuwe relatie met die vrijwilligers.

- **Overheid**

De klassieke taakverdeling en duidelijke rolverdeling tussen overheid en middenveld vervaagt. Dat dwingt sociaal-cultureel werkers en organisaties op zoek te gaan naar een nieuwe positie.

Eenzijds neemt de overheid rollen en taken op die klassiek door het middenveld werden opgenomen, ook in het sociaal-cultureel veld. Denk maar aan het lokaal cultuurbeleid waarbinnen ook sociaal-culturele praktijken opgezet worden. Ook in de sector van het

sociaal-cultureel volwassenenwerk is de grens tussen privaat initiatief en overheidsinitiatief niet altijd even scherp. Zo werden vormingsplus-centra op basis van het huidige Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk, weliswaar als autonome organisaties, in de vorm van voorzieningen ingeplant in een specifieke regio. Anderzijds trekt de overheid zich tegelijkertijd terug uit het brede sociale domein en doet ze voor specifieke opdrachten en taken een beroep op burgers om zo haar beleidsambities te realiseren. Dat leidt vandaag ook binnen de praktijkgemeenschap van sociaal-cultureel werkers tot discussie over de pro's en contra's van een participatiesamenleving. Zo'n participatiesamenleving staat voor een nieuw maatschappelijk model en maakt ook in andere westerse landen opgang. In zo'n samenleving doet de overheid in toenemende mate een beroep op de verantwoordelijkheid van burgers voor het ontwikkelen en in stand houden van een solidaire samenleving.

Ten slotte verwacht de overheid in ruil voor subsidies ook duidelijke engagementen van middenveldspelers. Die spelers, inclusief organisaties uit het sociaal-cultureel veld, moeten zich verantwoorden. Daarvoor ontwikkelde de overheid een uitgebreid instrumentarium: beheersovereenkomsten, managementovereenkomsten, projectdossiers, beleidsplannen, jaarplannen, visitatiecommissies, doorlichtingen, inspecties, jaarverslagen enzovoort. Aan de hand van die instrumenten en het bijhorende overleg tussen overheid en middenveld, bepleit de overheid ook haar eigen specifieke verwachtingen, ambities en intenties. Dat leidt tot voorzichtigheid binnen de praktijkgemeenschap uit schrik om door de overheid al te veel als een instrument van overheidsbeleid te worden ingezet. De missiegedreven organisaties uit het sociaal-cultureel werkveld benadrukken herhaaldelijk hun autonome positie. De sector wordt met regelmaat als een "vrijplaats" gedefinieerd. Net die autonomie, die vrije plaats, laat toe om ook de kritische rol en de laboratoriumrol van het SCvW te kunnen invullen. In die lijn spant de Verenigde Verenigingen zich sinds enkele jaren en tot op vandaag in om te zoeken naar een nieuwe relatie met de overheid, een relatie op basis van vertrouwen³⁷.

- Markt

Niet alleen de positie ten aanzien van de overheid verandert, ook die in relatie tot de markt.

Ook sociaal-culturele organisaties ontwikkelen initiatieven op de markt. De ene keer met het oog op aanvullende financiering. Een andere keer als wezenlijk onderdeel van hun sociaal-culturele strategie. De initiatieven die ze op markt aanbieden, dragen dan rechtsreeks bij tot het realiseren van hun sociaal-culturele doelstellingen. Maar organisaties uit het sociaal-culturele werkveld nemen niet alleen zelf initiatieven op de markt, ze gaan ook samenwerkingsverbanden aan met marktspelers. Die samenwerking varieert van het inkopen van diensten om zich te organiseren als een slagkrachtige organisatie tot het samenwerken bij de uitvoering van sociaal-culturele initiatieven zelf. Die "vermarkting" van het werkveld leidt binnen de praktijkgemeenschap van sociaal-cultureel werkers tot heel wat ethische vragen. Niet alle leden van die praktijkgemeenschap vinden marktinitiatieven en samenwerking met marktspelers vanzelfsprekend. Vanuit hun kritische rol en hun specifieke missie gaan heel wat organisaties ook in tegen een heersend economisch groeimodel en puur winstbejag als drijfveren voor onze samenleving.

De laatste decennia komen ook meer en meer marktspelers zelf en op eigen kracht op het sociaal-culturele terrein. Zeker in de sfeer van de vrijetijdsbesteding. Daar komen we dadelijk nog op terug. Marktspelers voor wie ontmoeting en ontspanning niet direct een kernactiviteit is, ontplooiën ontmoetings- en ontspanningsinitiatieven om de aandacht van klanten op hun primaire activiteiten te richten. Precies ontmoeting en ontspanning schragen ook in het sociaal-cultureel veld de realisatie van de andere functies van het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Maar er is meer aan de gang op de markt. Sommige

³⁷ Geerardyn, I. (2015). *Vertrouwen boven verantwoording*. De Verenigde Verenigingen: Brussel.

marktspelers ontwikkelen zelf ook sociaal-culturele praktijken en ze betrekken daar ook hun werknemers bij. Onder de vlag van maatschappelijk verantwoord ondernemen, corporate volunteering en corporate entrepreneurship creëren ze ruimte voor sociaal engagement van hun werknemers of van het bedrijf. Sommige van die engagementen nemen de vorm aan van sociaal-culturele praktijken.

Al die ontwikkelingen op de naad van markt en middenveld zetten de praktijkgemeenschap van sociaal-cultureel werkers aan om te zoeken naar een verantwoorde verhouding tot de markt.

3.3.5 Het gevecht met en in de vrije tijd

Het decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk positioneert het sociaal-cultureel volwassenenwerk in de vrije tijd: “het omvat de activiteiten die de ontplooiing van volwassenen en hun maatschappelijke participatie willen bevorderen; personen nemen er vrijwillig deel aan, los van enig schoolverband en los van elke vorm van beroepsopleiding”. De praktijkgemeenschap van sociaal-cultureel werkers worstelt meer dan eens met die positionering.

Veel initiatieven en engagementen in het sociaal-culturele veld zijn niet vrijblijvend en ambiëren ook verandering in andere sferen dan die van de vrije tijd, zoals arbeid, zorg, onderwijs, economie en politiek. Daardoor positioneert het SCvW zich op een andere manier in de vrije tijd dan pakweg het domein van de recreatieve sportbeoefening of de pure hobbyverenigingen gesubsidieerd binnen het kader van het Participatiedecreet. De vrije tijd is veel meer een uitvalsbasis om ook invloed te kunnen uitoefenen op andere domeinen. Vrijwillige deelname in de ‘vrije’ tijd versterkt enerzijds het werkveld als een vrijplaats voor experiment en maatschappelijk innoveren. Anderzijds werkt het ook beperkend. Voor initiatieven in andere sferen dan de vrije tijd en voor andere doelgroepen dan vrijwillige deelnemers gelden beperkingen. Ook al kunnen zo’n initiatieven rechtstreeks bijdragen tot de realisatie van de doelstellingen van een sociaal-culturele organisatie. De specifieke regels die beperkend werken, staan regelmatig ter discussie. Met de decreetswijziging van 6 juli 2012 kregen bijvoorbeeld de vormingsinstellingen meer ruimte om initiatieven aan te bieden aan zogenaamde multiplicatoren, waaronder ook professionals werkzaam in andere sectoren uit de non-profitsector. Dan nog blijven die mogelijkheden beperkt. Dat dwingt sommige organisaties uit de sector om initiatieven te ontwikkelen buiten het kader van het sociaal-cultureel volwassenenwerk.

Tegelijkertijd zien sociaal-cultureel werkers en organisaties steeds meer spelers activiteiten ontwikkelen in ‘hun’ vrije tijd. We wezen in de vorige kwestie al op initiatieven van marktspelers en van overheden. Dit leidt tot toenemende concurrentie in de vrije tijd. Organisaties uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk promoten steeds meer hun aanbod om de strijd voor de vrije tijd van hun potentiële deelnemers en vrijwilligers aan te gaan. Sociaal-cultureel werkers en organisaties zoeken binnen en buiten de praktijkgemeenschap naar handvaten en mogelijkheden om een marketing- en communicatiestrategie te ontplooiën. Nieuwe vormen van professionaliteit vinden zo hun ingang in de sector en het werkveld.

3.3.6 Pendelen tussen individuele ontplooiing en structurele verandering

Sociaal-cultureel werk richt zich zowel op veranderingen bij individuen als op veranderingen in de spelregels van onze samenleving. In sommige praktijken ligt de nadruk op ontplooiing, integratie en socialisatie van de doelgroep, andere praktijken focussen eerder op beperkingen en mogelijkheden van heersende structuren en spelregels in onze samenleving. Sommige praktijken zetten nadrukkelijk en om strategische redenen in op beide polen.

De positionering op het spanningsveld tussen individuele ontplooiing en maatschappelijke verandering zorgt voor heel wat reflectie binnen de praktijkgemeenschap van sociaal-cultureel werkers en organisaties.

Ruimere maatschappelijke ontwikkelingen bepalen mee op welke pool het accent komt te liggen binnen het werkveld. Zo waren de jaren zestig een sterke voedingsbodem voor sociaal-culturele praktijken gericht op maatschappelijke structuren. Daarna met de opkomst van de permanente educatie en levenslang leren kregen praktijken gericht op individuele ontplooiing terug meer aandacht. Die gerichtheid wordt tot op vandaag nog versterkt door de opkomst van het competentiedenken. Levenslang leren en competentieontwikkeling kaderen op hun beurt binnen een ruimere individualiseringstendens kenmerkend voor onze hedendaagse westerse samenleving. En die tendens is tot op vandaag een bron voor sociaal-culturele praktijken die zich niet alleen richten op individuele ontplooiing, maar ook de belevingswaarde voor individuele deelnemers voorop stellen.

Eigen aan het sociaal-cultureel werkveld is dat ook tendensen in de samenleving en met impact op het eigen werkveld kritisch onder de loep genomen worden. Praktijken en initiatieven die de nadruk leggen op structuren en spelregels in onze samenleving zijn dan ook nooit weg geweest. Recent zien we in de praktijkgemeenschap terug een verhoogde aandacht voor de laboratoriumrol van het sociaal-cultureel werk. Onder de noemer maatschappelijk innoveren zijn tal van organisaties vandaag terug op zoek naar hoe ze hun impact op maatschappelijke ontwikkelingen en innovaties terug kunnen vergroten.

3.3.7 Gericht op interne organisatie en externe omgeving

Met de oprichting van Kwasimodo stimuleerde en begeleidde de Vlaamse Gemeenschap samen met de steunpunten uit het ruime sociaal-cultureel werk, de invoering van de integrale kwaliteitszorg (IKZ) in het sociaal-cultureel veld. Ook het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk benadrukt het belang van IKZ. Met de invoering van dat decreet stonden organisaties uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk overigens voor een veel grotere uitdaging om zich te aligneren op dit nieuwe beleidskader. In diezelfde periode en tot op vandaag introduceert de overheid meer en meer principes van het zogenaamde 'new public management'. Principes ontleend aan het strategisch management uit de bedrijfswereld. Recent weten organisaties uit het werkveld zich ook uitgedaagd om te zoeken naar nieuwe organisatievormen en aanvullende financiering bovenop de eigen inkomsten die ze reeds realiseren. Al deze ontwikkelingen richten de aandacht van organisaties uit het sociaal-culturele werkveld op hun eigen organisatiemanagement. Dat gaat tot op vandaag gepaard met heel wat aandacht voor de interne organisatie. Dat leidde tot meer kwaliteit en meer efficiëntie bij organisaties die daar voordien niet altijd professioneel op inzetten. De insteek, mogelijkheden en belangen om op interne organisatieontwikkeling in te zetten zijn erg verschillend voor kleine dan wel grote organisaties uit het werkveld.

Als reactie daarop stellen actoren van zowel binnen als van buiten de sector vragen naar de maatschappelijke betekenis van het werkveld. Bij wijze van antwoord zet de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk al enkele jaren actief in op haar zichtbaarheid voor en in de bredere samenleving. Maar ook de groeiende gerichtheid van sociaal-cultureel werkers en organisaties op maatschappelijke verandering brengt de focus voor de omgeving waarin ze opereren terug op de voorgrond. Om met succes maatschappelijk te kunnen innoveren moeten zij hun omgeving actief lezen.

En maatschappelijke trends en ontwikkelingen dwingen organisaties om zich aan te passen aan veranderingen in de omgeving. We zagen reeds hoe het veld een nieuwe

positie zoekt in relatie tot burgers, overheid en markt. Verderop bespreken we ook hoe actuele maatschappelijke ontwikkelingen zoals toenemende diversiteit, digitalisering en de bedreiging van ons milieu de gerichtheid op de omgeving aanwakkert.

3.3.8 Professionalisering

Tot nog toe werd duidelijk dat het sociaal-cultureel werkveld niet stil staat. De professionals die erin actief zijn evenmin. Maatschappelijke ontwikkelingen, de voortdurende druk om zich te legitimeren, nieuwe eisen en verwachtingen van subsidiërende overheden en de gerichtheid op de eigen missie in een complexe samenleving triggeren voortdurend processen van professionele ontwikkeling. Vandaag leidt dit in toenemende mate tot taaksplitsing binnen het sociaal-culturele werkveld. Dat leidt tot diversifiëring van functieprofielen. Een deel van de professionals actief in het werkveld, met name leidinggevend en kaderfuncties, concentreren zich meer en meer op diverse aspecten van het organisatiemanagement en niet langer op specifiek en traditionele sociaal-culturele taken zoals werken met groepen. Met boekstaven telt FOV dat ongeveer 30% van de werknemers binnen de sector inzetten op ondersteunende taken. De overige 70% verrichten sociaal-culturele taken. Maar die 70% is vandaag niet meer zo eenduidig als voorheen. We vinden daarbinnen onder meer gemeenschapswerkers, cultuur- en educatieprogrammatoren en -bemiddelaars, campagnewerkers, begeleiders van sociaal-culturele activiteiten en belangenbehartigers.

Taaksplitsing en diversifiëring van functies heeft ook een invloed op de relatie met bestuursvrijwilligers en maakt het moeilijker om bestuursvrijwilligers te vinden. Daar waar professionals vroeger aangestuurd werden door vrijwilligers zien we nu meer en meer dat professionals in het werkveld vrijwilligers omkaderen.

Naast taakdiversifiëring zien we ook toenemende verfreelancing. Van oudsher worden freelance medewerkers ingezet voor bepaalde aspecten van de sociaal-culturele werking. Het uitbesteden van taken aan freelancers vertrekt vanuit diverse beweegredenen. Sommige organisaties gaan op zoek naar specifieke inhoudelijke deskundigheid of competenties. Anderen zoeken tijdelijke oplossingen zonder daarom vast personeel te moeten aanwerven. Het steeds meer inschakelen van freelancers dwingt organisaties en hun leidinggevend om naast een personeelsbeleid en een vrijwilligersbeleid ook een freelancerbeleid vorm te geven.

Voor de instroom van nieuwe professionals rekent het werkveld ondermeer op een instroom van professionals uit relevante opleidingen. Vandaag zien we de specifieke aansluiting tussen opleiding en professioneel kader vervagen. Vroeger werd de instroom van professionals verzekerd vanuit specifieke opleidingen voor het sociaal-cultureel werk, deels in handen van middenveldspelers zelf. Vandaag komen beroepskrachten vanuit meer diverse vooropleidingen het professioneel kader versterken. Ook uit vooropleidingen die niet specifiek gericht zijn op sociaal-culturele praktijken en het bijhorende werkveld. Dat daagt organisaties en het werkveld uit om nieuwe medewerkers gepast te introduceren in een voor hen niet altijd goed gekend werkveld en professie.

3.3.9 Nieuwe vormen van verenigen en gemeenschap vormen

Verenigingen uit het sociaal-cultureel veld ontwikkelden doorheen de jaren een sterk format om gemeenschap te vormen en mensen te verenigen. Lokale afdelingswerking en levenslang lidmaatschap, de vaste ingrediënten van dit format, werken vandaag niet

langer overal en altijd. Hoewel participatie aan verenigingen in het algemeen toeneemt³⁸, geldt dit niet of toch niet in diezelfde mate voor verenigingen die werven op basis van onvrijwillige persoonskenmerken zoals geslacht (vrouwenverenigingen) en leeftijd (verenigingen voor gepensioneerden). Het zijn vooral specifiek verenigingen die werven op basis van zelfgekozen kenmerken zoals interesse (bv. hobbyclub) en sport (sportverenigingen) die in de lift zitten. Een aanzienlijk deel van verenigingen uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk werven op basis van onvrijwillige persoonskenmerken en profiteren niet mee van de opgang van het verenigingsleven.

Binnen de praktijkgemeenschap van sociaal-cultureel werkers zoeken verschillende betrokkenen naar nieuwe vormen van verenigen. Daarbij experimenteren ze met tijdelijke betrokkenheid in plaats van levenslang lidmaatschap en met flexibele netwerken in plaats van hiërarchisch georganiseerde afdelingen. En ICT-ontwikkelingen en sociale media maken vandaag ook groepsvorming mogelijk die minder afhankelijk is van een gedeelde plaats.

Zeker in stedelijke contexten is er nood aan alternatieve benaderingen voor gemeenschapsvorming. Grote dichtheid, grote diversiteit en een relatief grote aanwezigheid van kansengroepen typeren die stedelijke omgeving. Het werkveld en de overheid zijn op zoek naar hoe ze in die specifieke omstandigheden best kunnen investeren in het sociaal weefsel om sociale cohesie te bevorderen.

3.3.10 Maatschappelijke uitdagingen

Ondanks de verschillende werksoorten en daarbinnen nog eens een grote diversiteit aan doelgroepen, inhoud en werkvormen zien we over de werksoorten heen minstens drie maatschappelijke uitdagingen met regelmaat terugkomen. Beleidsplannen, jaarplannen en rapporteringen van al deze organisaties gaan zeer regelmatig in op digitalisering, toenemende diversiteit en de bedreiging van milieu en natuur. Het werkveld speelt op twee verschillende manieren in op die uitdagingen. Sommige organisaties nemen één of meerdere van die uitdagingen op als een thema waar ze actief mee aan de slag gaan en stellen één of meerdere van die uitdagingen centraal in hun missie. Andere organisaties zoeken naar gepaste organisatievormen en een aanpak om gepast en effectief met die uitdagingen om te gaan in functie van andere centrale doelen en ambities. Ze zetten dan in op het digitaliseren van hun aanbod en werking, op het diversifiëren van hun doelgroep en op het invoeren van meer duurzame processen binnen hun eigen werking.

- Toenemende diversiteit

Een meer evenredige deelname van diverse groepen uit de samenleving vormt een uitdaging voor praktijken, organisaties en de sector. Zeker wanneer we vaststellen dat het sociaal-cultureel volwassenenwerk relatief veel vrouwelijke, senior en midden- of hogeschoolde deelnemers aantrekt.

Veel organisaties zetten zich actief in om doelgroepen die moeilijker te bereiken zijn te betrekken. Tot voor kort speelden participatieprojecten daar een stimulerende rol in. Ook de betrokkenheid bij de engagementsverklaring interculturaliseren getuigt daarvan.

Een wijd verspreide slogan in het werkveld luidt: inclusief als het kan, categoriaal als het moet. Naast organisaties en praktijken die inzetten op een meer inclusief bereik zijn er in het veld ook organisaties actief die categoriaal werken. Een aantal van die organisaties worden meer en meer gevraagd om samen te werken met andere organisaties die op zoek zijn naar het verbreden van hun publiek. Dat leidt tot nogal wat vragen binnen de praktijkgemeenschap van sociaal-cultureel werkers: wat mogen we verwachten van zo'n samenwerking en wat niet? Op welke manier kan de draagkracht, de autonomie en de

³⁸ <http://www.socialcohesion.eu/nl.kernresultaten.html#participatie>

waarde van elke praktijk voldoende gerespecteerd worden in zo'n samenwerkingsverbanden?

Nog andere initiatieven richten zich ook op intermediairen die met specifieke doelgroepen werken. Op die manier proberen ze indirect de participatie van kansengroepen en doelgroepen te bevorderen.

- Bedreiging van milieu en natuur

Over de werksoorten heen beschrijven verschillende organisaties de ambitie naar een meer duurzame samenleving expliciet in hun missie. Het vormt de kern en de bestaansredenen van hun praktijken. Ze zoeken aansluiting bij of opereren in het hart van de transitiebeweging en zetten sterk in op structurele en individuele veranderingen in de gangbare wijze waarop we in onze samenleving produceren, consumeren en ons verplaatsen.

Maar ook andere organisaties en praktijken in het veld die als kernopdracht niet direct duurzame ontwikkelingen bewerkstelligen, schenken aandacht aan hun eigen ecologische voetafdruk. Daarmee tonen zij zich verbonden met het ideaal van duurzame ontwikkeling of willen ze een concreet voorbeeld stellen in hun directe omgeving.

- Digitalisering

We leven in een kennissamenleving waar informatie voortdurend in omvang toeneemt en ook steeds sneller veroudert. Tegelijkertijd vervagen grenzen en ontstaan digitale netwerken los van tijd en plaats. Sociale media bieden nieuwe en ongeziene mogelijkheden om massaal te mobiliseren.

Dat beïnvloedt en biedt nieuwe kansen voor de wijze waarop we onze identiteit ontwikkelen, gemeenschap vormen, leren, cultuur scheppen en beleven en actie voeren. Allemaal kerntaken binnen het sociaal-cultureel werkveld. Die ontwikkeling blijft dan ook niet ongemerkt in de praktijkgemeenschap. Sociaal-cultureel werkers zoeken hoe ze zich in een digitale wereld kunnen bewegen om hun praktijken te versterken. Een zoektocht die gepaard gaat met het overwinnen van drempels voor zij die niet opgroeiden met de vele mogelijkheden op vlak van ICT.

Andere organisaties zien in de digitalisering ook risico's. Niet alle burgers zijn even snel mee. Nieuwe vormen van uitsluiting liggen op de loer. Werken aan digitale geletterdheid vormt voor hen een specifieke uitdaging waar ze aan de hand van sociaal-culturele praktijken op inzetten.

3.3.11 Financiering

In de foto van het SCvW en de participatie-initiatieven (hoofdstuk 2) belichtten we ook de financiering van organisaties uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk. De verschillende werksoorten kennen elk een eigen berekeningsbasis voor hun subsidies. Voor verenigingen houdt het beleid rekening met het aantal afdelingen of groepen, voor vormingsinstellingen met het aantal uren, voor Vormingplus-centra met het aantal inwoners uit de regio en voor bewegingen bepaalt het beleid de subsidie-enveloppe op basis van een financieel (behoefte)plan.

Die verschillende financieringsbasissen leiden binnen de praktijkgemeenschap tot overleg en discussie over:

- de impact op de instroom;
- de impact op financiële groeikansen binnen het kader van één werksoort;
- de impact op prijszetting tussen organisaties van verschillende werksoorten en met partners van buiten de sector.

Daarboven hebben enkel verenigingen en landelijke vormingsinstellingen toegang tot extra middelen in het kader van beleidsprioriteiten.

Ten slotte rijzen er ook vragen over de verschillen in het aandeel eigen middelen tussen organisaties. Die verschillen spelen tussen werksoorten, maar ook tussen organisaties van eenzelfde werksoort.

Het beleid houdt bij de bepaling van de jaarlijkse subsidie-enveloppe voor verenigingen en landelijke vormingsinstellingen rekening met prestaties uit het verleden (respectievelijk het aantal afdelingen of groepen en het aantal uren). Voor organisaties die voor 2003 in het kader van het volksontwikkelingsbeleid ook erkenning en subsidies kregen, is dat op basis van hun prestaties in 2000 en 2001. Die prestaties weerspiegelen niet altijd de actuele prestaties. Dat leidt tot vragen, onder meer bij nieuwe organisaties, die pas na invoering van het nieuwe decreet instroomden. Hun subsidie-enveloppe wordt bepaald door instapcriteria die een groei aan afdelingen of groepen of uren na verloop van tijd niet volgt. Zeker nu een nieuw beleidskader voor het SCvW werd aangekondigd, rijzen die vragen terug actief op.

Organisaties uit het SCvW gaan samenwerking aan tussen de werksoorten en met initiatieven van buiten de sector. In tal van samenwerkingsverbanden worden ook prijsafspraken gemaakt voor geleverde diensten. Zo staat een deel van het aanbod van landelijke vormingsinstellingen geprogrammeerd in het aanbod van vormingsplus-centra. Zo gaan verenigingen samenwerking aan met etnisch-culturele federaties om hun publieksbereik te verbreden. Door de verschillende subsidiëeringsbasis is het maken van goede prijsafspraken een moeilijke zaak. In sommige gevallen remt dat samenwerking.

3.3.12 Internationale werking

Sociaal-culturele praktijken spelen zich op verschillende schalen af. Van lokaal tot internationaal. Al die praktijken, ook lokale, ondergaan invloed van ontwikkelingen op internationaal niveau. Internationale netwerking en samenwerking is relevant en zelfs noodzakelijk voor het sociaal-cultureel werkveld. Er komt vanuit internationale hoek meer en meer regelgeving af op het werkveld, er liggen interessante bronnen voor aanvullende financiering van kerntaken en er liggen relevante partners voor het realiseren van ambities en strategische doelen. In de praktijkgemeenschap ontwaren we minstens vier redenen om aandacht te besteden aan internationale werking:

- om de organisaties uit het werkveld sterker te maken (innovatie, kennisdeling, expertiseontwikkeling, Europese subsidies en samenwerkingsprojecten);
- om te wegen op het beleid, bijvoorbeeld via Europese koepels;
- om bij te dragen aan Europese identiteitsvorming en aan Europees burgerschap;
- om een sociaal-cultureel beeld van Vlaanderen naar buiten te dragen.

Europa bepaalt nu reeds meer dan 2/3 van de Belgische en Vlaamse regelgeving. Hoewel Europa volgens de Europese verdragen maar beperkte bevoegdheden heeft over bijvoorbeeld het sociale beleid, is haar impact op de sector bijzonder groot. Niet in het minst omdat heel wat 'transversaal' beleid een direct effect heeft op het sociaal-cultureel werkveld. Het werkveld ondervindt problemen om adequaat en tijdig in te spelen op Europese ontwikkelingen met een grote impact op organisaties uit het werkveld (btw, auteursrechten, wet op de overheidsopdrachten,...). De perceptie leeft dat Europa ingewikkeld en complex is.

Maar er zijn ook tal van Europese subsidieprogramma's die projectmogelijkheden bieden voor het sociaal-cultureel werkveld. Een aantal subsidiemogelijkheden zijn in het werkveld goed gekend, andere minder. Alle verschillende subsidiegevers voeren hun eigen communicatiestrategie en hebben eigen selectie- en programmacriteria. Bij gevolg is de informatie over Europese subsidies voor terreinorganisaties dikwijls verwarrend.

Sommige organisaties uit het werkveld zijn aanwezig en laten hun stem horen op het Europese forum. Zij oefenen invloed uit op het beleid. Zij voeren acties gericht op de (Vlaamse) Europese parlementsleden, de Europese Commissie en internationale koepelorganisaties. Zo willen ze wegen op voor hen relevante thema's. Op dit moment heeft niemand een overzicht over de aanwezigheid van Vlaamse vertegenwoordigers uit het sociaal-culturele werkveld op het Europese/internationale niveau, noch over de Europese strategie van de sectororganisaties. Hieruit volgt een grote versnippering van kennis en inspanningen.

Kwesties, uitdagingen en vragen voor toekomstig beleid

Het sociaal-cultureel werk telt een grote verscheidenheid aan praktijken. Ze verschillen van elkaar naar inhoud, vorm, doeloriëntering en doelgroep. Hoe typeren we sociaal-culturele praktijken en sociaal-cultureel volwassenenwerk in een toekomstig beleidskader?

Organisaties uit de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk opereren in een veel ruimer veld en werken nauw samen met partners uit andere domeinen en sectoren. Hoe kan een toekomstig beleidskader rekening houden met die relaties met andere maatschappelijke domeinen?

Nieuwe sociaal-culturele praktijken krijgen voortdurend vorm. Sommigen vinden hun weg naar de sector, anderen niet of kiezen bewust om zich niet aan de sector van het SCvW te binden. Op welke manier verhoudt een nieuw beleidskader zich tot deze nieuwe opkomende sociaal-culturele praktijken?

Hoe positioneren we het SCvW in het maatschappelijk veld van burgers, middenveld, markt en overheid?

Hoe positioneren we het SCvW in relatie tot de vrije tijd?

Positioneren we het SCvW op het spanningsveld tussen individuele ontplooiing en structurele verandering?

Hoe kan een beleid organisaties ondersteunen zodat ze tegelijk focussen op hun interne organisatie en op de externe omgeving waarbinnen ze werkzaam zijn?

Hoe kan een beleid de verdere professionalisering in de sector en de relatie met de relevante opleidingen stimuleren en ondersteunen?

Hoe kan een beleid de sector ondersteunen in haar verhouding tot drie actuele en relevante maatschappelijke uitdagingen: toenemende diversiteit in onze samenleving, bedreiging van natuur en milieu en digitalisering?

Op welke basis kan een beleid subsidies toewijzen om de inspanningen en de realisaties van organisaties te waarderen?

Op welke wijze kan het beleid het werkveld ondersteunen in haar zoektocht naar mogelijkheden en kansen op internationale schaal?

4. Maatschappelijke waarde en betekenis van sociaal-culturele praktijken

Wat is nu de maatschappelijke waarde en betekenis van de hierboven geschetste bonte verzameling van sociaal-culturele praktijken? Hierop een antwoord formuleren is een moeilijke opgave. Exacte metingen zijn niet voorhanden. Uit diverse databronnen en empirisch onderzoek valt wel één en ander af te leiden, maar geen eenduidige waardebevestiging.

Een aantal theoretische benaderingen helpen om meer inzicht te krijgen in de waarde van sociaal-culturele praktijken. We staan kort stil bij de leefwereld- en systeembenadering en bij een benadering die sociaal-culturele praktijken de ene keer als maat en een andere keer als onmaat voor heersende samenlevingsmodellen definieert.

Dat brengt ons tenslotte bij de grootste gemene deler wanneer we vandaag over de waarde en betekenis van sociaal-culturele praktijken in discussie gaan: de maatschappelijke functies en de rollen die we eraan toewijzen.

4.1 Evidence based

4.1.1 Een uitdaging

Om de maatschappelijke waarde, betekenis, effecten, staat en trends van sociaal-culturele praktijken en sociaal-cultureel werk te duiden kunnen we terugvallen op data uit diverse bronnen. Ruwweg onderscheiden we drie bronnen: data op basis van zelfregistratie, administratieve data en data verkregen op basis van wetenschappelijk onderzoek. De waarde en relevantie van die data zijn vaak voorwerp van discussie en wijzigen, net zoals sociaal-culturele praktijken en het sociaal-cultureel werkveld zelf, doorheen de tijd.

Vandaag zijn er heel wat data over de operationele omgeving van sociaal-culturele praktijken, organisaties en beleid raadpleegbaar. Deze (veelal kwantitatieve) data verschaffen informatie over geleverde inspanningen en geven een antwoord op de vraag: "Wat heb je gedaan?". Het gaat hier over gegevens met betrekking tot deelnemers, deelnames, personeelsinzet, uren, afgeleverde competentiebewijzen, uitgekeerde subsidies, enzovoort.

Data over het directe effect dat de praktijk of het beleid oplevert bij de deelnemers of vrijwilligers is minder vanzelfsprekend. De specifieke context waarin praktijken zich ontplooiën en waarin beleidsmaatregelen doorwerken, speelt een belangrijke rol. Net daarom kan je de effecten niet altijd vlot becijferen. Kwalitatieve data bieden hier een belangrijke aanvulling. Onder meer om die redenen werd met het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk een evaluatieprocedure ingevoerd met ruimte voor een kwalitatieve aanpak.

Informatie over de maatschappelijke impact van sociaal-culturele praktijken en het sociaal-cultureel beleid is nog moeilijker te vinden. Nochtans zou die impact in belangrijke mate de waarde van sociaal-cultureel praktijken kunnen tonen. Het gaat dan over data die

een antwoord bieden op de vraag: “Welke uitiem gewenste verandering bij deelnemers of in de samenleving bewerken sociaal-cultureel praktijken? En hoe gaat dat in zijn werk?” Praktijk en beleid hebben veel minder controle over wat zich hier afspeelt. Kwalitatieve data kunnen ook hier aanvullen. Bijkomende narratieve gegevens zoals getuigenissen en praktijkbeschrijvingen kunnen een genuanceerd beeld construeren.

Het gros van de beschikbare data over sociaal-culturele praktijken en sociaal-cultureel werk gaat over de operationele omgeving. Gedragen en onderbouwde data over directe effecten en impact zijn meer relevant voor de zoektocht naar de waarde van sociaal-culturele praktijken, maar veel minder voorhanden. Uit een verkennend onderzoek in opdracht van Socius³⁹ blijkt dat het een hele uitdaging is om de impact van sociaal-culturele praktijken in beeld te brengen. Een uitdaging waar de sector, maar ook het breder middenveld aan werkt. Naast Socius nemen ondertussen ook de Verenigde Verenigingen⁴⁰ en de Sociale Innovatiefabriek⁴¹ concrete initiatieven.

Boekstaven⁴² biedt data verkregen door zelfregistratie. Met deze publicatie brengt de FOV, de belangenbehartiger van het sociaal-cultureel volwassenenwerk, sinds 2006 jaarlijks de staat van het sociaal-cultureel volwassenenwerk in Vlaanderen in kaart. Vanaf 2016 (verzamelen van gegevens van 2015) draagt FOV deze dataverzameling over aan het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media die daarvoor gebruik maakt van het gegevensregistratiesysteem SISCA (Sector Informatie Sociaal-Cultureel volwassenenwerk en Amateurkunsten). Daarnaast rapporteren organisaties ook uitgebreid in hun voortgangsrapporten en jaarverslagen.

“VRIND”⁴³ rapporteert jaarlijks over sociaal-cultureel volwassenenwerk en initiatieven van het Participatiedecreet onder meer op basis van de beschikbare administratieve data. In opdracht van de Vlaamse overheid levert de participatiesurvey⁴⁴ (uitgevoerd door de wetenschappelijk steunpunten Cultuur, Media en Sport en het JeugdOnderzoeksPlatform) heel wat relevante onderzoeksdata op over de brede culturele, sociaal-culturele sector. De studiedienst van de Vlaamse Regering voert met regelmaat eigen surveyonderzoek uit, de “sociaal-culturele verschuivingen survey (SCV-survey⁴⁵)”. Meer specifiek vanuit het perspectief van de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk voerde HIVA (KU Leuven) in opdracht van Socius een onderzoek uit naar het participatie- en deelnemersprofiel⁴⁶.

Tot nog toe maakten we in deze landschapstekening, wanneer we praktijk en beleid beschreven, dankbaar gebruik van deze bronnen. Bij de zoektocht naar een antwoord op de vraag naar de waarde van sociaal-culturele praktijken, bieden ze echter niet zomaar een eenduidig antwoord.

4.1.2 Kwantitatieve benadering

In 2014 lieten een aantal steunpunten (waaronder Socius) met de steun van het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media en in samenwerking met het onderzoeksplatform cultuur, een studie uitvoeren door de Rijksuniversiteit van Groningen over “De waarde van cultuur”⁴⁷. Ook sociaal-cultureel werk viel binnen de scope van deze studie met onder meer een inventaris van relevant internationaal onderzoek, inclusief Vlaams onderzoek zoals de participatiesurvey. Hoewel deze inventaris geen eenduidig

³⁹ Berghmans, M., Deprez, S., Celis, H. & Vandenabeele, J. (2014). *Peilen naar de impact van sociaal-culturele praktijken*. Brussel: Socius.

⁴⁰ Geerardyn, I. (2015). *Vertrouwen boven verantwoording*. Brussel: de Verenigde Verenigingen

⁴¹ <http://www.innovatienetwerk.be/projects/2204>

⁴² <http://www.boekstaven.be/>

⁴³ <http://www4dar.vlaanderen.be/sites/svr/Monitoring/Pages/2008-06-vrind.aspx>

⁴⁴ <http://www.participatiesurvey.be/>

⁴⁵ <http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/Enquetes/Pages/Enquetes.aspx>

⁴⁶ <http://www.socius.be/Participatie-+en+deelnemersprofiel>

⁴⁷ Gielen, P., Elkhuizen, S., van den Hoogen, Q., Lijster, T. & Otte, H. (2014). *De waarde van cultuur*. Brussel: Socius.

antwoord gaf op de vraag naar de waarde van cultuur, leverde het wel een goede synthese van alle beschikbare empirische evidentie over de waarde van cultuur en sociaal-cultureel werk samengevat in volgende vijf empirische bevindingen:

- Cultuureducatie draagt bij tot cognitieve vaardigheden op het vlak van cultuur zelf.
- Cultuurparticipatie levert een substantiële bijdrage aan zowel mentale als fysieke gezondheid.
- De georganiseerde cultuursector zet aan tot emotionele betrokkenheid en (zelf)reflectie. Publieksonderzoek levert daar sluitend bewijs voor.
- Op verschillende vlakken leveren culturele activiteiten een bijdrage tot de groei van (de lokale) economie. Van cultuur gaan multiplier effecten uit die echter moeilijk empirisch hard te maken zijn.
- Deelname aan culturele activiteiten leidt tot het versterken van de sociale banden binnen de eigen groep (bindende sociale cohesie) en het aanhalen van sociale banden met vreemden of onbekenden (overbruggende sociale cohesie).
- Cultuurparticipatie genereert de toename van sociaal kapitaal.

Onderzoek met een meer specifieke focus op de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk van HIVA in opdracht van Socius⁴⁸, geeft ons zicht op de waarde en betekenis die participanten aan sociaal-cultureel volwassenenwerk zelf geven en aan hun deelname. Daaruit blijkt dat de vier functies die toegeschreven worden aan het sociaal-cultureel volwassenenwerk ook effectief een rol spelen in de motivatie en in de beleving van deelnemers. Volwassenen participeren het meest aan sociaal-cultureel volwassenenwerk om nieuwe dingen te leren (kennen). Wanneer deelnemers gevraagd worden naar veranderingen die zich voordeden door deelname aan sociaal-cultureel volwassenenwerk, verwijzen ze vaak naar educatieve effecten, maar ook naar ontmoeting en ontspanning.

De laatste meting van de participatiesurvey⁴⁹ geeft ons een beeld van de waarde en betekenis van sociaal-cultureel werk, uitgedrukt in termen van sociaal kapitaal en burgerzin. De bevindingen suggereren dat deelname aan het sociale en culturele leven de segregatie in de huidige samenleving weerspiegelt en in stand houdt. Vooral bij de hoger opgeleiden vinden de onderzoekers een divers vrijetijdspatroon en lidmaatschap van meerdere diverse verenigingen terug. Sociaal kapitaal (lidmaatschap van verenigingen) blijkt vooral een middel te zijn in handen van een bevoorrechte groep en zo sociale verschillen verder uit te diepen. Op basis van gedeelde vrijetijdsinteresses en vriendschapsnetwerken ontstaan 'lifestyle communities' of 'lifestyle enclaves' die qua sociale samenstelling zeer homogeen zijn. Vermoedelijk gebruiken mensen participatievormen als een kenmerk van hun sociale identiteit, status of als een toegangspoort tot het elitaire sociale en culturele leven. Gedeelde vrijetijdsactiviteiten komen tot stand in statusgroepen die sterk gestructureerd zijn naar het opleidingsniveau van haar leden. Hierdoor ontstaan homogene levensstijlgroepen die sterk samenhangen met het onderwijsniveau. Ze bevestigen de bestaande structuren van sociale ongelijkheid en houden die in stand.

4.1.3 Kwalitatieve benadering

In 2009 voerde Socius een onderzoek uit naar de interventies, effecten en betekenis van sociaal-culturele praktijken aan de hand van een biografisch onderzoek bij deelnemers. De focus lag op de betekenis die de deelnemers zelf geven aan hun deelname aan sociaal-culturele praktijken. Ook hier zijn de culturele, gemeenschapsvormende,

⁴⁸ Vermeersch, L. & Vandenbroucke, A. (2010). *Het deelnemers- en participatieprofiel: van participanten aan sociaal-cultureel volwassenenwerk*. Brussel: Socius.

⁴⁹ Smits, W. & Spruyt, B. (2015). Sociale heterogeniteit, culturele diversiteit en burgerschapsopvattingen. In: Lievens, J., Siongers, J. & Waeye, H. *Participatie in Vlaanderen 2. Eerste analyses van de participatiesurvey 2014*. Leuven: Acco.

maatschappelijk activerende en educatieve functies van het sociaal-cultureel volwassenenwerk overduidelijk herkenbaar in de opgetekende verhalen. En vanuit een deelnemersstandpunt bekeken zijn ook ontmoeting en ontspanning belangrijk. Verder toont dit onderzoek verschillende motivaties bij deelnemers om deel te nemen en toont het verschillen in de impact verbonden aan die deelname. Die verschillende patronen worden samengevat in vier figuren van betekenisverlening:

- **passanten** zijn door nuttigheids- en nieuwsgierigheidsoverwegingen (motivatie) slechts incidenteel betrokken bij sociaal-culturele praktijken. Ze zijn utility of curiosity driven.
- **binnenbloei**ers streven naar de ontwikkeling van interne kwaliteiten en geraken door te participeren persoonlijk gesterkt. Ze zijn empowerment driven.
- **buitenbloei**ers willen samen-zijn en zich inzetten voor een groep. Door te participeren raken ze verbonden met de buurt, groep, gemeenschap. Ze zijn community driven.
- **sociaal veranderaars** streven duidelijk maatschappelijke veranderingen na. Hun participatie bepaalt heel sterk hun leven. Ze zijn social change driven.

Binnen een kwalitatieve benadering vinden we steeds meer initiatieven die op basis van praktijkbeschrijvingen en getuigenissen de intrinsieke waarde van specifieke sociaal-culturele praktijken zichtbaar maken. Die inspanningen geven een genuanceerd beeld over de waarde en betekenis van particuliere praktijken of deelnames. Ze geven geen algemeen beeld over een sector of werkveld, maar ondersteunen wel de zoektocht van andere sociaal-culturele initiatiefnemers naar een gepaste opzet voor het realiseren van hun eigen sociaal-culturele doelen. Voorbeelden van werkzame praktijkbeschrijvingen en getuigenissen vinden we in de campagne 'Laat Mensen Schitteren' en in de bundel 'Vertellen' van de publicatie over maatschappelijk innoveren⁵⁰.

4.2 Theoretische en interpretatieve benaderingen

Bij gebrek aan een scherpe en eenduidige waardebeoordeling op basis van zelfregistratie, administratieve data en empirisch onderzoek gaan we ook ten rade bij een aantal relevante theoretische en interpretatieve wetenschappelijke benaderingen.

4.2.1 Op de naad van leefwereld en systeem

Verenigingen, federaties, bewegingen, Vormingplus-centra, landelijke vormingsinstellingen, lokale netwerken armoede, werkingen voor gedetineerden en diverse participatie-initiatieven en -projecten spelen op het maatschappelijk middenveld. Het middenveld staat voor het geheel van particuliere organisaties in de samenleving die verschillende groepen, meningen en belangen vertegenwoordigen. Zij vervullen een brugfunctie tussen individuele burgers enerzijds en de overheid en de markt anderzijds en doen dit middels een sociale, dienstverlenende en politiserende rol. Samen en met steun van de Vlaamse overheid bevorderen ze sociale integratie en maatschappelijke participatie en bouwen ze aan een democratische, duurzame en solidaire samenleving. Ze nemen op dat middenveld vaak een dubbele rol op. Enerzijds integreren ze individuen in bestaande maatschappelijke structuren. Anderzijds vertolken ze wensen, belangen, verwachtingen en dromen van individuen en groepen ten aanzien van overheid en markt en spelen ze een bemiddelende rol. Dat doen ze elk op een eigenzinnige manier in lijn met hun specifieke missie en visie. Goed voor een zeer divers palet aan sociaal-culturele praktijken.

⁵⁰ De Rynck, P. (2014). *Maatschappelijk innoveren vanuit een sociaal-cultureel perspectief. Vertellen*. Brussel: Socius.

Sociaal-cultureel volwassenenwerk is met andere woorden actief op de naad van leefwereld en systeem en beweegt op het spanningsveld tussen integreren van individuen en veranderen van de samenleving. Op die naad ontwikkelen mensen hun identiteit en zoeken ze naar oplossingen voor hun levensvragen. Op de naad van leefwereld en systeem werkt het sociaal-cultureel werk ook verstrend ten aanzien van het samenleven. Naast integratie is die verstoring volgens vele sociale wetenschappers een noodzakelijke dynamiek voor de ontwikkeling van een duurzame, democratisch en solidaire samenleving. Het is volgens Wildemeersch⁵¹ net in dit spanningsveld dat het sociaal-cultureel werk een interessante laboratoriumfunctie kan vervullen en dat we de maatschappelijke waarde en betekenis van sociaal-cultureel werk moeten zoeken. Het is ook in dit spanningsveld dat er verschillende posities worden ingenomen met betrekking tot de toekomstige ontwikkelingen van de sector. Recent signaleren wetenschappers (Van Bouchaute⁵², Huyse⁵³) een instrumentalisering door de overheid van het middenveld. Zij zien de logica van staatsinterventie steeds zwaarder doorwegen, ook op ontwikkelingen binnen het sociaal-cultureel werk. De focus zou dan steeds meer en eenzijdig gaan liggen op integratie van individuen binnen de klijlijnen van bestaande of door de overheid gewenste maatschappelijke structuren. Dit gaat ten koste van het verstrend potentieel van sociaal-cultureel werk.

4.2.2 Maat en onmaat

Een meer recente poging om de waarde van cultuur (in brede zin) wetenschappelijk op begrip te brengen vinden we bij Gielen en collega's⁵⁴. Naast een inventaris van empirisch onderzoek naar de waarde van cultuur biedt de eerder aangehaalde studie ook een theoretische en interpretatieve benadering. De onderzoekers concluderen op basis van een uitgebreide literatuurstudie dat cultuur op de eerste plaats mensen mogelijkheden biedt om hun leven waarde te geven, om een waardevol leven te leiden:

- Alleen via cultuur kunnen mensen zin geven aan hun leven en aan hun plaats in een samenleving. Dat is meteen de allerbelangrijkste waarde van cultuur.
- De core-business van de cultuursector is het vormgeven van het samenleven.
- Via socialisatie (mensen in een sociale orde brengen), kwalificatie (mensen kennis en vaardigheden bijbrengen) en subjectiveren (mensen een autonome stem geven) wordt een cultuur levendig en in stand gehouden. De cultuursector ontwerpt reflectieve methodieken en strategieën om deze processen op gang te trekken en te continueren.
- Een gemeenschap kan niet zonder een gemeen. Dat is een vrij, voor iedereen toegankelijke ruimte of een 'reservoir' waaraan zowel private als publieke spelers een bijdrage kunnen leveren. Het gemeen is een ruimte van culturele uitwisseling en dissensus waarin uiteenlopende meningen, attitudes en leefstijlen voortdurend botsen. Net die dissensus in het gemeen maakt dat een gemeenschap levendig blijft.
- Economische en politieke activiteiten steunen op cultuur. Ze zijn in feite cultuur. Zowel economische als politieke crisissen hebben deels te maken met een gebrek aan aandacht voor en erkenning van cultuur.

De waarde van een cultuur wordt bepaald door het spel tussen socialisatie, kwalificatie en subjectivering. De waarde van een cultuursector bestaat erin dat hij zich reflectief met dergelijke activiteiten inlaat. Via deze bedrijvigheden voeden cultuurprofessionals voortdurend het gemeen, en geven ze in een belangrijke mate vorm aan een gemeen-

⁵¹ Wildemeersch, D. (1993). Sociaal-cultureel werk op de naad van leefwereld en systeem. In J. Boey (red.). *Gids sociaal-cultureel en educatief werk* (4), 1-25.

⁵² Van Bouchaute, B., (2013). (De)politiseren van / in / door het middenveld? *Momenten* (11), 18-25

⁵³ Huyse, Luc (2014). De democratie voorbij. Van Halewyck.

⁵⁴ Gielen, P., Elkhuzen, S., van den Hoogen, Q., Lijster, T. & Otte, H. (2014). *De waarde van cultuur*. Brussel: Socius.

schap. Uiteraard bepalen ook andere maatschappelijke domeinen zoals de politiek, het onderwijs, een religie, de media en niet in de laatste plaats de economie de vorm van een samenleving. Binnen de cultuursector, in de breedste zin van het woord, gebeurt dit echter (meer) reflectief waardoor men ook bij regelmaat welbewust op processen van socialiseren, kwalificeren en subjectiveren gaat wegen om zo de samenleving trefzeker in een richting te duwen - of beter, te proberen duwen. Gezien de veelheid en diversiteit van culturele spelers resulteert dat geduw en getrek niet in een heldere richting, laat staan een harmonieuze samenlevingsvorm. Eerder leidt dat bonte gezelschap van vormgevers tot een gemeen van vele uiteenlopende soorten van interactiemodellen en samenlevingsvormen. Maar wellicht is dat de kern van wat we in onze westerse cultuur ook wel 'democratie' noemen.

Wanneer sociaal-culturele spelers zich enkel zouden bezighouden met socialiseren en kwalificeren zou een cultuur tot stilstand komen. Maar de sociaal-culturele sector heeft ook de mogelijkheid om te subjectiveren. Dat betekent onder meer autonome en alternerende stemmen aanmoedigen en een plaats geven. Zo brengt men bij de maat die een cultuur aangeeft, bij regelmaat een 'onmaat' binnen. Wanneer bijvoorbeeld de sociaal-culturele sector de hand reikt naar migranten of nieuwkomers, schenkt ze ruimte aan een andere maat dan de culturele maat die we gewoon zijn. Afhankelijk van de praktijken die hier worden ontwikkeld, kan de sector ook de vertrouwde sociale orde in minder of meerdere mate transformeren.

4.3. Rollen en functies

Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk definieert de sociaal-culturele methodiek als een centraal begrip voor en van het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Vandaag functioneert de sociaal-culturele methodiek veel meer als een handelingskader dat bij concrete toepassing heel veel diverse invullingen krijgt. Dat maakt het moeilijk om de waarde en betekenis van sociaal-culturele praktijken te bepalen op basis van die methodiek. In actuele discussies over de betekenis en waarde van sociaal-cultureel volwassenenwerk wordt veeleer verwezen naar de maatschappelijke rollen en functies.

4.3.1 Integratierol, kritische rol en laboratoriumrol

Eerder zagen we op basis van theoretische benaderingen hoe we sociaal-culturele praktijken kunnen situeren op de naad van leefwereld en systeem. Naast de maat die deze praktijken kunnen aangeven, brengen zij bij regelmaat ook een 'onmaat' binnen in onze samenleving. Op dat spanningsveld tussen aanpassen van individuen en veranderen van maatschappelijke structuren situeren we drie rollen van het sociaal-cultureel werk: een integratierol (invoeren), een kritische rol (bevragen) en een laboratoriumrol (veranderen van culturele en maatschappelijke normen, standaarden en instituties). Deze rollen geven vorm aan een mix van functies in de brede sociaal-culturele praktijk waaronder een informatiefunctie, een educatieve functie, een gemeenschapsvormende functie, een maatschappelijk activerende functie, een culturele functie, een ontmoetingsfunctie en een ontspanningsfunctie.

Sinds decennia wordt aan het sociaal-cultureel werk een laboratoriumrol toegeschreven. Een laboratorium is een experimenteer- en testruimte. Dat sluit aan bij de gedachte van de maakbaarheid van sociale verbanden en van de samenleving als geheel. In het verleden droeg het sociaal-cultureel werk zo bij aan veranderingen of transities die voor de samenleving noodzakelijk waren. De laatste 30 jaar ging echter veel aandacht naar de integratierol van het sociaal-cultureel werk. Pas recent stellen we een hernieuwde

aandacht vast voor het opeisen en realiseren van een kritische en laboratoriumrol. Het sociaal-cultureel werk positioneert zich recent steeds meer als een actor die streeft naar maatschappelijke innovatie. Maatschappelijk innoveren in de betekenis van het ontwikkelen van nieuwe en werkzame antwoorden op lastige en moeilijke maatschappelijke kwesties⁵⁵.

4.3.2 Functies

Het sociaal-cultureel volwassenenwerk beweegt in het spanningsveld tussen het integreren van individuen en het veranderen van de samenleving aan de hand van vier historisch gegroeide en ondertussen ook door de overheid toegewezen functies vastgelegd in het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk:

- De gemeenschapsvormende functie gericht op het versterken en vernieuwen van het sociaal weefsel en op groepsvorming met het oog op een democratische, solidaire, open en cultureel diverse samenleving.
- De culturele functie die, zowel in de brede als de engere zin, gericht is op het verhogen van de participatie aan de cultuur die de samenleving te bieden heeft.
- De maatschappelijke activeringsfunctie die gericht is op het organiseren, stimuleren en begeleiden van vormen van maatschappelijk engagement en sociale actie.
- De educatieve functie die gericht is op lerende personen en groepen en die gekenmerkt wordt door het organiseren en begeleiden van educatieve programma's op lokaal en bovenlokaal vlak.

Het sociaal-cultureel werk zet deze functies gecombineerd in. Zo'n multifunctionele benadering werpt de vraag op of die vier erkende functies de enige functies van het sociaal-cultureel werk zijn en moeten zijn. Uit onderzoek naar de beleving van participanten aan het sociaal-cultureel werk⁵⁶ blijkt alvast dat ontmoeten en ontspannen twee functies zijn die de realisatie van de andere functies schragen.

⁵⁵ Van den Eeckhaut, G. (2014). *Maatschappelijk innoveren vanuit een sociaal-cultureel perspectief. Verstaan*. Brussel: Socius.

⁵⁶ Cockx, F. & Bastiaensen, H. (2010). *De betekenis van sociaal-culturele praktijken. Resultaten van een belevingsonderzoek bij participanten aan het sociaal-cultureel volwassenenwerk*. Brussel: Socius.

Kwesties, uitdagingen en vragen voor toekomstig beleid

Hoe kan een toekomstig beleidskader bijdragen aan het verzamelen van relevante en accurate gegevens over het beleid en de praktijk van het sociaal-cultureel werk en over participatie aan cultuur, jeugd en sport?

Kan een beleidskader in functie van een theoretische onderbouwing van het sociaal-cultureel werk en van participatie aan cultuur, jeugd en sport de relatie tussen wetenschap, beleid en praktijk definiëren en organiseren?

Hoe kan een toekomstige beleidskader het SCW ondersteunen en organiseren om betekenisvol te zijn voor een grotere diversiteit aan deelnemers?

Welke rollen van sociaal-cultureel werk beoogt een toekomstig beleidskader en op welke manier kan ze die rollen ondersteunen?

Welke functies wijst het beleid algemeen toe aan sociaal-cultureel werk en specifiek aan organisaties? Hoe kan het beleid de realisatie van die functies ondersteunen?

Hoe positioneert het toekomstig beleid het sociaal-cultureel werk in een maatschappelijk veld van burgers, beleid, markt en middenveld?

5. Maatschappelijke ontwikkelingen en transitie dagen uit

De onlosmakelijke band met de maatschappelijke context typeert het sociaal-cultureel werk. Het is dan ook aangewezen om in een landschapstekening van dat werk in te zoomen op actuele ontwikkelingen en toekomstperspectieven van een snel veranderende samenleving. Maar ook al leven we in een vloeibare samenleving, de grote lijnen waarlangs die samenleving ontwikkelt, blijven al enkele decennia dezelfde. Demografische ontwikkelingen, de digitalisering van de samenleving, druk op het ecologisch systeem en druk op onze welvaartsstaat. Deze vier megaontwikkelingen werden al in 1992 gethematiseerd⁵⁷, stonden in 2007 nog steeds centraal⁵⁸ en komen ook hier en nu terug. Dat mag niet verwonderen. Maatschappelijke ontwikkelingen ontstaan niet plotsklaps, ze zetten zich door. In die mate zelfs dat we in een tijdsgewricht leven, in een vloeibare tijd. Steeds meer botsen we op grenzen van heersende samenlevingsmodellen. Met deze stelling sluiten we aan bij een groeiend gevoel dat 'business as usual' tekortschiet om te evolueren naar een meer democratische, solidaire en duurzame samenleving.

Van dichterbij bekeken, zien we zes diepgaande veranderingen of transitiegebieden. De manier waarop mensen zich verenigen, verandert. De manier waarop we leren en dat leren kunnen faciliteren, verandert, net als het belang ervan. De fysieke en publieke ruimte staan steeds meer onder druk. Middenveld, overheid, markt en burger zoeken naar nieuwe verhoudingen. Vrije tijd en de besteding en beleving ervan wijzigen. Ten slotte verandert ons samen-leven door toenemende diversiteit.

Deze vier megaontwikkelingen en zes transitiegebieden bepalen actuele en toekomstige sociaal-culturele praktijken naar inhoud, vorm, doel, bereik en impact. IDEA Consult bracht, in opdracht van Socius, De Ambrassade en het Forum voor Amateurkunsten, de impact van deze ontwikkelingen op sociaal-culturele praktijken in kaart en hield daarbij een tijdshorizon tot 2025 voor ogen⁵⁹. Niet alleen praktijk, maar ook beleid inzake sociaal-cultureel volwassenenwerk en participatie kan daaruit inspiratie halen.

5.1 Vier megaontwikkelingen

In die toekomstverkenning ziet IDEA Consult vandaag vier megaontwikkelingen die ook morgen belangrijke drivers blijven voor wat onze samenleving te wachten staat.

5.1.1 Demografische ontwikkelingen

De wereldbevolking blijft aangroeien. Tegen 2025 telt België volgens het Federaal Planbureau meer dan 12 miljoen inwoners. En niet onbelangrijk, migratie en toenemende leeftijd zijn de belangrijkste drijfveren voor die bevolkingsgroei.

⁵⁷ Leirman, W. (1992). Basistekst. Maatschappelijke uitdagingen voor het sociaal-cultureel werk anno 1992: de netto-waarde van mens en natuur. In D. Wildemeersch & J. Goubin (Eds.), Het vormingswerk uitgedaagd. Mechelen: VCVO.

⁵⁸ De Vriendt, J. (2007). Cahier'07. Er is leven na de 'Mort Subite'. Toekomstverkenning voor het sociaal-cultureel werk. Brussel: Socius.

⁵⁹ Van Steen, A., De Voldere, I. & Berckmoes, T. (2013). Toekomstverkenning: de blik van sociaal-cultureel volwassenenwerk, amateurkunsten en jeugdwerk gericht op anno 2025. IDEA Consult (i.o.v. Socius, De Ambrassade en Forum voor Amateurkunsten)

Het aandeel inwoners van vreemde origine in België zal blijven toenemen. In Brussel vormen de etnisch-culturele minderheden vandaag al de meerderheid (Geldof, 2013)⁶⁰. Andere grote steden zullen volgen.

Naast migratie, zorgt ook de stijgende levensduur voor belangrijke demografische verschuivingen. In 2025 zal één op de vijf inwoners in België ouder zijn dan 65 jaar. De vergrijzing is in Vlaanderen veel groter dan in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Om de bevolkingsaangroei en de vergrijzing op te vangen staan we voor een capaciteitsuitbreiding van infrastructuur en dienstverlening (in huisvesting, mobiliteit, kinderopvang, onderwijs, zorg, enz.). In veel van deze domeinen speelt de overheid - momenteel nog - een belangrijke regierol. Nieuwe samenwerkingsvormen met onder meer de overheid zijn nodig om de vereiste capaciteitsuitbreidingen te financieren en de bestaande infrastructuur en dienstverlening beter te benutten.

Het aandeel ouderen en migranten in onze samenleving neemt toe. Dit zijn twee groepen waar de armoedepercentages significant hoger liggen dan gemiddeld. Armoede terugdringen en de kloof tussen arm en rijk verminderen blijven een enorme uitdaging.

5.1.2 Technologische vooruitgang

De zoektocht naar oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen enerzijds en economische motieven anderzijds stuwden de technologische vooruitgang. Technologische ontwikkelingen en mogelijkheden bieden ook kansen en uitdagingen.

Sociale media dragen ertoe bij dat burgers een heel andere rol (kunnen) opnemen in de politieke beleidsvoering. Een rol die verder reikt dan de inspraak via het kiessysteem. We observeren een verschuiving naar 'subpolitiek'. Ook actoren buiten de partijpolitiek en de bestuurlijke systemen (individuen, belangenorganisaties, onderzoeksinstituten, enz.) bepalen de politieke agenda en besluitvorming. Ze maken daarbij gebruik van onconventionele acties zoals boycots, betogingen, petitieën en het opzetten van bewegingen en actiegroepen.

Het internet is niet meer enkel een enorme bron van informatie, maar voor een groeiende groep ook een instrument om vorm te geven aan de eigen identiteit. Digitale geletterdheid wordt een steeds belangrijkere vereiste om te kunnen functioneren in de maatschappij.

Van die technologische vooruitgang gaat een appel uit op ons vermogen tot creatief denken, het leggen van disciplineoverschrijdende verbanden en onze digitale geletterdheid.

5.1.3 Welvaartsstaat onder druk

Vergrijzing en stijgende uitgaven voor gezondheidszorg plaatsen overheden in een besparingsmodus. De sociale zekerheid, de basis voor solidariteit in onze welvaartsstaat, lijkt onhoudbaar. Met mondjesmaat verkennen beleid en middenveld alternatieven.

Om de financiële leefbaarheid van de toekomstige pensioenen te waarborgen, zet de overheid momenteel vooral in op twee sporen:

- het geleidelijk optrekken van de pensioengerechtigde leeftijd (naar analogie met verschillende andere Europese landen).

⁶⁰ Geldof, D. (2013). Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert. Acco: Leuven.

- het aansturen op een algemene stijging van de werkzaamheidsgraad.

Daarnaast wordt her en der een politiek debat gevoerd over de zogenaamde taxshift en laaien discussies omtrent de kerntaken van een overheid op. Denk aan het debat over de participatiesamenleving in Nederland en het ideaal van de Big Society volgens Brits premier Cameron. Ook de budgettaire krapte op overheidsniveau, zowel federaal, Vlaams als lokaal, zal een belangrijke impact hebben op de verhouding overheid-markt-middenveld.

5.1.4 Ecologisch systeem onder druk

Menselijke activiteit heeft een zware en bijna uitsluitend negatieve impact op ons ecologisch systeem. De klimaatverandering is een globaal probleem dat oplossingen vraagt op vele verschillende niveaus: internationaal, nationaal, lokaal, collectief én individueel. Daarvan raakt stilaan een grote meerderheid overtuigd. Maatregelen om de klimaatverandering te keren, komen ondanks die urgentie moeizaam tot stand.

Niettemin pogen tal van kleinschalige experimenten met alternatieve modellen van consumptie (cf. 'delen is het nieuwe hebben', consuminderen, eerlijke handel, alternatieve muntsystemen) onze productie- en consumptiepatronen effectief te wijzigen. Een kritische blik op ons consumptiegedrag, rechtvaardigheid en solidariteit staan daarbij centraal.

Maar de grootschaligheid en globalisering van vele bestaande productiewaardeketens blijft een enorme druk leggen op het ecologische systeem. Ook op macro-economisch vlak is er nood aan alternatieve productie- en consumptiepatronen.

5.2 Zes transitiegebieden bepalen sociaal-cultureel werk

Megaontwikkelingen vormen de motor voor veranderingen in specifieke domeinen van onze samenleving. Zulke domeinen in verandering noemen we transitiegebieden. Transitiegebieden brengen kansen, maar ook aandachtspunten mee. De samenloop van maatschappelijke ontwikkelingen maakt dat inhoud, vorm, doel, bereik en impact van sociaal-culturele praktijken niet noodzakelijk hetzelfde blijven. We kunnen niet altijd en overal hetzelfde blijven doen, zelfs niet bij ongewijzigde doelen. Specifiek voor sociaal-culturele praktijken en bijhorende beleidsomkadering zien we zes relevante transitiegebieden.

5.2.1 Verenigen

De idee leeft dat engagement, vrijwillige inzet en deelname aan het maatschappelijke leven afneemt. Het individu zou vandaag de dag niet meer geïnteresseerd zijn in het gemeenschappelijke belang, maar voornamelijk gedreven worden door eigenbelang. Niettemin vinden we in wetenschappelijk onderzoek weinig aanwijzingen voor een terugval in en van het verenigingsleven. Integendeel, onderzoekers spreken eerder over een transformatie in de manier waarop we participeren en ons verenigen (Hustinx, 2009)⁶¹.

Drie ontwikkelingen op vlak van verenigen en participeren zijn bijzonder relevant voor toekomstige sociaal-culturele praktijken:

⁶¹ Hustinx, L. (2009). De individualisering van het vrijwillig engagement. In: Buijs G., Dekker P., Hooghe M. (Eds.), *Civil Society tussen Oud en Nieuw* (pp. 211-225). Amsterdam: Aksant

- de afname van eerder hiërarchische, formeel geregelde, ideologisch geïnspireerde vormen van deelname, vrijwilligerswerk en groepsvorming. In de plaats komen meer geïndividualiseerd engagement, horizontale en flexibele organisaties, verbanden en initiatieven en meer eigen initiatief van burgers en zelforganisatie.
- groeiende betekenis van de belevingscomponent en meer tijdelijk en wisselend engagement. Persoonlijke beleving staat centraal maar betekent niet sowieso een keuze voor entertainment of gemakkelijk vermaak. Beleving kan ook gericht zijn op betekenis creëren, waarde zoeken, ontplooiing, betrokkenheid of bijdragen tot sociale verandering. Mensen engageren zich vandaag ook niet langer een leven lang voor een zaak. Ze nemen steeds meer en afwisselend kortlopende engagementen op.
- ICT, sociale media en (mobiele) digitale toepassingen faciliteren, verruimen en versnellen mogelijkheden voor verenigen en participeren.

5.2.2 Leren

Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt vergroten het belang van competenties als ondernemerschap, creatief denken en zelfstandig werken. Competenties waar we een leven lang aan moeten werken om ons voortdurend aan te passen aan snelle en nieuwe ontwikkelingen in de samenleving. Die nieuwe ontwikkelingen stellen we op die manier niet meer echt in vraag. Als tegenwicht en vaak vanuit een sociaal-culturele invalshoek zoeken diverse actoren naar benaderingen van leren die meer ruimte laten voor kritische reflectie en experiment. Ook de informatieovervloed in diverse media, als gevolg van globalisering, nieuwe technologieën en toename van wetenschappelijke kennis, dwingen ons om kritisch te leren omgaan met informatie.

Grote maatschappelijke uitdagingen zoals diversiteit, digitalisering en duurzame ontwikkeling vragen niet enkel dat mensen leren over deze uitdagingen, maar ook leren omgaan met en oplossingen zoeken voor deze uitdagingen. Sociaal leren en co-creatie in connectie met de samenleving en diverse betrokken gemeenschappen kunnen daarbij helpen.

Het belang van informeel leren, op elk moment en overal, via een combinatie van (digitale) technieken (blended learning) groeit. De toename van leermogelijkheden en ervaringen die we in verschillende contexten opdoen, resulteert in competenties die niet altijd formeel erkend worden. Een betere erkenning van informeel geleerde vaardigheden en competenties wint aan belang.

5.2.3 Ruimte

Onze fysieke ruimte staat onder druk. De bevolkingsgroei vereist een capaciteitsuitbreiding van infrastructuur voor huisvesting, mobiliteit, zorg en onderwijs. Steeds meer groepen claimen een deel van de ruimte en stellen hogere eisen aan leefkwaliteit. En in onze superdiverse samenleving zijn ruimte en plaats een van de weinige dingen die we nog met elkaar delen. De inrichting, de beschikbaarheid, de toegankelijkheid en de bereikbaarheid van de publieke ruimte speelt een toenemende rol in de wijze waarop we samenleven en sociaal-culturele praktijken kunnen opzetten.

In die omstandigheden is intelligent en duurzaam ruimtegebruik nodig. Dat kan door concentratie en verweving van verschillende functies op bepaalde locaties (bv. onderwijs en economie, toerisme-recreatie en natuurbeheer, sociaal-culturele activiteiten en onderwijs).

Door de verdere verstedelijking in Vlaanderen zal de belangstelling voor de stad als plek waar we wonen, werken, bewegen, ontmoeten en vrije tijd doorbrengen, toenemen. De verstedelijking zal enerzijds typische grootstedelijke problemen vergroten zoals armoede en werkloosheid, stijgende huizenprijzen, tekort aan scholen en opvang en mobiliteitsproblemen. Anderzijds vormt de stad naar de toekomst toe een belangrijke plaats voor experiment, ook rond alternatief ruimtegebruik.

5.2.4 De verhouding tussen middenveld, overheid, markt en burger

Tussen deze vier spelers vervagen de grenzen. Overheden trekken zich terug, marktspelers nemen publieke taken over, burgers krijgen meer verantwoordelijkheid toegewezen en het middenveld, waar ook het sociaal-cultureel werk toe hoort, zoekt naar een nieuwe positie.

Onder meer budgettaire krapte leidt tot debat over de kerntaken en de beleidsprioriteiten van verschillende overheden. Het middenveld moet zich positioneren tegenover een terugtrekkende overheid. Dat creëert naast zorgen en risico's ook nieuwe mogelijkheden. Van burgers verwacht de overheid dat ze actief deelnemen aan het maatschappelijke leven en verantwoordelijkheid opnemen voor het welzijn en de gezondheid van zichzelf en hun medeburgers. Politieke participatie van burgers verschuift dan weer van geïnstitutionaliseerde vormen naar subpolitiek: burgers die van onderuit mee vormgeven aan de samenleving door middel van onconventionele acties⁶².

De overheid stelt zich steeds verder bedrijfsmatig op en werkt volgens de principes van new public management waarbij efficiëntie en effectiviteit centraal staan. Openbare en gesubsidieerde instellingen moeten op hun beurt steeds meer voldoen aan managementprincipes en spelregels die de markt hanteert. Daarenboven vormt het exploderende aanbod aan (online en offline) commerciële initiatieven steeds meer concurrentie voor vrijetijdsinitiatieven uit de social profit. Maar ook de markt zelf en het bijhorende klassiek economisch groeiparadigma komt steeds meer onder druk door de financiële, economische en ecologische crisis.

Meer en meer komen de vier spelers in elkaars vaarwater terecht. Dit leidt, zeker voor het middenveld, tot een identiteitskwestie.

5.2.5 Vrije tijd

Tijdsbudgetonderzoek wijst uit dat we nog nooit zoveel vrije tijd hadden als vandaag. Nochtans strookt dat niet met onze subjectieve ervaring. In onze vrije tijd kampen we meer en meer met tijdsdruk en stress. Hoe vrij is onze vrije tijd nog?

Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en technologische ontwikkelingen vragen én bieden meer flexibiliteit, ook in de invulling van activiteiten in de vrije tijd. Zo kan thuiswerk de tijdsdruk verlagen en meer flexibiliteit bieden om arbeidstaken uit te voeren. Anderzijds vergroten de technologische mogelijkheden de druk op individuen om altijd bereikbaar te zijn voor het werk en voor vrienden.

De betekenis van vrije tijd wordt belangrijker voor de ontwikkeling van ieders identiteit. Dit verhoogt de druk op individuen om de vrije tijd 'nuttig' te gebruiken: ook de vrije tijd moet betekenisvol zijn. Het vrijetijdsaanbod is daarbovenop exponentieel gegroeid in de laatste twee decennia. Alles samen is er sprake van vrijetijdsdwang en vrijetijdsstress. In de vrije

⁶² Actiemiddelen waarbij de participanten zelf de vorm bepalen. Voorbeelden: betogingen boycotts, petitie, campagnes via sociale media,...

tijd is de inzet hoog: je bent actief en gezond, lokaal verankerd, maar met blik op de wereld, je doet activiteiten met anderen, voor anderen en liefst ook voor je eigen, persoonlijke ontwikkeling, je kiest nu eens voor commercieel en mainstream dan weer voor alternatief, je doet het cultureel, artistiek, sportief en sociaal, je bent online en offline, het moet iets betekenen, maar het mag ook soms enkel voor de fun, enz.

5.2.6 Samen-leven

Toenemende diversiteit verandert de wijze waarop we samen-leven. Op microniveau zijn er naast het klassieke gezin steeds meer alternatieve modellen. Op macroniveau zoeken burgers naar hun eigen plek in een superdiverse samenleving die niet langer steunt op gedeelde waarden en normen.

De bevolkingsaangroei, groeiende diversiteit en toenemende verstedelijking dragen bij tot een toenemende al dan niet gedwongen nabijheid van anderen. Het biedt veel kansen voor (interculturele) uitwisseling en wederzijdse beïnvloeding tussen groepen van individuen, maar vergroot ook de kansen op sociaal conflict en nieuwe vormen van uitsluiting.

Mensen ouder dan 75 jaar en dus ook het aantal personen met ouderdomsziekten, beperkte mobiliteit en specifieke zorgnoden vormen een groeiende 'nieuwe' groep binnen onze samenleving. Dat brengt nieuwe uitdagingen naar integratie mee.

De migratiestromen worden steeds complexer. Zowel het aantal landen van waaruit men migreert als het aantal motieven waarom men migreert, nemen toe. De groeiende diversiteit in de achtergrond van migranten op etnisch, taalkundig, cultureel en religieus vlak noemen we superdiversiteit.

Kwesties, uitdagingen en vragen voor toekomstig beleid

Hoe kan een toekomstig beleidskader inspelen op de gewijzigde vormen van verenigen in onze hedendaagse en toekomstige samenleving?

Hoe kan een toekomstig beleidskader inspelen op hedendaagse vormen van informeel leren, sociaal leren en co-creatie? Hoe kan dat beleid daarbij een kritische invalshoek ondersteunen ten aanzien van ontwikkelingen in onze samenleving?

Hoe kan een toekomstig beleid ruimte creëren en beschikbaar stellen voor sociaal-culturele praktijken?

Hoe verhoudt het beleid zich tot de verstedelijking in Vlaanderen?

Hoe positioneert het toekomstig beleid het sociaal-cultureel werk in een veranderend maatschappelijk veld van burgers, beleid, markt en middenveld?

Hoe kan een toekomstig beleid het SCvW positioneren in relatie tot de vrije tijd en afstemmen op de manier waarop burgers vandaag en morgen die vrije tijd zullen beleven?

Hoe kan een toekomstig beleid het SCvW ondersteunen opdat ze betekenisvol is voor een diversiteit aan burgers en voor het samen-leven van die burgers?

6. Een evoluerend overheidsbeleid

Op de golven van economische, politieke, sociale en culturele ontwikkelingen heeft zich een divers sociaal-cultureel veld ontwikkeld met een geschiedenis die teruggaat tot de 19de eeuw. Doorheen de tijd is ook de overheid zich in toenemende mate actief gaan betrekken op cultuur.

Hier geven we een overzicht van ontwikkelingen in het cultuurbeleid, aanvankelijk vanuit een unitaire staat, later vanuit een zich ontwikkelende Vlaamse autonome gemeenschap, de provincies en lokale overheden.

Een beleid inzake sociaal-cultureel volwassenenwerk en participatie kan daarbij niet los gezien worden van een ruimer sociaal-cultureel beleid en zelfs een cultuurbeleid.

In het historisch overzicht geven we de uitgangspunten van dat cultuurbeleid weer in een bepaald tijdsgewricht en welke kwesties daarin speelden. Tot slot zoomen we in op de laatste 15 jaar waarin de architectuur werd vastgelegd voor het huidige beleid ten aanzien van het sociaal-cultureel volwassenenwerk en het Participatiedecreet. We stellen vast dat heel wat beleidskeuzes in de vigerende regelingen sporen dragen van het verleden.

De betrokkenheid van de overheid op cultuur mag dan wel evolueren. Toch blijken de laatste 50 jaar een aantal constante en fundamentele beleidsdoelen maar ook taaie vraagstukken en kwesties aanwezig in dat cultuurbeleid. Vraagstukken en kwesties die een antwoord kregen in het verleden maar die ook morgen, bij het uittekenen van een nieuw beleidskader voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk en participatie, antwoord moeten krijgen.

6.1 De totstandkoming en ontwikkeling van een Vlaams cultuurbeleid⁶³

6.1.1 Van de 19de eeuw tot 1970: groeiende beleidsaandacht voor cultuur in een unitaire staat.

Het prille sociaal-cultureel werk (volksverheffing, volksopvoeding) is in de 19de eeuw vooral een zaak van het particulier initiatief. De overheid (liberalen en katholieken) reserveert alleen een deel van de onderwijsmiddelen voor avond- en zondagonderwijs voor volwassenen. Deze “adultenscholen” zijn bedoeld voor arbeiders die geen onderwijs hadden genoten of hun verworven kennis wensten uit te breiden.

Voor en na de Eerste Wereldoorlog vindt een drastische verandering plaats. De invoering van de leerplicht in 1914 zorgt voor een stelselmatige vermindering van het analfabetisme bij de volksklasse. De invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen brengt in 1919 voor het eerst de socialisten aan de macht en in de regering. Dit resulteert snel in de vastlegging van de arbeidsduur tot een werkweek van maximaal 48 uren en een werkdag van maximaal 8 uren. Omwille van de gewijzigde arbeidsduur wil de overheid zich eveneens bekommeren om de vrije tijd van de arbeiders.

⁶³ Gebaseerd op bijdragen van Hugo de Vos, Hugo De Blende, Guy Redig, Wim Verzelen in het kader van de canon sociaal-cultureel werk: http://www.canonsociaalwerk.eu/be_scw/

In 1920 dient de socialistische minister van Kunsten en Wetenschappen, Jules Destrée, een wetsontwerp in betreffende de openbare bibliotheken. De wet die op 17 oktober 1921 wordt afgekondigd, voorziet in een financiële tegemoetkoming aan “openbare gemeentelijke”, “aangenomen” en “vrije” bibliotheken. Die gesubsidieerde bibliotheken moeten voor iedereen toegankelijk zijn, kosteloze diensten verschaffen, zich aan staatstoezicht onderwerpen en in principe beschikken over een bibliothecaris met getuigschrift. Eveneens, tegen de achtergrond van de arbeidsduurbepanking, vaardigt dezelfde minister Jules Destrée op 5 september 1921 een Koninklijk Besluit uit voor het verlenen van toelagen aan naschoolse werken. Subsidies kunnen worden toegekend aan volksuniversiteiten, hogeschooluitbreidingen, studiekringen, lezingen en alle gelijksoortige werken van wetenschappelijke of artistieke uitbreiding, behalve die tot Beheer van Schone Kunsten behoren. In 1925 worden nog twee categorieën van activiteiten toegevoegd: voordrachten met cinemafilms en voordrachten met proefnemingen of bezoeken. De toelagen aan naschoolse werken blijven tot de invoering van de culturele autonomie de vigerende subsidieregeling voor het volksopvoedingswerk in het unitaire België.

Parallel aan de wetgeving voor bibliotheken en naschoolse werken, is een aantal politici van oordeel dat er nood is aan een centraal orgaan dat het volksopvoedingswerk bedenkt, concipieert, aanmoedigt en begeleidt. In 1929 keurt het parlement een voorstel goed. Het neemt de vorm aan van de oprichting van een Hoge Raad voor de Volksopleiding. Deze Raad wordt een centrale cel voor het overheidsbeleid, dat op de eerste plaats gericht is op het coördineren en stimuleren van het privé-initiatief in de sector van de volksopvoeding. De Directie voor de Volksopleiding stuurt aan op een ruimer overheidsbeleid en laat zich hierbij inspireren door de UNESCO-conferenties over “adult education”. Het duurt uiteindelijk nog tot 24 maart 1967 vooraleer een Koninklijk Besluit over de subsidiëring van de activiteiten van nationale en regionale organisaties ten bate van de Nederlandstalige volksontwikkeling wordt afgekondigd. Het besluit komt, in de aanloop naar de culturele autonomie, tot stand onder de politieke verantwoordelijkheid van de eerste beleidsman voor Nederlandse Cultuur, de christendemocraat Renaat Van Elslande.

6.1.2 Van 1970 tot 2003: culturele autonomie, een cultuurpact en een zich ontwikkelend sectoraal en categoriaal Vlaams beleid

Toen in 1970 de culturele autonomie een feit werd, ontstond de opdracht een eigen wettelijk kader voor de cultuursector uit te werken. In korte tijd werd heel wat wetgevend werk verricht, vooral tijdens het ministerschap van Rika De Backer-Vanocken (1974-1981). Een analyse van de eerste decreten geeft een beeld van de beleidsvisie uit die beginperiode.

Het brede sociaal-cultureel werk was het eerste werkveld waarvoor decreten werden goedgekeurd. Om recht te doen aan de grote diversiteit aan activiteiten en verschijningsvormen, werd de erkenning en subsidiëring geregeld per sector en naargelang van de sector ook per werksoort. De culturele centra kregen een eigen decreet (1973), zoals ook de bibliotheken (1978). Het sociaal-cultureel werk met volwassenen werd geregeld per werksoort: verenigingen (1975), instellingen (1978) en amateurkunsten (1980). De eerste duurzame wetgeving voor de jeugdsector werd het Decreet tot regeling van de erkenning en subsidiëring van het landelijk georganiseerd jeugdwerk (1975).

De jaren zeventig bracht ook het Cultuurpact voort. Het Cultuurpact werd door alle Belgische partijen, behalve de Volksunie, ondertekend op 24 februari 1972. Het heeft als doel de ideologische en filosofische minderheden in het kader van het cultuurbeleid te

beschermen en inspraak te waarborgen. Alle overheden en alle overheidsstructuren zijn door deze wetgeving gevat. De Vaste Nationale Cultuurpactcommissie waakt over de toepassing. De Wet van 16 juli 1973 waarbij de bescherming van de ideologische en filosofische strekkingen wordt gewaarborgd en het Decreet betreffende het Cultuurpact van 28 januari 1974, zijn wettelijke vertalingen van het Cultuurpact.

Om het Cultuurpact te begrijpen moet het in direct verband gebracht worden met de culturele autonomie die werd ingevoerd met de staats hervorming van 1970. Sommige politici vreesden dat deze nieuwe situatie het ideologisch en filosofisch evenwicht dat in het unitaire België bestond, zou doen verdwijnen. De ondertekening van het Cultuurpact was de voorwaarde voor de overheveling van de culturele bevoegdheden naar de drie gemeenschappen. Niet alleen de Belgische politieke situatie verklaart de inhoud en de draagwijdte van het Cultuurpact, maar ook de ruimere maatschappelijke context. Belangrijke instituties zoals de politiek, het onderwijs of de kerk staan onder kritiek - mei 68 is niet ver weg - en er ontstaat een brede maatschappelijke beweging voor meer democratie, inspraak en participatie.

Sinds zijn ontstaan is het Cultuurpact voorwerp van debat zowel in de politieke als in de sociaal-culturele wereld. De discussie in 1995 over verzuiling, ontzuiling en het Cultuurpact in de Commissie Cultuur van de Vlaamse Raad en de resolutie die daarop volgde, geven, samen met het advies van de Raad van Cultuur in 2005, een goed beeld van de verschillende meningen. De meest gehoorde kritiek slaat op de wijze waarop het Cultuurpact in praktijk werd gebracht. De uitvoering van het pact continueerde de verzuiling op een ogenblik dat de zuilen over hun hoogtepunt heen waren. Het sociaal-culturele leven werd zo het voorwerp van partijpolitieke bemoeienissen. Het gevolg was verdeeldheid en moeilijke samenwerking. Elke sociaal-culturele initiatiefnemer droeg de stempel van een of andere strekking.

Tegen deze achtergrond hebben zowel de Commissie Cultuur als de Raad voor Cultuur gepleit voor een actualisering van het Cultuurpact. De oorspronkelijke basisbeginselen werden door hen vertaald naar de hedendaagse context met de nadruk op diversiteit, openheid, participatie en betrokkenheid, zonder de fundamentele rechten op gelijke behandeling, inspraak en medebeheer te schenden. De wil in de Vlaamse Gemeenschap om het Cultuurpact te wijzigen, botst echter op het anachronisme dat het Cultuurpact nog altijd een federale materie is, ofschoon cultuur het eerste beleidsdomein is dat aan de Gemeenschappen werd toegewezen. Vraag is welke beperkingen of grenzen aangegeven worden door het Cultuurpact voor toekomstige regelgeving.

In opvolging van het Cultuurpact (1972) werden in 1975 en 1976 respectievelijk voor het sociaal-cultureel werk met jongeren en met volwassenen coördinatieorganen en koepels opgericht. Ze hadden elk een aantal ideologisch of filosofisch verwante organisaties als aangesloten lid, of groepeerden organisaties die zich niet wensten te bekennen en zich pluralistisch opstelden. Ook in de sector van de amateurkunsten was de verzuiling duidelijk merkbaar. Het Decreet tot regeling van de erkenning van gemeentelijke raden voor cultuur en culturele vrijetijdsbesteding (1974) regelde conform het Cultuurpact de aanwezigheid van gebruikers en ideologische en filosofische strekkingen in dit adviesorgaan.

Met de goedkeuring van decreten voor verenigingen (1975) en instellingen (1978) begon de uittocht uit het KB van 1967 naar de beter subsidiërende decreten. De "restgroep" die nog op het KB 1967 werd gesubsidieerd, werd steeds kleiner en kreeg de vage noemer 'ontwikkelingswerk' mee. In 1985 kreeg deze groep haar eigen decreet, het zogenaamde vijfde decreet (Decreet houdende de subsidieregeling van het Nederlandstalig sociaal-cultureel vormingswerk met volwassenen in politieke vormingsinstellingen). Het was de bedoeling om de aandacht te richten naar bepaalde doelgroepen en probleemgebieden.

In het brede sociaal-cultureel werk ontwikkelden zich doorheen dit tijdsgewricht ook nieuwe initiatieven, werkvormen en subsectoren die, omwille van beleidskeuzes, later migreerden uit het beleidsdomein cultuur en ondergebracht werden in andere beleidsdomeinen. Denk maar aan het opbouwwerk dat overgeheveld werd naar het beleidsdomein welzijn en de basiseducatie naar onderwijs.

In 1995 stelt toenmalig minister Weckx een herordering voor van het volksontwikkelingswerk. Er worden drie kanalen voorgesteld waarlangs de doelstellingen van het sociaal-cultureel werk zullen worden nagestreefd: de verenigingen, de instellingen en de diensten. De decreten op verenigingen en instellingen bouwen verder op de vroegere decreten van 1975 en 1978. Het decreet op de diensten is evenwel volledig nieuw. Dit decreet wil een aangepaste regelgeving maken voor de talrijke organisaties in het volksontwikkelingswerk die om diverse redenen niet kunnen thuishoren onder het decreet op de verenigingen, noch onder het decreet op de instellingen.

6.1.3 Vanaf 2003: een herstructurering van het sociaal-cultureel volwassenenwerk, groeiende aandacht voor participatie ⁶⁴

De eeuwwisseling zorgt voor een grondige herstructurering van de bovenbouw. De bestaande enerzijds ideologische, filosofische en anderzijds pluralistische koepels worden afgebouwd en maken plaats voor een nieuwe federatie (FOV) die de belangen van de sector op zich neemt en een steunpunt Socius (als omvorming van het bestaande Vlaams Centrum voor Volksontwikkeling).

Er komt ook een nieuw decreet. Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk van 4 april 2003 heeft geleid tot een herpositionering, een heroriëntering en een herstructurering van wat voor dit decreet het volksontwikkelingswerk werd genoemd. Sedert 1995 erkende de Vlaamse overheid sociaal-culturele verenigingen, sociaal-culturele vormingsinstellingen en diensten voor sociaal-cultureel werk voor volwassenen op basis van drie decreten. In 2003 werden deze decreten vervangen door één decreet.

Een belangrijke doelstelling van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk van 4 april 2003 is een meer duidelijke positionering van “het volksontwikkelingswerk”. De nieuwe verzamelnaam “sociaal-cultureel volwassenenwerk” maakt duidelijk dat het om een onderdeel gaat van het bredere beleidsveld sociaal-cultureel werk, waartoe ook de openbare bibliotheken, de cultuur- en gemeenschapscentra en de amateurkunsten behoren. Tegelijk wijst hij op de verwantschap met het jeugdwerk. Dit decreet definieert ook voor het eerst de sociaal-culturele methodiek die alle organisaties moeten hanteren, willen ze in aanmerking komen voor ondersteuning door de Vlaamse overheid als sociaal-culturele organisatie.

De opdracht van het sociaal-cultureel volwassenenwerk zelf is niet veranderd. De Vlaamse overheid ondersteunt organisaties in het domein sociaal-cultureel volwassenenwerk mits ze een bijdrage leveren aan de vorming van competente en geëmancipeerde personen en zo de gemeenschapsvorming bevorderen (artikel 3 van het decreet). Maar het sociaal-cultureel volwassenenwerk wordt uitdrukkelijker gepositioneerd als een geïnstitutionaliseerde vorm van volwasseneneducatie. De definitie van sociaal-cultureel volwassenenwerk (artikel 2 van het decreet) benadrukt zoals vroeger, de vrijwillige deelname aan sociaal-cultureel volwassenenwerk, los van enig schoolverband of elke vorm van beroepsopleiding. In de context van groeiende “transversale”

⁶⁴ Vercruyssen, A. (2005). Het erkend sociaal-cultureel volwassenenwerk in Vlaanderen. In Larock, Y., Cockx, F., Ghere, G., Van den Eeckhaut, G., Vanwing, T. & Verschelden, G.: Spoorzoeken: handboek sociaal-cultureel werk met volwassenen. Gent: Academia Press. p. 57- 83.

beleidsaandacht voor levenslang en levensbreed leren en de afstemming tussen verstrekkers van opleiding en vorming aan volwassenen, wordt het vanuit het beleidsdomein cultuur in stelling gebracht als dé partner die bij uitstek zorgt voor een aanbod levensbrede niet-formele educatie. De volkshogescholen (Vormingsplus-centra) zorgden in hun regio bovendien niet alleen voor een eigen aanbod maar ook voor de coördinatie van het aanbod niet-formele educatie van andere cultuuraanbieders en voor de promotie ervan. De coördinatieopdracht van de Vormingsplus-centra werd in 2010 geschrapt naar aanleiding van besparingsmaatregelen.

Met het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk van 4 april 2003 heeft de overheid ook voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk de zekerheid en duidelijkheid van de kwantitatieve erkennings- en subsidiënormen ten dele ingeruild voor een oriëntatie van hun praktijk op kwaliteit en op beleid op iets langere termijn. In een aantal gevallen blijven sommige erkennings- en subsidiemechanismen geënt op een foto van het verleden. Sociaal-culturele organisaties voor volwassenen maken sedert 2003, aanvankelijk om de vier jaar, later vijf jaar, een beleidsplan. In dit plan verduidelijken ze voor zichzelf, voor de overheid en voor de buitenwereld wat ze in de volgende beleidsperiode willen bereiken en hoe ze dit willen doen. Het wat en hoe wordt beduidend minder dan vroeger door kwantitatieve minimumnormen gestuurd. De belangrijkste wettelijke klijlijnen zijn nu de globale opdracht voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk en, voor de verschillende soorten organisaties afzonderlijk, de elementen die de basis vormen voor de beoordeling van de beleidsplannen en de eis dat organisaties in hun werking rekening houden met principes van integrale kwaliteitszorg. Ook aan het subsidiesysteem is gesleuteld. Organisaties krijgen een enveloppe. Bovendien hebben organisaties die voor subsidiëring in aanmerking komen nu de zekerheid dat ze vijf jaar lang eenzelfde jaarlijks bedrag (binnen de perken van de kredieten) krijgen en dat bedrag hoeft niet meer volledig gebruikt te worden in het jaar waarvoor het werd toegekend. Een deel van het bedrag mag in een volgend jaar van de lopende beleidsperiode worden gebruikt voor het realiseren van de doelstellingen die in het beleidsplan werden vastgelegd.

Het meest zichtbare effect van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk van 4 april 2003 is dat het tot een behoorlijk ingrijpende herstructurering van het sociaal-cultureel volwassenenwerk heeft geleid. Organisaties die in aanmerking komen voor erkenning of subsidiëring door de Vlaamse overheid kunnen de vorm aannemen van een vereniging, een beweging of een vormingsinstelling. In de sector spreekt men over de werksoorten verenigingen, bewegingen en vormingsinstellingen. De diensten voor sociaal-cultureel volwassenenwerk, die zich toeleggen op de ondersteuning van andere organisaties en instellingen, worden niet langer als vorm van sociaal-cultureel volwassenenwerk erkend. Een deel van het bedrag dat in de begroting wordt ingeschreven met het oog op de subsidiëring van het sociaal-cultureel volwassenenwerk, gaat nu naar organisaties die actief zijn als sociaal-culturele beweging. Het decreet regelt nog steeds de erkenning en subsidiëring van vormingsinstellingen, maar de overheid heeft ervoor gekozen om gespreid over Vlaanderen en Brussel in 13 regio's een volkshogeschool te erkennen en het aantal landelijke vormingsinstellingen te beperken. Steeds vaker worden de (regionale) volkshogescholen (Vormingsplus-centra) en de (landelijke) vormingsinstellingen als twee aparte werksoorten behandeld. De groep landelijke vormingsinstellingen wordt verder opgesplitst in (in een thema) gespecialiseerde vormingsinstellingen, syndicale vormingsinstellingen en vormingsinstellingen met bijzondere doelgroep (personen met een handicap en gedetineerden). Later werd de vormingsinstelling gericht op gedetineerden, voor erkenning en subsidiëring overgeheveld naar het Participatiedecreet. Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk maakt niet langer onderscheid tussen de algemene verenigingen en de verenigingen met bijzondere doelgroep. Zij moeten aan dezelfde erkennings- en subsidievoorwaarden voldoen. Tegen eind 2009 gold dat ook voor de verenigingen met migranten. Op de valreep werd in het

decreet ook een regeling ingeschreven die de erkenning van een federatie van vormingsdiensten voor personen met een handicap mogelijk maakt.

Vijf jaar na het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk wordt op 18 januari 2008 het Participatiedecreet - voluit het Decreet houdende flankerende en stimulerende maatregelen ter bevordering van de participatie in cultuur, jeugdwerk en sport – goedgekeurd. Het Participatiedecreet beoogt de ondersteuning, verrijking en versterking van de participatie in het cultuur-, jeugd- en sportbeleid. Het is het sluitstuk van het beleid van minister Anciaux. In zijn beleidsnota 2005-2009 formuleerde de minister strategische doelen met betrekking tot participatie en culturele competentie en het slechten van participatiedrempels. In het voorlaatste jaar van de legislatuur wordt het decreet gestemd. In de memorie van toelichting wordt het Participatiedecreet binnen een ruimer beleidskader gesitueerd. *“Het cultuur-, jeugdwerk- en sportbeleid van de Vlaamse overheid bevat vele en diverse instrumenten. Hierin staan steeds twee belangrijke doelstellingen centraal: enerzijds het stimuleren van een kwaliteitsvol aanbod en dit aanbod in het bereik van zoveel mogelijk mensen te brengen, en anderzijds het stimuleren van mensen en groepen om zelf mee vorm te geven aan een rijk en divers jeugdwerk-, sport- en cultuurleven. Beide doelstellingen zijn complementair en ontwikkelen wederzijdse afhankelijkheid. ... De aandacht voor participatie is in elk van deze decreten aanwezig, maar niet altijd op dezelfde wijze of met een gelijke intensiteit. ... De Vlaamse Gemeenschap investeerde sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw fors in een sterke ontwikkeling van het aanbod en de spreiding ervan. ... In de drie-eenheid ‘aanbod’ – ‘spreiding’ – ‘participatie’ is in dezelfde periode echter het minst offensief geïnvesteerd in de laatste pijler. Deze worden via het Participatiedecreet verankerd, versterkt en aangevuld met nieuwe sporen”.*

Het Participatiedecreet is een mix van structurele en projectmatige ondersteuning, van initiatieven gericht op de participatie van een breed publiek en van bepaalde kansengroepen, van bestaande maatregelen en nieuwe initiatieven, van subsidies voor publieke en particuliere initiatieven, enz.

De diverse maatregelen kunnen evenwel aan twee centrale kapstokken worden opgehangen. Het Participatiedecreet wil op vele manieren een nieuwe hefboom zijn voor meer gemeenschapsvorming en voor meer kansen voor het brede publiek in de samenleving om van cultuur, jeugdwerk en sport te kunnen proeven. Daarnaast wil het Participatiedecreet een stevige partner zijn voor kansengroepen.

Samenvattend kunnen we stellen dat de laatste 100 jaar de beleidsaandacht voor cultuur groeide. De ontwikkeling van dat cultuurbeleid is onlosmakelijk verbonden met de sociale, politieke en economische ontwikkelingen in de samenleving en de ontwikkelingen in de vormgeving en inrichting van de staat en overheid. Waar aanvankelijk bescheiden doch groeiende aandacht vanuit de unitaire staat besteed werd aan cultuur en cultuurbeleid, zien we een kantelmoment in de jaren '70.

De prioritaire aandacht voor het sociaal-cultureel werk van een zich ontwikkelende Vlaamse Gemeenschap toont dat een ruim cultuurbegrip werd gehanteerd en dat een beleid werd gevoerd dat breder gaat dan een kunstenbeleid. Deze ruime visie op cultuur liep parallel met de aandacht voor democratisering van cultuur en cultuurparticipatie. Cultuurspreiding via cultuurcentra, bibliotheken volksontwikkelingswerk, amateurkunsten, enz. was een belangrijke hefboom om de deelname te bevorderen. De allereerste ministers verantwoordelijk voor het cultuurbeleid waren pleitbezorgers van het subsidiariteitsbeginsel en dus van een louter voorwaardenscheppend beleid. Later werden wel thema's en prioriteiten vooropgesteld als stimulansen voor bijkomende subsidiëring. Regelingen die omwille van gebrek aan middelen nooit ten volle uitvoering kregen. De eerste decreten leggen mede een basis voor de verdere professionalisering.

Democratisering en meer cultuurparticipatie (deelnemen en deelhebben) worden gekoppeld aan de verbreding en verdieping van het aanbod. Sociaaleconomische turbulenties in de jaren tachtig fnuiken deze groei en belagen de maatschappelijke appreciatie van het sociaal-cultureel werk. Maar de jaren negentig brengen een revival. Niettegenstaande de overwegend kwantitatieve normen in de eerste generatie decreten en de gedetailleerde regelgeving zijn, via de subsidiëring van professionele medewerk(st)ers, toch ook de eerste sporen terug te vinden van een meer kwalitatieve benadering. De omslag naar een sterkere kwalitatieve benadering gebeurt in de beleidsperiodes van ministers Van Grembergen en Anciaux. Het volksontwikkelingswerk wordt sociaal-cultureel volwassenenwerk en wordt grondig geherstructureerd in 2003. De beleidsaandacht voor participatie krijgt in 2008 vorm in een eigen decreet: het Participatiedecreet.

6.2 Ontstaan en evolutie van lokaal en provinciaal cultuurbeleid in relatie tot het Vlaamse cultuurbeleid ⁶⁵

Bij de start van België was er maar één echte overheid, de Belgische. Die regisseerde op strakke wijze de “ondergeschikte besturen”, de gemeenten, arrondissementen en provincies. Deze topdown aanpak veranderde grondig de tweede helft van de 20ste eeuw. De natiestaat verloor systematisch haar monopolie op macht en beleidsvoering, in twee richtingen. De Europese Unie groeide gestaag tot een overheid met uitgedijde macht. Ook voltrok zich een decentralisatie, via achtereenvolgende staatsvormingen.

De creatie van de drie gemeenschappen en drie gewesten begon met culturele autonomie. Met de grondwetsherziening van 1970 kwam er een minister voor Nederlandstalige cultuur en een Cultuurraad van de Nederlandse Taalgemeenschap. Vanaf 1981 werkte een Vlaamse Raad en Regering met daarin een minister van Cultuur (ook voor jeugdwerk). Vanaf 1993 bestond een rechtstreeks verkozen Vlaams Parlement. In 2001 verwierf het Vlaams Gewest de bevoegdheid voor gemeenten en provincies.

De autonomie voor Vlaanderen begon met cultuur en leidde meteen naar een beleid met steun voor allerlei culturele initiatieven, ook plaatselijke. Daarbij speelde een expliciete bekommernis voor de cultuurparticipatie (en educatie) van zoveel mogelijk burgers. In de jaren 70 en 80 speelde het sterk groeiende Vlaamse beleid een erg centralistische rol. De decreten m.b.t. bibliotheken en cultuurcentra gaven strakke richtlijnen en beoogden een kwaliteitsverbetering. De schaalvergroting na de fusieoperatie (1976) gaf de lokale besturen meer bestuurlijk vermogen.

Met een KB uit 1965, later vervangen en uitgebreid door een KB uit 1973, groeide een beleid dat gemeentebesturen met subsidies verleidde om te investeren in cultuurcentra. Afhankelijk van de erkenning (o.a. naar grootte) volgde een loonsubsidie voor de cultuurfunctionaris(sen), het begin van de ambtelijke cultuurprofessionalisering. Vele gemeenten speelden hierop in. De toewijzing van de subsidie was niet aan strakke criteria verbonden. Een “politieke connectie” gaf de doorslag in het verkrijgen van de middelen.

Parallel groeide het bibliotheekbeleid. In 1862 riep de Belgische regering de gemeentebesturen op om met een bibliotheek te beginnen. In 1921 volgde de Wet Destrée. Zo ontstond een omvangrijk netwerk van plaatselijke bibliotheken, veelal privaat en ideologisch verzuild. Het Decreet betreffende het Nederlandstalig openbare bibliotheekwerk (1978) betekende een ingrijpende wijziging. Gemeentebesturen (behalve de kleinste) werden quasi verplicht tot de oprichting van een Plaatselijke Openbare

⁶⁵ gebaseerd op een bijdrage van Guy Redig in de canon sociaal-cultureel werk: http://www.canonsociaalwerk.eu/be_scw/

Bibliotheek in ruil voor personeels- en werkingssubsidies. De vele particuliere bibliotheken verdwenen, een aankondiging van een verdere ontzuiling.

Vanaf 1967 werden in Vlaamse gemeenten, zogenaamde cultuurraden en jeugdraden geïnstalleerd. Dat waren adviesorganen voor de lokale overheid, pluralistisch samengesteld op grond van de brede waaier aan verzuilde gemeentelijke verenigingen, van sport- over recreatie- tot cultuur. Met het Cultuurpact kregen gemeentelijke adviesraden een wettelijke omkadering en geraakten zij meer verspreid. Vanaf de jaren negentig konden er ook individuele leden zetelen.

Vanaf de jaren 80 kwam de klassieke voogdijverhouding (lagere - hogere besturen) onder druk. De gemeentebesturen presenteerden zich eerder als partners dan als ondergeschikte uitvoerders. Het Decreet houdende de ondersteuning en stimulering van het lokaal jeugdbeleid (vanaf 1995) illustreerde dit. De Vlaamse overheid verstrekte geormerkte subsidies, op voorwaarde van een gemeentelijk jeugdwerkbeleidsplan en intens participatieproces. Meteen een drastische wijziging, want Vlaanderen stopte met het subsidiëren van plaatselijk jeugdwerk. Het gemeentebestuur als beleidspartner ontving subsidies mits respect voor de regels van het spel. In 2001 volgde het Decreet houdende het stimuleren van een kwalitatief en integraal lokaal cultuurbeleid, met subsidies voor cultuurcentra, bibliotheken, het loon van een cultuurbeleidscoördinator en beperkte extra financiering. Door een gebrek aan middelen konden niet alle gemeenten instappen, het aantal groeide langzaam. Het Decreet houdende het stimuleren en subsidiëren van een lokaal sportbeleid (vanaf 2006) voltooide deze aanpak.

Op 8 april 2011 keurde de vorige Vlaamse Regering het witboek 'interne staatshervorming' goed. Het witboek zet de doelstellingen van het Vlaams Regeerakkoord 2009-2014 om in een stappenplan. De krijtlijnen van de interne staatshervorming voorzien in meer bevoegdheden voor de lokale besturen. De klemtoon wordt gelegd op enerzijds de beleidsvorming bij de lokale besturen en anderzijds de Vlaamse overheid. Wat de provinciebesturen betreft wordt ingezet op het vastleggen van een sluitende lijst van grondgebonden bevoegdheden. Tevens streeft men naar homogene sleuteltaken met per beleidssector twee bestuursniveaus en een vereenvoudiging van de intermediaire structuren.

Als gevolg hiervan krijgen lokale besturen sinds 2014 meer vrijheid om het eigen beleid vorm te geven naar aanleiding van het Planlastendecreet en de algemene invoering van de beleids- en beheerscyclus (BBC). De planlast voor de lokale besturen daalt door het afschaffen van de sectorale plannen (waaronder cultuur) en de integratie ervan in de lokale meerjarenplanning. De lokale besturen kunnen door middel van hun meerjarenplanning op de Vlaamse beleidsprioriteiten intekenen en daar subsidies voor krijgen.

In het Vlaams Regeerakkoord 2014-2019 wordt een volgende stap in de interne staatshervorming aangekondigd. Heel wat middelen (waaronder de middelen voor het lokaal cultuurbeleid) worden, niet geormerkt, aan het Gemeentefonds toegevoegd overeenkomstig het aandeel dat de gemeenten in 2014 krijgen uit al deze subsidieregelingen samen. De groeivoet van het Gemeentefonds is niet van toepassing op dat bedrag. De Vlaamse Regering wil wel een sterkere rol spelen op het bovenlokale vlak en stimuleert "*kwaliteitsvolle en kostenefficiënte gemeenteoverschrijdende culturele initiatieven*". Er volgt ook een tweede hervorming voor de provincies. Daar waar dit bestuursniveau sinds 2014 nog een (beperkt) aantal rollen toebedeeld krijgt inzake cultuur, wordt dit nu volledig geschrapt.

Samenvattend kunnen we stellen dat doorheen de geschiedenis de aandacht voor cultuur en cultuurbeleid verschuift en zich uitbreidt van hogere overheidsniveaus naar lagere overheidsniveaus. Tot de jaren 70 viel cultuurbeleid te situeren op het federale niveau. De combinatie van welvaart, hogere opleiding, meer vrije tijd, langzame ontzuiling en de toenemende autonomie van de gemeenschappen zorgt voor een boost aan overheidsbetrokkenheid op cultuur. Met de staatshervormingen groeit de aandacht voor het uittekenen van een cultuurbeleid eerst op Vlaams niveau, later op lokaal niveau. Lokale overheden worden zelf actief in het culturele domein. Provincies zoeken in hun beleid een aanvullende rol ten opzichte van het lokale en Vlaamse beleid. De interne staatshervorming zet nieuwe stappen in de verhouding tussen de diverse overheidsniveaus en hun bevoegdheden. Dit heeft gevolgen voor het cultuurbeleid op de verschillende niveaus.

6.3 Fundamenten en kwesties in cultuurbeleid ⁶⁶

Met De Pauw (2005) kunnen we stellen dat het Vlaamse cultuurbeleid doorheen zijn geschiedenis altijd min of meer dezelfde doelstellingen heeft nagestreefd, zij het dat het belang dat men aan elk van de doelstellingen hechtte nogal eens veranderde. De beleidsdoelstellingen hebben betrekking op:

- De democratisering van cultuur, of cultuur voor zoveel mogelijk mensen toegankelijk maken. Aanvankelijk werd dit voornamelijk beoogd door het bevorderen van de cultuurspreiding, zowel horizontaal als verticaal. Met horizontale cultuurspreiding bedoelt men geografische spreiding van cultuur, terwijl verticale cultuurspreiding verwijst naar de spreiding van cultuur over alle lagen van de bevolking.
- Cultuureducatie of het ontwikkelen van culturele competenties. Een rijk aanbod volstaat niet opdat iedereen hier ook in gelijke mate gebruik zou van maken. Een belangrijke voorwaarde voor participatie is dat men er voldoende voor gevormd is.
- Cultuurcreatie en presentatie. De totstandkoming van al dan niet vernieuwende culturele uitingen en producten. En wat gecreëerd wordt, moet ook gepresenteerd worden aan het publiek.
- Cultuurbewaring. Opdat cultuurproducten worden overgeleverd aan de volgende generaties, moet het beleid ook aandacht geven aan de bewaring ervan.
- Gemeenschapsvorming. Hiermee onderkent het beleid de invloed die cultuur kan uitoefenen op het bevorderen van ontmoeting tussen mensen en het versterken van het sociale weefsel.

Het cultuurbeleid is één van de eerste zich ontwikkelende beleidsdomeinen in de Vlaamse Gemeenschap na de eerste staatshervorming. Het is tekenend voor een politiek die het belang inziet van cultuur en dus ook cultuurbeleid in relatie tot de (zich ontwikkelende) gemeenschap. Het is ook tekenend voor een politiek die daarmee aangeeft dat cultuur (in zijn brede betekenis) in essentie gemeengoed is en niet overgelaten kan worden aan de markt en mechanismen van vraag en aanbod.

Het is duidelijk dat het brede sociaal-cultureel beleid vanaf begin jaren 70 geënt is op de bovengeschetste fundamentele doelstellingen. Getuige hiervan ook de verschillende (evoluerende) functies die toegewezen worden vanuit het beleid aan een brede schare van sociaal-culturele actoren: verenigingen, vormingsinstellingen, volkshogescholen, bewegingen, cultuur- en gemeenschapscentra, bibliotheken, amateurkunstenaars en –

⁶⁶ onder meer gebaseerd op:

- De Pauw, W. (2005). Minister Dixit: een geschiedenis van het Vlaams cultuurbeleid. Antwerpen: Garant

- van der Hoeven, Q. (2012). Van Anciaux tot Zijlstra. Cultuurparticipatie en cultuurbeleid in Nederland en Vlaanderen. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

verenigingen, jeugdwerkorganisaties, circus, participatie-initiatieven en andere. Opvallend is wel de specifieke aandacht die uitgaat naar de maatschappelijk activerende functie die aan het sociaal-cultureel volwassenenwerk wordt toegekend. Een functie waarmee erkend wordt dat sociaal-cultureel werk opereert op de naad van leefwereld en systeem.

Het sociaal- cultureel werk met volwassenen vormt zo een vaste waarde in een breed cultuurlandschap en –beleid naast de kunsten en erfgoed.

Cultuurbeleid, alhoewel redelijk constant, en naargelang het tijdsgewricht met eigen accenten of klemtonen, is natuurlijk nooit af. Niet in het minst omdat de maatschappelijke omgeving waarbinnen het opereert, verandert, net als het cultuurveld en de overheid zelf ook aan verandering onderhevig is. Dit brengt ons vandaag tot een aantal beleidsvraagstukken. Voor we specifieke vraagstukken behandelen kunnen we niet voorbij aan één van de meest fundamentele vragen. Het historisch overzicht gaf aan dat een beleid inzake sociaal-cultureel volwassenenwerk vanaf de jaren 70 onderdeel was van een ruimer cultuurbeleid. Dit vormde een weloverwogen keuze. De geschiedenis gaf ook aan dat doorheen de tijd huursectoren migreerden naar andere beleidsdomeinen als onderwijs en welzijn. In andere Europese landen wordt, wat wij kennen als sociaal-cultureel werk, soms ondergebracht onder andere beleidsdomeinen. Hamvraag blijft waar een beleid inzake sociaal-cultureel volwassenenwerk en een participatiebeleid beleidsmatig gepositioneerd wordt.

6.3.1 Het participatievraagstuk

Het participatievraagstuk is in de ontwikkeling van het cultuurbeleid een steeds terugkerende vraag en bekommernis geweest. Van der Hoeven (2012) stelt dat cultuurparticipatie een beleidsprobleem is vanuit de notie dat publieke voorzieningen of door de overheid mede gefinancierde organisaties zo toegankelijk mogelijk moeten zijn voor alle burgers. Dat bepaalde groepen niet, en andere groepen onevenredig veel profiteren is onwenselijk. In extremis kan dit leiden tot legitimatievraagstukken en dus ook vraagstukken van legitimering van publieke financiering. Echter, zo stelt Van der Hoeven is het beleidsprobleem doorheen de jaren van karakter veranderd. De eerste 30 jaar cultuurpolitiek in de Vlaamse Gemeenschap toont een beeld waarbinnen, zeker in het sociaal-cultureel beleid, de klemtoon is gelegd op democratisering van cultuur en het bieden van (culturele) ontwikkelings- en ontplooiingskansen. Dat heeft geleid tot een breed en zich steeds uitbreidend arsenaal aan cultuuruitingen en cultuuractoren dat voor overheidsondersteuning in aanmerking komt en ook ondersteuning krijgt. Noteer ook dat de overheid zelf een vaste waarde wordt als cultuuractor met de uitbouw van een breed netwerk van bibliotheken, cultuur- en gemeenschapcentra. Effect is ontegensprekelijk dat de kans tot participatie en het aanbod aan cultuurparticipatiemogelijkheden (van hoge tot lage cultuur) sterk gegroeid is. Vanaf de jaren 80 groeit, om diverse redenen, de beleidsaandacht voor gemeenschapsvorming en participatie van kansengroepen. Dit laatste vertaalt zich ook in specifieke beleidsinitiatieven. Denk maar aan het Vijfde Decreet, de aandacht voor specifieke categoriale werkingen binnen decreten, de aandacht voor participatieonderzoek, een Participatiedecreet, een UiTpas, ... Het mag duidelijk zijn dat participatie een taai vraagstuk is. De oorzaken van non-participatie (geen zin, geen tijd, geen geld, geen belangstelling) en een tekort aan opgebouwd cultureel kapitaal in de socialisatiefase kunnen veel verklaren. De oorzaken van non-participatie kunnen echter niet enkel toegewezen worden aan de participant, maar dienen tevens gezocht te worden in de werking en vormgeving van cultuurorganisaties.

Hoe we daar dan een antwoord op geven is niet altijd duidelijk. Aan ambitie soms geen gebrek. Wel aan een gedegen visieontwikkeling, langetermijnstrategie en kennisontwikkeling en –deling om dit maatschappelijke vraagstuk aan te pakken.

Ook vandaag is het participatievraagstuk aan de orde. Bouw je dit in, in sectorale decreten? Waar is flankerend beleid nodig? Is het participatievraagstuk een transversaal vraagstuk? Wat mag je verwachten van voorzieningen of mede door de overheid gefinancierde organisaties? Ga je uit van inclusief beleid en/of categoriaal beleid? Wanneer is het participatieprobleem opgelost? Wanneer men ervan uitgaat dat participatie niet opgelegd kan worden doch een vrije keuze is, aan wat, door wie en in welke mate zien we dan participatie?

6.3.2 De rol van de overheid

We gaan in op een aantal terugkerende beleidskwesties over de rol van de overheid, onder meer gebaseerd op De Pauw (2005).

- Moet een overheid zich inlaten met cultuur?

Elke overheid weet zich geconfronteerd met een aantal vraagstukken met betrekking tot haar rol inzake cultuur. Zo is er de fundamentele vraag of de overheid zich wel moet inlaten met cultuur en dus cultuurbeleid, dan wel cultuur moet overlaten aan het vrije initiatief en de markt en hier niet in moet tussenkomen. De geschiedenis toont aan dat de verschillende overheden zich in toenemende mate hebben ingelaten met cultuur. Als ondersteuner van cultuurinitiatief (via subsidiariteit) en als initiatiefnemer.

- Een beleid dat focust op aanbod dan wel op de vraag?

Een klassiek spanningsveld – of dilemma – is de vraag of men zich vanuit overheidsbeleid eerder focust op het aanbod (en daarin te zorgen voor het bewaken van kwaliteit, pluriformiteit en vernieuwing) dan wel dat het beleid zich eerder focust op het ondersteunen van participatie (en dus eerder het deelnemen en deelhebben stimuleert).

6.3.3 Het vraagstuk van de autonomie

In een cultuurbeleid kan een overheid ervoor kiezen eerder een voorwaardenscheppend beleid te voeren dan wel inhoudsbepalend te zijn. In een voorwaardenscheppend beleid zal een overheid de klemtoon leggen op het creëren van condities zodat verschillende doelen (democratisering, creatie, bewaring, enz.) gerealiseerd kunnen worden. Een voorwaardenscheppend beleid gaat in essentie uit van de intrinsieke waarde van cultuur. Een overheid die sterk inhoudsbepalend is, maakt zelf scherpere keuzes over waar men wil op inzetten en waartoe dit moet leiden. Cultuurbeleid wordt hierdoor meer instrumenteel beleid. Cultuur wordt hierbij een instrument ten behoeve van het realiseren van andere overheidsdoelen. In de praktijk van het cultuurbeleid zien we in toenemende mate mengvormen ontstaan waarbij naast voorwaardenscheppend beleid, overheden ook stimulansen, partnerschap en coalities zoeken met de cultuursector in het aanpakken van maatschappelijke uitdagingen.

- Kwaliteitsbeoordeling: op gespannen voet met autonomie.

Bovengeschetst spanningsveld loopt parallel met de moeilijke verhouding die een overheid heeft met het vraagstuk van kwaliteitsbeoordeling. Met de toenemende omslag in het cultuurbeleid van een eerder kwantitatief naar een kwalitatief beleid komt dit vraagstuk scherper op de voorgrond te staan. Zonder fundamentele uitspraken te doen over de kwaliteit en waarde van cultuuruitingen en cultuuractoren stelt zich toch de vraag van erkenning en subsidiëring op basis van kwaliteitsbeoordeling. Het werken met door experts bevolkte beoordelingscommissies getuigt hiervan. Dan nog stelt zich aan het einde van de rit de vraag welke adviezen wel, en welke niet gevolgd worden en de

verantwoording daarvan. Bovenstaand vraagstuk leidt bij uitbreiding tot het vraagstuk in welke mate de politiek zich moet inmengen met financieringsbeslissingen inzake cultuur. In sommige cultuurdomeinen als de letteren en de audio-visuele sector in Vlaanderen heeft dit geleid tot een verfondsing.

- Een evenwicht tussen continueren en vernieuwen.

Cultuur en bij uitbreiding het cultuurveld is een dynamisch gegeven, veranderlijk en steeds in beweging. Dit plaatst een overheid bij het maken van beleidskeuzes in een spanningsveld tussen enerzijds behoud en continuering en anderzijds vernieuwing en innovatie. Dit heeft niet enkel betrekking op het vraagstuk van instroom en uitstroom bij erkenningen en subsidiëringen, maar ook op de verwachtingen die men heeft ten aanzien van wie erkend en gesubsidieerd wordt.

De geschiedenis leert dat innovatie ontstaat als een reactie op sociale, politieke of economische ontwikkelingen of als een reactie op een voorgaande stroming. Ontwikkelingen ontstaan met andere woorden dikwijls van onderuit. Wat tot de vraag leidt of een overheid niet als belangrijkste taak heeft de voorwaarden te scheppen waarbinnen de van onderuit groeiende dynamiek zich verder kan ontwikkelen.

- Het vraagstuk van subsidiariteit, complementariteit en schaal.

De geschiedenis van het cultuurbeleid toont aan dat in toenemende mate, al dan niet gestimuleerd en ondersteund door een hogere overheid, ook lagere overheden zich actief zijn gaan verhouden op cultuur en het cultuurveld. Dit leidt automatisch tot het vraagstuk van het subsidiariteitsbeginsel. In algemene zin houdt dat in dat "hogere instanties niet iets moeten doen wat door lagere instanties kan worden afgehandeld". Dat brengt ons bij het kerntakendebat. In de decentralisatiebeweging inzake cultuur, reeds vorige eeuw ingezet, werd recent met de interne staatshervorming, het Planlastendecreet en de overheveling van cultuurmiddelen naar het Gemeentefonds een nieuwe stap gezet die uitgaat van de idee van autonomie van de gemeenten en steden. Hiermee komt het vraagstuk van complementair beleid tussen de Vlaamse overheid en lokale overheden bovendien.

In toenemende mate echter groeit er een besef dat voor het vormgeven en organiseren van "maatschappelijke functies" zoals mobiliteit, zorg, welzijn, enz. en dus ook culturele functies, het lokale niveau als schaal soms te klein is. Vlaanderen kent vandaag als gevolg van de gemeentelijk fusieoperatie van vorige eeuw nog altijd een breed en divers pallet aan gemeenten. 308 gemeenten, gaande van Herstappe en Mesen met minder dan 1000 inwoners tot Gent en Antwerpen met respectievelijk 250.000 en meer dan 500.000 inwoners. Het schaalvraagstuk voor de vormgeving van maatschappelijke functies stelt zich net op het moment van de interne staatshervorming. Enerzijds worden provincies en hun bevoegdheden in vraag gesteld en bijgesteld. Anderzijds ontstaat de idee dat de regioschaal (bijvoorbeeld via stad- of streekgewesten) de schaal is van de toekomst.

- De kwestie van de ordening en beleidsinstrumenten.

De overheid zelf is geen statisch gegeven en ordent zichzelf en het beleid op een bepaalde manier. Onder de noemer 'Beter Bestuurlijk Beleid' werd in 2006 een grootschalige reorganisatie binnen de Vlaamse administratie doorgevoerd. Sindsdien bestaat de Vlaamse overheid uit dertien homogene beleidsdomeinen. Elk beleidsdomein heeft dezelfde interne structuur en bestaat telkens uit een departement voor beleidsvoorbereiding en beleidsevaluatie, verschillende verzelfstandigde agentschappen (zogenaamde IVA en EVA) voor de beleidsuitvoering en een strategische adviesraad. Zo ontstond het beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media. Hoewel men met deze ingreep de vorming van homogene beleidsdomeinen voor ogen had, volgde de politieke

bevoegdheid niet altijd de logica van deze ordening. Tijdens de regeerperiode 2014-2019 worden terug fusies en herstructureringen van beleidsdomeinen en entiteiten aangekondigd en doorgevoerd. De Vlaamse overheid heeft nu nog elf beleidsdomeinen. Naast de kwestie van de ordening en de taakstelling van het overheidsapparaat, is er het vraagstuk van de beleidsinstrumenten. Naast sectoraal en categoriaal beleid zien we in toenemende mate het ontstaan van horizontaal en transversaal beleid. Dit roept de vraag op voor welke beleidsissues horizontaal beleid wordt ingezet en hoe men de governance hiervan organiseert. Deze ontwikkelingen worden versterkt door maatschappelijke uitdagingen en praktijken die als antwoord daarop ontstaan en die zich steeds moeilijker laten vatten in bestaande beleidscategorieën, -domeinen en -instrumenten.

Kwesties, uitdagingen en vragen voor toekomstig beleid

Cultuurbeleid is een dynamisch gegeven maar met terugkerende vragen.

In het licht van het voorliggende beleidstraject stellen zich volgende beleidsvragen of kwesties:

Waar positioneren we het beleid inzake sociaal-cultureel volwassenenwerk en het participatiebeleid?

Welke doelstellingen wenst men te realiseren met een nieuw beleidskader voor het sociaal-cultureel werk?

Welk belang hecht men aan het participatievraagstuk en hoe vertaalt zich dat in een beleidsvisie en beleidsinstrumenten? Hoe verhoudt een beleid dat inzet op de ondersteuning van het aanbod zich tot een beleid dat inzet op de ondersteuning van de vraag of de deelname?

Gaat een cultuurbeleid uit van de intrinsieke waarde van cultuur en autonomie of dient het cultuurbeleid andere doelen? Waar kunnen overheden en cultuuractoren gemeenschappelijke doelen en uitdagingen dienen en aangaan?

Hoe gaat een toekomstig beleidskader om met het vraagstuk van continuering en vernieuwing en het omkaderen van dynamiek?

Welke kwantitatieve dan wel kwalitatieve uitgangspunten en normen definieert het beleid als uitgangspunt voor "kwaliteitsbeoordeling" en wie is daarvoor bevoegd?

Welke rol inzake cultuurbeleid wordt toegekend aan welk overheidsniveau en op welke schaal? Hoe verhoudt dit zich tot elkaar?

7. Beleidsuitdagingen en kwesties

Tot nog toe tekenden we vanuit diverse invalshoeken en standpunten een beeld van het landschap van sociaal-cultureel werk en participatie-initiatieven: het actueel beleidskader, een statische foto van de praktijk anno 2016, een dynamisch beeld van het werkveld, de maatschappelijke waarde en betekenis ervan, de maatschappelijke context en tot slot het evoluerende overheidsbeleid. Elk van die bouwstenen uit de landschapstekening levert ons beleidsuitdagingen, -vraagstukken en -kwesties op met het oog op een nieuw beleidskader.

Vooraleer alles samen te brengen citeren we eerst de uitdagingen, vraagstukken en kwesties zoals ze recent in officiële beleidsdocumenten geëxpliciteerd werden. Vervolgens overlopen we de concrete uitdagingen en kwesties die bevoegd minister Sven Gatz vooropstelt als aanknopingspunten voor zijn beleidsambities.

7.1 Uitdagingen op de beleidsagenda van deze regering

7.1.1 Regeerakkoord Vlaamse Regering 2014-2019

Het huidige Vlaamse Regeerakkoord 2014-2019 erkent en benadrukt het belang van het sociaal-cultureel volwassenenwerk in Vlaanderen en Brussel.

“Verenigingen, bewegingen en vormingsinstellingen brengen mensen bij elkaar en werken op een actieve en creatieve manier aan gemeenschapsvorming en zelfontplooiing. We ondersteunen de sociaal-culturele sector zodat die zijn voortrekkersrol kan blijven spelen en houden daarbij rekening met de gewijzigde en diverse vormen waarop de Vlamingen zich maatschappelijk engageren.”⁶⁷

“Het belang van sociaal-cultureel werk in Vlaanderen en Brussel kan niet onderschat worden. Verenigingen, bewegingen en vormingsinstellingen brengen mensen dicht bij elkaar en werken op een actieve en creatieve manier aan gemeenschapsvorming en zelfontplooiing. Vrijwilligers hebben een cruciale plaats. De sector staat voor aanzienlijke uitdagingen. Het sociaal-cultureel werk moet zijn voortrekkersrol als bruggenbouwer in de samenleving bevestigen. We houden rekening met de gewijzigde en zeer diverse vormen waarop de Vlamingen zich tegenwoordig maatschappelijk engageren en hun actuele vragen naar niet-formele educatie en vorming. We bieden actoren met landelijk karakter voldoende flexibiliteit aan om hierop in te spelen, bevestigen het belang van het efficiënt aanwenden van overheidsmiddelen en expliciteren de functies inzake vorming, opleiding en leernetwerken. We versterken de sociaal-culturele sector, zodat deze kan blijven zorgen voor ontmoeting, ontspanning, gemeenschapsvorming, zelfontplooiing, sociale innovatie en creatief denkvermogen.”⁶⁸

⁶⁷ Regeerakkoord Vlaamse Regering p. 22

⁶⁸ Regeerakkoord Vlaamse Regering p.133

7.1.2 Beleidsnota 2014-2019

De Beleidsnota Cultuur 2014-2019 van Vlaams minister van Cultuur Sven Gatz stelt:

“Sociaal-cultureel werk is er in alle vormen en gedaanten, heeft verschillende functies en rollen en spoort van lokaal tot internationaal. Meer en meer worden de sociaal-culturele organisaties geconfronteerd met een veranderde samenleving en zijn zij op zoek naar antwoorden op steeds nieuwe vragen. Ondertussen experimenteert het sociaal-cultureel vormingswerk met nieuwe educatievormen, en heeft het niet alleen aandacht voor het versterken van mensen maar ook voor het versterken van de samenleving in haar aandacht voor diversiteit en participatie. Het is belangrijk om voor het SCW een geactualiseerd en toekomstgericht kader, rekening houdend met de veranderende samenleving, te ontwikkelen waardoor belangrijke uitdagingen kunnen aangegaan worden. Zo moet een hedendaagse invulling van de werksoorten en functies een sterke impuls geven voor meer dynamiek en innovatie binnen de sector.”⁶⁹

De minister schuift volgende operationele doelstelling naar voor in zijn beleidsnota:

“Het beleidskader sociaal-cultureel volwassenenwerk aanpassen tot een stimulerend instrument voor een sector in verandering. Het huidige beleidskader heeft als sterkte de kwalitatieve benadering, maar laat een aantal kansen liggen zodat de sector op beperkingen botst. Ik zal het decreet in die zin dan ook aanpassen. Meer dynamiek moet gepaard gaan met een sterkere profilering van de sector. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk streeft naar een bewuste samenleving waarin burgers actief participeren, het zet belangrijke thema's als diversiteit, digitale geletterdheid en burgerschap prominent op de agenda en draagt fundamenteel bij tot sociale cohesie, maatschappelijk engagement en democratie.”

7.1.3 Interne staatshervorming – binnenlands bestuur

De Vlaamse Regering wil met een interne staatshervorming het Vlaamse bestuurlijke landschap vereenvoudigen. Die hervorming moet ervoor zorgen dat de overheid in Vlaanderen efficiënter gaat werken, over de grenzen van de bestuursniveaus heen. De krijtlijnen van de interne staatshervorming werden reeds vastgelegd in het Regeerakkoord van de Vlaamse Regering 2009-2014:

- meer bevoegdheden voor de lokale besturen
- klemtoon op de beleidsvorming bij enerzijds de lokale besturen en anderzijds de Vlaamse overheid
- sluitende lijst van grondgebonden bevoegdheden voor de provinciebesturen
- homogene sleuteltaken met per beleidssector slechts twee bestuursniveaus
- vereenvoudiging van de intermediaire structuren

⁶⁹ Beleidsnota Cultuur 2014-2019 p. 39

7.1.4 Het Regeerakkoord 2014-2019 van de Vlaamse Regering

“Voortbouwend op de interne staatshervorming uit de vorige bestuursperiode, geven we de gemeenten en steden nog meer vertrouwen en meer verantwoordelijkheid.

We versterken hun bestuurskracht en autonomie. En dus krijgen ze bijkomende bevoegdheden, taken en verantwoordelijkheden.

De Vlaamse overheid is een ‘kaderstellende’ overheid die de grote doelstellingen van het Vlaamse beleid bepaalt. De gemeenten krijgen het vertrouwen om deze doelstellingen binnen hun eigen lokale context te realiseren en bepalen welke middelen en mensen ze daarvoor inzetten. Ze rapporteren niet langer tot op het operationele niveau maar wel op hoofdlijnen.

Bestuurskracht gaat samen met schaalgrootte. Daarom worden gemeenten die willen fuseren, gestimuleerd met een financiële bonus. De grootste, maar ook middelgrote, steden en gemeenten krijgen grotere autonomie en extra bevoegdheden tot, wat betreft de grootste steden (+100.000 inwoners), zelfs de mogelijkheid om af te wijken van Vlaamse regelgeving, als dat gemotiveerd kan worden vanuit efficiëntieoogpunt of de grootstedelijke context.

We integreren de sectorale subsidies aan lokale besturen (cultuurbeleid, jeugd, sport, ontwikkelingssamenwerking...) in het Gemeentefonds, wat hen meer autonomie en minder planlast oplevert.

We geven de steden en gemeenten ook meer autonomie op vlak van hun interne organisatie.

Ook inzake vereenvoudiging zetten we door. We integreren de OCMW's volledig in de gemeentebesturen (vrijwillig voor de centrumsteden). We schaffen het stedenfonds af en voegen de middelen toe aan de bijzondere financiering voor de centrumsteden van het huidige Gemeentefonds.

De nieuwe verhoudingen tussen Vlaamse overheid en lokale besturen, verankeren we in een nieuw decreet “lokaal bestuur”, dat de bestaande decreten (Gemeentedecreet, OCMW-decreet en Decreet Intergemeentelijke Samenwerking) vervangt en leidt tot een drastische inperking en vereenvoudiging van de bestuurlijke regels en meer gemeentelijke democratie.

We slanken de provincies verder af. Ze focussen vanaf nu op de grondgebonden bevoegdheden. “

7.1.5 Kerntakenplan Cultuur, Jeugd, Sport en Media

In juli 2015 nam de Vlaamse Regering een beslissing m.b.t. het kerntakenplan. De nota bevat een aantal passages over het sociaal-cultureel werk.

Over regelgeving:

“In lijn met het principe regelgeving, ligt de vooropgestelde actualisering van het beleidskader sociaal-cultureel volwassenenwerk. Het huidige beleidskader maakt een onderscheid tussen het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk en het Participatiedecreet. De vertrekbasis voor een nieuw beleidskader is de integratie van deze werkvelden met eventueel de optie om voor bepaalde delen een apart flankerend beleid te voorzien.

Een nieuw decreet schept tevens een nieuw of geactualiseerd maatschappelijk functiekader voor het werkveld. Waar in het huidig beleidskader (sociaal-cultureel volwassenenwerk) de klemtoon wordt gelegd op de methodiek, zal in een nieuw kader eerder ingezet worden op het verduidelijken van de rollen van het sociaal-cultureel werk. Een nieuw beleidskader gaat uit van een open benadering met de bedoeling vernieuwing, innovatie en kwaliteit te stimuleren als antwoord op de uitdagingen gesteld door de veranderende samenleving.”

Over handhaving en inspectie⁷⁰:

“Verschillende decreten binnen de beleidsvelden cultuur en jeugd voorzien de mogelijkheid van het inspecteren van actoren. In een grondige evaluatie van deze inspectieopdracht zullen de kosten en baten van het inspecteren van actoren in kaart gebracht worden. Inspecties met een negatief resultaat waar geen consequenties aan vast hangen, kunnen worden afgeschaft. Waar aangewezen, zal de inspectieopdracht anders ingericht worden om beter aan te sluiten bij de praktijk van de begunstigde, zodat dit niet alleen ten goede komt aan de actoren die geïnspecteerd worden, maar ook een positieve impact heeft op de inzet van middelen binnen de Vlaamse overheid. Het kiezen voor radicaal digitaal geeft kansen om op een andere manier interactief te werken met het werkveld en beschikbare informatie maximaal te benutten. Bij het formuleren van nieuwe regelgeving wordt de dimensie van inspectie en handhaving integraal meegenomen. Waar mogelijk en relevant worden systemen van autoregulering opgezet (vb. filmkeuring!).”

Over vergunningen en erkenningen⁷¹:

“Bij de hierboven reeds vermelde actualisering van het beleidskader sociaal-cultureel werk zal ook aandacht gaan naar de wijze waarop het verlenen van erkenningen nu is opgenomen in het decreet. Volgens het huidige decreet moeten organisaties eerst erkend worden vooraleer ze subsidies kunnen aanvragen. Om erkend te worden en om subsidies te krijgen, moet telkens aan andere criteria voldaan worden. De erkenning kan ook bepalend zijn voor andere regelgevende toepassingsgebieden, bijvoorbeeld de erkenning van de jeugdinstellingen door Toerisme Vlaanderen en het toekennen van subsidies naar aanleiding van het inter-professioneel akkoord (VIA4). Er zal onderzocht worden wat de meerwaarde van het verlenen van erkenningen is en wat de aangewezen duur van de erkenning is.

Wanneer zou blijken dat de maatschappelijke en bestuurlijke meerwaarde beperkt is dan kan dit worden meegenomen bij de aanpassing van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Nieuwe erkenningsregelingen zullen enkel worden ingevoerd als er geen alternatief is.”

Over subsidies:⁷²

“Er wordt een grondige procesanalyse gepland van alle decreten binnen de beleidsvelden cultuur en jeugd. De finaliteit van de decreten wordt niet in vraag gesteld. Het accent ligt op de heroriëntering en reorganisatie van de overheidsondersteuning. Bij het analyseren van de decreten zal in eerste instantie onderzocht worden of en hoe een planlastvermindering voor de sectoren gerealiseerd kan worden. Daarnaast moet de analyse ook mogelijke efficiëntiewinsten in kaart brengen, waardoor de dienstverlening met betrekking tot deze decreten kan worden aangepast aan een realiteit van minder overheidspersoneel en middelen zonder te veel in te boeten op een kwalitatieve dienstverlening aan de klanten. De verschillende processtappen die in de decreten gevolgd worden voor het toekennen en opvolgen van subsidies zullen geanalyseerd worden met het oog op het stroomlijnen van deze processtappen over de verschillende decreten heen waardoor er bijkomende opportuniteiten kunnen worden gecreëerd om de processen te automatiseren en te monitoren. Digitaal indienen van subsidieaanvragen wordt de regel zoals nu al voor het Kunstendecreet het geval is. Deze oefening zal eveneens aangegrepen worden om kleine subsidies zoveel mogelijk te 'forfaitariseren', waardoor de

⁷⁰ Kerntakenplan p. 9

⁷¹ Kerntakenplan CJSJ p. 10

⁷² Kerntakenplan CJSJ p. 10

besluitvorming beperkt kan blijven tot het al dan niet toekennen van een subsidie en de controle eveneens beperkt kan worden. Tot slot onderschrijft het departement het idee van een subsidiedatabank voor de sectoren cultuur, jeugd en media met als doel een transversale en longitudinale monitoring van alle aanvragen en beslissingen. Dit moet toelaten een beter profiel van de aanvragers te maken en de impact van de subsidies beter te evalueren.”

7.2 Beleidskwesties en ambities van minister Sven Gatz

Een nieuw beleidskader voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk versterkt de rol en de opdracht van het sociaal-cultureel werk omdat het sociaal-cultureel werk een belangrijk onderdeel is van de opbouw van een democratische samenleving.

Een nieuw beleidskader geeft aan hoe de sector kan aansluiten op de uitdagingen gesteld door de veranderende samenleving:

- Hoe kan de dynamiek, flexibiliteit en veelzijdigheid van het sociaal-cultureel werk op lokaal, regionaal en landelijk niveau in een samenleving die volop verandert, versterkt worden?
- Hoe kan het sociaal-cultureel werk in een veranderende maatschappelijke omgeving en onder economische druk zijn maatschappelijke opdracht blijven realiseren en zijn intrinsieke waarde blijven koesteren?
- Hoe kan het sociaal-cultureel werk nieuwe en actuele vragen aandrijven, traditionele werkvormen ter discussie stellen, ruimte bieden aan ontwikkeling en reflectie, nieuwe relaties ontwikkelen met een veranderende bevolking?
- Hoe de dynamiek en maatschappelijke waarde zichtbaar krijgen door initiatieven vanuit het veld en impulsen vanuit het beleid?

Beleidsopties:

- Sociaal-cultureel werk behoort tot het beleidsdomein cultuur, opereert op de naad van leefwereld en systeem, bestrijkt verschillende levenssferen van mensen en staat in relatie tot verschillende maatschappelijke domeinen.
- Het huidige beleidskader maakt een onderscheid tussen het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk en het Participatiedecreet. Een nieuw beleidskader integreert zoveel als mogelijk deze werkvelden. Indien nodig kan de optie open gehouden worden om voor bepaalde delen een apart, flankerend participatiebeleid te voorzien.
- Een nieuw beleidskader ondersteunt het sociaal-cultureel werk vanuit zijn intrinsieke waarde. Vanuit deze visie is het sociaal-cultureel werk een maatschappelijke, democratische actor gepositioneerd in een burgermaatschappij waarbinnen verschillende rollen worden opgenomen. Naast een erkenning vanuit de intrinsieke waarde kan de overheid “vitale coalities” aangaan met deze partner in de aanpak van maatschappelijke kwesties.
- Inzetten op sociaal-culturele en maatschappelijke participatie vormt de kern van een nieuw beleidskader. Een nieuw decreet scheidt tevens een nieuw of geactualiseerd maatschappelijk functiekader voor het werkveld. Waar in het huidige beleidskader (sociaal-cultureel volwassenenwerk) wordt uitgegaan van een strikte definitie van de sociaal-culturele methodiek, wordt in een nieuw kader ook ingezet op het verduidelijken van de rollen van het sociaal-cultureel werk. Mogelijke rollen zijn: kwalificeren (mensen toerusten), socialiseren (integreren in, opnemen) en subjectiveren (mensen stem geven). Deze meer open benadering moet kansen

bieden om te innoveren, duurzame samenwerkingsverbanden aan te gaan, breder en diverser te sporen.

- Het sociaal-cultureel volwassenenwerk wordt opgebouwd via functies. Deze functies moeten worden aangepast en verruimd. De verschillende werkvormen moeten de kans krijgen om hun eigen missie/visie vorm te geven. Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk “consacreert” te sterk de huidige werkvormen. Willen sociaal-culturele organisaties vandaag en in de toekomst antwoorden kunnen formuleren op maatschappelijke kwesties, dan moeten ze in staat zijn om andere, soms hybride vormen aan te nemen. Vorm wordt dus ondergeschikt aan functie. De sociaal-culturele organisaties van morgen moeten in staat zijn om enerzijds de noodzakelijke diversificatie van organisatieprofielen op te vangen maar ook om op belangrijke maatschappelijke terreinen wezenlijk het verschil te maken. Een nieuw beleidskader kiest voor een functie-insteek. Er wordt gekozen voor een open benadering, ook in de keuze op welke (geactualiseerde) functies (binnen het decretaal kader) wordt ingezet door organisaties.
- Het nieuwe beleidskader moet zich inpassen in de nieuwe interbestuurlijke relaties als gevolg van de interne staatshervorming.
- Sociaal-culturele organisaties opereren in de lokale ruimte, de landelijke (Vlaamse ruimte) en een tussenruimte: het regionale. Deze tussenruimte is belangrijk daar de schaal van heel wat gemeenten te klein is. Vlaams beleid concentreert zich op het landelijke en op het regionale niveau. Door in te zetten op de regio herdefinieert het Vlaamse beleid zijn complementariteit ten opzichte van het lokale beleid en kan het Vlaamse beleid het lokale beleid stimuleren om het sociaal-cultureel werk te versterken en te dynamiseren.
- In een nieuw Vlaams beleidskader onderscheiden we het landelijke niveau (organisaties met een landelijke werking) en het regionale niveau (organisaties met een regionale werking). Organisaties zullen kwalitatief moeten aangeven hoe zij opereren in landelijke of regionale ruimtes. Subsidiëring gebeurt op basis van een herijkte inschaling op een aantal subsidie categorieën (enveloppes) voor wat het landelijke niveau betreft en waarbij kwalitatieve en kwantitatieve criteria op elkaar inhaken. Dynamiek wordt ook gecreëerd door naast basisfinanciering, budgetten te voorzien in cultuurfondsen (op Vlaams en regionaal niveau) die flexibel kunnen ingezet worden in relatie tot maatschappelijke kwesties en contextkwesties.
- De omslag van een kwantitatieve benadering naar een kwalitatieve benadering werd reeds sterk ingezet bij de vormgeving en uitwerking van het huidige vigerende beleidskader. Dit diepen we verder uit in een nieuw beleidskader. Kwantitatieve normen worden beperkt ten voordele van een nog sterkere kwalitatieve benadering. Een kwalitatieve benadering die geënt is op een strategische beleidsvisie van de minister en wordt gevoed door het sociaal-culturele veld en haar belangrijkste stakeholders. Dit kan zowel via beleidsplanning als via beoordeling en evaluatie (via monitoring) gecoacht en opgevolgd worden.
- Een nieuw beleidskader gaat uit van een open benadering en stimuleert vernieuwing (instroom – uitstroom), innovatie (door bijvoorbeeld juridische - of organisatievormvereisten los te laten, door in te zetten op het werken in culturele ruimtes en kwaliteit (door te focussen op de werkingspraktijk en de professional).
- Gedurende decennia, en met ondersteuning van verschillende overheden hebben we een divers cultureel landschap met tal van actoren kunnen uitbouwen. Niet zozeer een afstemmingsvraagstuk is aan de orde, wel het stimuleren van samenwerking en netwerking binnen dat culturele landschap in functie van het realiseren van zijn maatschappelijke rol en functie. Een nieuw beleidskader stimuleert en ondersteunt daarom samenwerking en netwerking binnen het sociaal-cultureel werk, maar evenzeer met het ruimere culturele veld en andere relevante beleidsdomeinen.

8. Kwesties, uitdagingen en vragen voor toekomstig beleid, een overzicht

Tot slot brengen we alle vraagstukken, ontwikkelingen, uitdagingen en kwesties voor een toekomstig beleidskader uit deze landschapstekening samen in een overzicht. We groeperen ze in twaalf kwesties voor toekomstig beleid en halen telkens aan hoe ze in deze tekening vanuit volgende invalshoeken op de agenda komen:

- kaart van de actuele praktijk;
- dynamiek in de praktijk;
- maatschappelijke waarde;
- ontwikkelingen in de hedendaagse samenleving;
- evoluerend beleid;
- geëxpliciteerde beleidsintenties.

8.1 Inspelen op veranderende samenleving

- Hoe kan het sociaal-cultureel werk in een veranderende maatschappelijke omgeving en onder economische druk zijn maatschappelijke opdracht blijven realiseren en zijn intrinsieke waarde blijven koesteren?
- Hoe kan een beleid de sector ondersteunen in haar verhouding tot drie actuele en relevante maatschappelijke uitdagingen: toenemende diversiteit in onze samenleving, bedreiging van natuur en milieu en digitalisering?
- Hoe kan het sociaal-cultureel werk nieuwe en actuele vragen aandrijven, traditionele werkvormen ter discussie stellen, ruimte bieden aan ontwikkeling en reflectie, nieuwe relaties ontwikkelen met een veranderende bevolking?
- Hoe kan een toekomstig beleidskader inspelen op de gewijzigde vormen van verenigen in onze hedendaagse en toekomstige samenleving?
- Hoe kan een toekomstig beleidskader inspelen op hedendaagse vormen van informeel leren, sociaal leren en co-creatie? Hoe kan dat beleid daarbij een kritische invalshoek ondersteunen ten aanzien van ontwikkelingen in onze samenleving?
- Hoe verhoudt het beleid zich tot de verstedelijking in Vlaanderen?

Beleidsintenties

“De sociaal-culturele sector ondersteunen zodat die zijn voortrekkersrol kan blijven spelen en daarbij rekening houden met de gewijzigde en diverse vormen waarop de Vlamingen zich maatschappelijk engageren.”

“Voor het SCW een geactualiseerd en toekomstgericht kader ontwikkelen, rekening houdend met de veranderende samenleving, waardoor belangrijke uitdagingen kunnen aangegaan worden.”

8.2 Positie van het werkveld bepalen

- Gaat een cultuurbeleid uit van de intrinsieke waarde van cultuur en autonomie of dient het cultuurbeleid andere doelen? Waar kunnen overheden en cultuuractoren gemeenschappelijke doelen en uitdagingen dienen en aangaan?
- Welke doelstellingen beoogt een toekomstig beleidskader voor het sociaal-cultureel werk?
- Positioneren we het SCvW op het spanningsveld tussen individuele ontplooiing en structurele verandering?
- Hoe positioneert het toekomstig beleid het sociaal-cultureel werk in een maatschappelijk veld van burgers, beleid, markt en middenveld?
- Hoe de dynamiek en maatschappelijke waarde zichtbaar krijgen door initiatieven vanuit het veld en impulsen vanuit het beleid?
- Hoe kan een toekomstig beleid het SCvW positioneren in relatie tot de vrije tijd en afstemmen op de manier waarop burgers vandaag en morgen die vrije tijd beleven?
- Op welke wijze kan het beleid het werkveld ondersteunen in haar zoektocht naar mogelijkheden en kansen op internationale schaal?

Beleidsintenties

“Meer dynamiek moet gepaard gaan met een sterkere profilering van de sector. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk streeft naar een bewuste samenleving waarin burgers actief participeren, het zet belangrijke thema’s als diversiteit, digitale geletterdheid en burgerschap prominent op de agenda en draagt fundamenteel bij tot sociale cohesie, maatschappelijk engagement en democratie.”

“Inzetten op sociaal-culturele en maatschappelijke participatie vormt de kern van een nieuw beleidskader.”

“Sociaal-cultureel werk behoort tot het beleidsdomein cultuur, opereert op de naad van leefwereld en systeem, bestrijkt verschillende levenssferen van mensen en staat in relatie tot verschillende maatschappelijke domeinen.”

8.3 Buitengrenzen bepalen

- Het sociaal-cultureel werk telt een grote verscheidenheid aan praktijken. Ze verschillen van elkaar naar inhoud, vorm, doeloriëntering en doelgroep. Hoe typeren we sociaal-culturele praktijken en sociaal-cultureel volwassenenwerk in een toekomstig beleidskader?
- Organisaties uit de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk opereren in een veel ruimer veld en werken nauw samen met partners uit andere domeinen en sectoren. Hoe kan een toekomstig beleidskader rekening houden met die relaties met andere maatschappelijke domeinen?

- Welke rollen van sociaal-cultureel werk beoogt een toekomstig beleidskader en op welke manier kan ze die rollen ondersteunen?
- Welke functies wijst het beleid algemeen toe aan sociaal-cultureel werk en specifiek aan organisaties? Hoe kan het beleid de realisatie van die functies ondersteunen?

Beleidsintenties

“Een nieuw decreet scheidt een nieuw of geactualiseerd maatschappelijk functiekader voor het werkveld. Waar in het huidige beleidskader (sociaal-cultureel volwassenenwerk) wordt uitgegaan van een strikte definitie van de sociaal-culturele methodiek, wordt in een nieuw kader ook ingezet op het verduidelijken van de rollen van het sociaal-cultureel werk. Mogelijke rollen zijn: kwalificeren (mensen toerusten), socialiseren (integreren in, opnemen) en subjectiveren (mensen stem geven). Deze meer open benadering moet kansen bieden om te innoveren, duurzame samenwerkingsverbanden aan te gaan, breder en diverser te sporen.”

“Een nieuw beleidskader gaat uit van een open benadering met de bedoeling vernieuwing, innovatie en kwaliteit te stimuleren als antwoord op de uitdagingen gesteld door de veranderende samenleving.”

8.4 Binnengrenzen bepalen

- Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk en de praktijk delen de sector van het SCvW elk op een eigen manier op in werksoorten. Hoe kan een toekomstig beleidskader zich tot verschillen in vorm en inhoud van sociaal-culturele praktijken en organisaties verhouden?

Beleidsintenties

“Een nieuw beleidskader stimuleert en ondersteunt samenwerking en netwerking binnen het sociaal-cultureel werk maar evenzeer met het ruimere culturele veld en andere relevante beleidsdomeinen.”

“Het huidige beleidskader maakt een onderscheid tussen het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk en het Participatiedecreet. De vertrekbasis voor een nieuw beleidskader is de integratie van deze werkvelden met eventueel de optie om voor bepaalde delen een apart flankerend beleid te voorzien.”

“Het sociaal-cultureel volwassenenwerk wordt opgebouwd via functies. Deze functies moeten worden aangepast en verruimd. De verschillende werkvormen moeten de kans krijgen om hun eigen missie/visie vorm te geven. Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk “consacreert” te sterk de huidige werkvormen. Willen sociaal-culturele organisaties vandaag en in de toekomst antwoorden kunnen formuleren op maatschappelijke kwesties dan moeten ze in staat zijn om andere, soms hybride vormen aan te nemen. Vorm wordt dus ondergeschikt aan functie. ... Een nieuw beleidskader kiest voor een functie-insteek. Er wordt gekozen voor een open benadering, ook in de keuze op welke (geactualiseerde) functies (binnen het decretaal kader) wordt ingezet door organisaties.”

8.5 In- en uitstroom regelen

- In- en uitstroom uit de sector van sociaal-cultureel volwassenenwerk wordt bepaald door de budgettaire ruimte en de geldende regels voor erkenning, subsidiëring en evaluatie binnen het kader van beleidsperiodes van vijf jaar. Hoe moet die in- en uitstroom georganiseerd worden in functie van continuering en vernieuwing?
- Nieuwe sociaal-culturele praktijken krijgen voortdurend vorm. Sommige vinden hun weg naar de sector, andere niet of kiezen bewust om zich niet aan de sector van het SCvW te binden. Op welke manier verhoudt een nieuw beleidskader zich tot deze nieuwe opkomende sociaal-culturele praktijken?
- Hoe gaat een toekomstig beleidskader om met het vraagstuk van continuering en vernieuwing en het omkaderen van dynamiek?

Beleidsintenties

“Een nieuw beleidskader gaat uit van een open benadering en stimuleert vernieuwing (instroom – uitstroom), innovatie (door bijvoorbeeld juridische - of organisatievormvereisten los te laten, door in te zetten op het werken in culturele ruimtes) en kwaliteit (door te focussen op de werkingspraktijk en de professional).”

“Zo moet een hedendaagse invulling van de werksoorten en functies een sterke impuls geven voor meer dynamiek en innovatie binnen de sector.”

8.6 Bevoegdheden op en tussen verschillende schalen regelen

- Hoe kan de dynamiek, flexibiliteit en veelzijdigheid van het sociaal-cultureel werk op lokaal, regionaal en landelijk niveau in een samenleving die volop verandert, versterkt worden?
- Waar positioneren we het beleid inzake sociaal-cultureel volwassenenwerk en het participatiebeleid?
- Welke rol inzake cultuurbeleid wordt toegekend aan welk overheidsniveau en op welke schaal? Hoe verhoudt dit zich tot elkaar?
- Welke relatie kan de Vlaamse overheid aangaan met de andere beleidsniveaus in functie van een optimale beleidsondersteuning?
- Op welke wijze kan het beleid het werkveld ondersteunen in haar zoektocht naar mogelijkheden en kansen op internationale schaal?
- Hoe kan een toekomstig beleid ruimte creëren en beschikbaar stellen voor sociaal-culturele praktijken?
- Hoe verhoudt het beleid zich tot de verstedelijking in Vlaanderen?

Beleidsintenties

“Het nieuwe beleidskader moet zich inpassen in de nieuwe interbestuurlijke relaties als gevolg van de interne staats hervorming.”

“Door in te zetten op de regio herdefinieert het Vlaamse beleid zijn complementariteit ten opzichte van het lokale beleid en kan het Vlaamse beleid het lokale beleid stimuleren om het sociaal-cultureel werk te versterken en te dynamiseren.”

8.7 Financiering regelen

- Op welke basis kan het beleid subsidies toewijzen om de inspanningen en de realisaties van organisaties te waarderen?
- Financiering van sommige organisaties uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk is ten dele gebaseerd op prestaties en kenmerken van die organisaties uit het verleden. Hoe kan men rekening houden met actuele ontwikkelingen binnen bestaande en nieuwe organisaties en die actuele dynamiek binnen organisaties waarderen?
- Hoe kunnen de middelen binnen een decreet billijk verdeeld worden over verschillende soorten en groepen organisaties?

Beleidsintenties

“Wanneer zou blijken dat de maatschappelijke en bestuurlijke meerwaarde van erkenningen beperkt is, dan kan dit worden meegenomen bij de aanpassing van het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Nieuwe erkenningsregelingen zullen enkel worden ingevoerd als er geen alternatief is.”

“Digitaal indienen van subsidieaanvragen wordt de regel zoals dat nu al voor het Kunstendecreet het geval is. Deze oefening zal eveneens aangegrepen worden om kleine subsidies zoveel mogelijk te 'forfaitariseren', waardoor de besluitvorming beperkt kan blijven tot het al dan niet toekennen van een subsidie.”

“Organisaties zullen kwalitatief moeten aangeven hoe zij opereren in landelijke of regionale ruimtes. Subsidiëring gebeurt op basis van een herijkte inschaling op een aantal subsidie categorieën (envelopes) voor wat het landelijke niveau betreft en waarbij kwalitatieve en kwantitatieve criteria op elkaar inhaken. Dynamiek wordt ook gecreëerd door naast basisfinanciering, budgetten te voorzien in culturele fondsen (op Vlaams en regionaal niveau) die flexibel kunnen ingezet worden in relatie tot maatschappelijke kwesties en contextkwesties.”

8.8 Evaluatie- en beoordelingskader bepalen

- Welke kwantitatieve dan wel kwalitatieve uitgangspunten en normen definieert het beleid als uitgangspunt voor “kwaliteitsbeoordeling” en wie is daarvoor bevoegd?

Beleidsintenties

“De omslag van een kwantitatieve benadering naar een kwalitatieve benadering werd reeds sterk ingezet bij de vormgeving en uitwerking van het huidige vigerende

beleidskader. Dit diepen we verder uit in een nieuw beleidskader. Kwantitatieve normen worden beperkt ten voordele van een nog sterkere kwalitatieve benadering.”

“Inspecties met een negatief resultaat waar geen consequenties aan vast hangen, kunnen worden afgeschaft. Waar aangewezen, zal de inspectieopdracht anders ingericht worden om beter aan te sluiten bij de praktijk van de begunstigde, zodat dit niet alleen ten goede komt aan de actoren die geïnspecteerd worden, maar ook een positieve impact heeft op de inzet van middelen binnen de Vlaamse overheid.”

“Bij het formuleren van nieuwe regelgeving wordt de dimensie van inspectie en handhaving integraal meegenomen. Waar mogelijk en relevant worden systemen van autoregulering opgezet (vb. filmkeuring!).”

8.9 Rol en positie vrijwilligers bepalen

- Sociaal-culturele praktijken steunen in belangrijke mate op vrijwillige inzet. Welke plaats moeten vrijwilligers krijgen in een toekomstig beleidskader?

Beleidsintenties

“Vrijwilligers hebben een cruciale plaats. De sector staat voor aanzienlijke uitdagingen. Het sociaal-cultureel werk moet zijn voortrekkersrol als bruggenbouwer in de samenleving bevestigen. We houden rekening met de gewijzigde en zeer diverse vormen waarop de Vlamingen zich tegenwoordig maatschappelijk engageren en hun actuele vragen naar niet-formele educatie en vorming.”

8.10 Participatie en evenredige deelname bevorderen

- Welk belang hecht men aan het participatievraagstuk en hoe vertaalt zich dat in een beleidsvisie en beleidsinstrumenten? Hoe verhoudt een beleid dat inzet op de ondersteuning van het aanbod zich tot een beleid dat inzet op de ondersteuning van de vraag of de deelname?
- Hoe kan een toekomstig beleidskader het SCW ondersteunen en organiseren om betekenisvol te zijn voor een grotere diversiteit aan deelnemers?
- Hoe kan een toekomstig beleid het SCvW ondersteunen opdat ze betekenisvol is voor een diversiteit aan burgers en voor het samen-leven van die burgers?
- De deelnemers aan activiteiten van het sociaal-cultureel volwassenenwerk weerspiegelen de huidige bevolkingssamenstelling niet. Hoe kan een meer evenredige deelname van alle bevolkingsgroepen gestimuleerd worden?

Beleidsintenties

“Het huidige beleidskader maakt een onderscheid tussen het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk en het Participatiedecreet. Een nieuw beleidskader integreert zoveel als mogelijk deze werkvelden. Indien nodig kan de optie open gehouden worden om voor bepaalde delen een apart, flankerend participatiebeleid te voorzien.”

8.11 Bovenbouw en omkadering organiseren

- Hoe kan een toekomstig beleidskader bijdragen aan het verzamelen van relevante en accurate gegevens over het beleid en de praktijk van het sociaal-cultureel werk en van participatie aan cultuur, jeugd en sport?
- Kan een beleidskader in functie van een theoretische onderbouwing van het sociaal-cultureel werk en van participatie aan cultuur, jeugd en sport de relatie tussen wetenschap, beleid en praktijk definiëren en organiseren?
- De bovenbouw van het sociaal-cultureel werk telt diverse ondersteunings- en belangenbehartigingsinitiatieven. Hoe wordt die het best georganiseerd in een toekomstig beleidskader?
- Hoe kan een beleid organisaties ondersteunen zodat ze tegelijk focussen op hun interne organisatie en op de externe omgeving waarbinnen ze werkzaam zijn?

Beleidsintenties

“Tot slot onderschrijft het departement het idee van een subsidiedatabank voor de sectoren cultuur, jeugd en media met als doel een transversale en longitudinale monitoring van alle aanvragen en beslissingen. Dit moet toelaten een beter profiel van de aanvragers te maken en de impact van de subsidies beter te evalueren.”

“Het kiezen voor radicaal digitaal geeft kansen om op een andere manier interactief te werken met het werkveld en beschikbare informatie maximaal te benutten.”

8.12 Professionele ontwikkeling ondersteunen

- Differentiëring in beroepsprofielen en verfreelancing typeren de actuele professionele inzet in sociaal-culturele organisaties. Hoe kan een toekomstig beleidskader daarop inspelen?
- Hoe kan een beleid de verdere professionalisering in de sector en de relatie met de relevante opleidingen stimuleren en ondersteunen?

Beleidsintenties

“Een kwalitatieve benadering die geënt is op een strategische beleidsvisie van de minister en die wordt gevoed door het sociaal-cultureel veld en haar belangrijkste stakeholders. Dit kan zowel via beleidsplanning als via beoordeling en evaluatie (via monitoring) gecoacht en opgevolgd worden.”